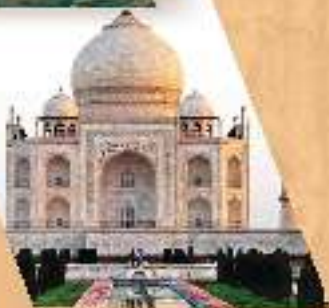

СУСВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ

НОВАГА ЧАСУ

XVI—XVII стст.

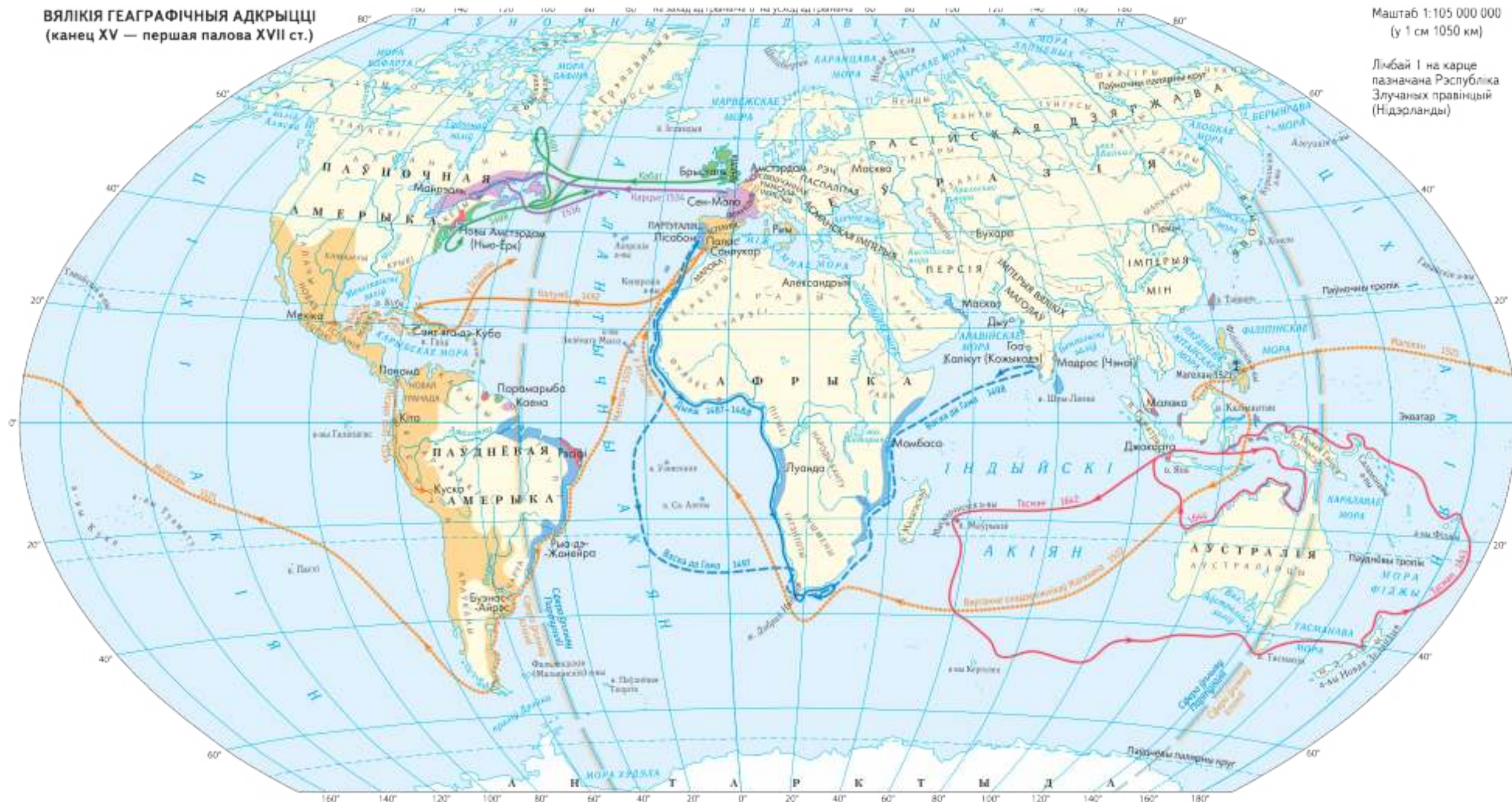

7

ВЯЛІКІЯ ГЕАГРАФІЧНЫЯ АДКРЫЦЦІ
(канец XV — першая палова XVII ст.)

Маштаб 1:105 000 000
(у 1 см 1050 км)

Лічбай 1 на карце
пазначана Рэспубліка
Злучаных правінцый
(Нідэрланды)

МАРШРУТЫ ПАДАРОЖЖАЎ І ЗАВАЁЎНІЦКІХ ЭКСПЕДЫЦЫЙ

Партугальскіх
Барталамеу Дыяша 1487—1488 гг.
(адкрыццё паўднёвага шляху ў Індыйскі акіян)
Васка да Гамы 1497—1499 гг. (адкрыццё
паўднёвага марскога шляху ў Індыю)
Іспанскіх
Хрыстафора Колумба 1492—1493 гг.
(адкрыццё Амерыкі)

Эрнана Картэса 1519—1521 гг.
(заваяванне імперыі ацтэкаў)
Фернана Магелана 1519—1521 гг.
і Хуана Себастьяна Элькана 1519—1522 гг.
(першае кругасветнае падарожжа)
Франсіска Пісара 1531—1534 гг.
(заваяванне імперыі інкаў)

Англіійскіх
Джона Кабата 1497, 1498 гг.
(пошук паўночнага шляху ў Індыю)
Французскіх
Жака Карціе 1534, 1535—1536 гг.
(адкрыццё і пачатак каланізацыі Канады)
Галандскіх
Абеля Тасмана 1642—1643, 1644 гг.
(адкрыццё Аўстраліі і Новай Зеландыі)

**КАЛАНІАЛЬНЫЯ ДЗЯРЖАВЫ
І ІХ УЛАДАННІ У СЯРЭДЗІНЕ XVII ст.**

Партугалія Англія
Іспанія Рэспубліка
Францыя Злучаных
правінцый
(Нідэрланды)
Граніцы дзяржаў у 1648 г.

Лінія «паздзелу свету» паміж
Іспаніяй і Партугаліяй
паводле дагавораў 1494 і 1529 гг.
Плямёны і народы
Месца гібельі Магелана ў 1521 г.
Заўвагі. 1. У дужках дадзеныя сучасныя
назвы населеных пунктаў.
2. Граница імперыі Мін дадзена на 1644 г.

Асноўныя падзеі сусветнай гісторыі XVI—XVIII стст.

Дата	Падзея
1492 г.	Адкрыццё Амерыкі Хрыстафорам Калумбам
1517 г.	Пачатак Рэфармацыі ў Германіі
1519—1522 гг.	Першае кругасветнае падарожжа Фернана Магелана
1520—1566 гг.	Кіраванне Сулеймана I Пышнага ў Асманскай імперыі
1524—1526 гг.	Сялянская вайна ў Германіі
1526 г.	Пераход Чэхіі пад уладу Габсбургаў
1526 г.	Пачатак заваявання Індыі Вялікімі Маголамі
1547 г.	Прыняцце Іванам Грозным царскага тытула
1549 г.	Скліканне першага Земскага сабора ў Расіі
1550 г.	Стварэнне Судзебніка ў Расіі
1555 г.	Заклучэнне Аўгсбургскага міру, які завяршыў войны паміж каталікамі і пратэстантамі ў Свяшчэннай Рымскай імперыі
1 сакавіка 1564 г.	Пачатак кнігадрукавання ў Расіі
1565 г.	Усталяванне апырычніны ў Расійскай дзяржаве
1566—1609 гг.	Буржуазная рэвалюцыя ў Нідэрландах
1569 г.	Аб’яднанне Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага ў адну дзяржаву — Рэч Паспалітую
24 жніўня 1572 г.	Варфаламееўская ноч у Парыжы (забойства 20 тыс. гугенотаў)
1579 г.	Заклучэнне Утрэхцкай уніі ў Нідэрландах для барацьбы з Іспаніяй
1581 г.	Утварэнне Рэспублікі Злучаных правінцый у Нідэрландах
1598 г.	Выданне Нанцкага эдыкта, які завяршыў рэлігійныя войны ў Францыі
1598 г.	Выбранне Барыса Гадунова на царскі трон у Расіі
1603 г.	Абвяшчэнне Такугава Іяэсу сёгунам Японіі
1605 г.	Уварванне войскаў Ілжэдзімтрыя I у Маскву
1606—1607 гг.	Паўстанне пад кіраўніцтвам Івана Балотнікава ў Расіі
1612 г.	Вызваленне Масквы сіламі народнага апалчэння ад войскаў Рэчы Паспалітай
1613 г.	Пачатак царавання дынастыі Раманавых у Расіі
1618—1620 гг.	Антыгабсбургскае паўстанне ў Чэхіі
1618—1648 гг.	Трыццацігадовая вайна
1620 г.	Бітва ля Белай гары і аднаўленне ўлады Габсбургаў у Чэхіі
1640—1660 гг.	Англійская буржуазная рэвалюцыя
1644 г.	Пачатак кіравання ў Кітаі маньчжурскай дынастыі Цын
1648 г.	Падпісанне Вестфальскага міру, які завяршыў Трыццацігадовую вайну

Дата	Падзея
1649 г.	Прыняцце Саборнага ўлажэння ў Расіі
1654 г.	Далучэнне Левабярэжнай Украіны да Расіі
1670—1671 гг.	Паўстанне пад кіраўніцтвам Сцяпана Разіна ў Расіі
1683 г.	Венская бітва, у выніку якой была разгромленая турэцкая армія
1687 г.	Адкрыццё Славяна-грэка-лацінскай акадэміі ў Маскве
1689 г.	Прыняцце ў Англіі «Біля аб правах». Усталяванне ў Англіі парламенцкай манархіі
1700—1721 гг.	Паўночная вайна
1701—1714 гг.	Вайна за іспанскую спадчыну
1703 г.	Заснаванне Санкт-Пецярбурга
1709 г.	Палтаўская бітва
1721 г.	Прыняцце Пятром I тытула імператара і ператварэнне Расійскай дзяржавы ў імперыю
1724 г.	Заснаванне Пецярбургскай Акадэміі навук
1755 г.	Заснаванне Маскоўскага ўніверсітэта
1756—1763 гг.	Сямігадовая вайна
1757 г.	Пачатак заваявання Індыі Англіяй
1768—1774 гг.	Руска-турэцкая вайна
1773—1775 гг.	Паўстанне пад кіраўніцтвам Емяльяна Пугачова ў Расіі
1775—1783 гг.	Вайна за незалежнасць англійскіх калоній у Паўночнай Амерыцы
4 ліпеня 1776 г.	Абвяшчэнне незалежнасці англійскіх калоній у Паўночнай Амерыцы і ўтварэнне ЗША
1785 г.	Выданне расійскай імператрыцай Кацярынай II Даравальнай граматы дваранству
1787 г.	Прыняцце канстытуцыі ЗША
1787—1791 гг.	Руска-турэцкая вайна
1789—1799 гг.	Буржуазная рэвалюцыя ў Францыі
14 ліпеня 1789 г.	Штурм Бастыліі ў Парыжы
26 жніўня 1789 г.	Прыняцце Дэкларацыі правоў чалавека і грамадзяніна ў Францыі
1791 г.	Пачатак Гаіцянскага паўстання, у выніку якога ўтварылася незалежная рэспубліка Гаіці
22 верасня 1792 г.	Ліквідацыя манархіі і ўсталяванне рэспублікі ў Францыі
1793—1794 гг.	Якабінская дыктатура ў Францыі
27 ліпеня 1794 г.	Тэрмідарыянскі пераварот у Францыі. Скіданне якабінскай дыктатуры
9 лістапада 1799 г.	Дзяржаўны пераварот і ўсталяванне дыктатуры Напалеона Банапарта ў Францыі

СУСВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ НОВАГА ЧАСУ

XVI—XVIII стст.

**Вучэбны дапаможнік
для 7 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання**

Пад рэдакцыяй доктара гістарычных навук прафесара У. С. Кошалева

*Данушчана
Міністэрствам адукацыі
Рэспублікі Беларусь*

Мінск
Выдавецкі цэнтр БДУ
2017

Правообладатель Издательский центр БГУ

УДК 94(100)"15/17"(075.3)

ББК 63.1(0)5я72

С90

Аўтары:

У. С. Кошалеў, Н. У. Кошалева — § 1—30, «Заклучэнне»,

«Слоўнік тэрмінаў і паняццяў»;

С. А. Кудраўцава, Г. Э. Давідоўская — метадычнае забеспячэнне, схемы

Пераклад на беларускую мову *В. М. Іванова*

Рэцэнзенты:

кафедра ўсеагульнай гісторыі і методыкі выкладання гісторыі ўстановы адукацыі

«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт

імя Максіма Танка» (кандыдат педагагічных навук, дацэнт,

загадчык кафедры *А. А. Корзюк*); настаўнік гісторыі і грамадзнаўства

кваліфікацыйнай катэгорыі «настаўнік-метадыст» дзяржаўнай установы адукацыі

«Сярэдняя школа № 1 г. Салігорска» *В. Г. Жураўлевіч*;

доктар гістарычных навук, дацэнт, дэкан гістарычнага факультэта ўстановы

адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны» *М. М. Мязга*;

настаўнік гісторыі кваліфікацыйнай катэгорыі «настаўнік-метадыст»

дзяржаўнай установы адукацыі

«Сярэдняя школа № 1 г. Лагойска» *З. Я. Вінаградава*

Сусветная гісторыя Новага часу, XVI—XVIII стст. : вучэб. дапам. для 7-га кл.
С90 устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. мовай навучання / У. С. Кошалеў [і інш.] ;
пад рэд. У. С. Кошалева ; пер. на беларус. мову В. М. Іванова. — Мінск : Вyd.
цэнтр БДУ, 2017. — 223 с. : іл.

ISBN 978-985-553-449-6.

УДК 94(100)"15/17"(075.3)

ББК 63.1(0)5я72

ISBN 978-985-553-449-6

© Іванов В. М., пераклад на беларускую мову, 2017

© Афармленне. РУП «Выдавецкі цэнтр БДУ», 2017

Правообладатель Издательский центр БГУ

Як працаваць з вучэбным дапаможнікам

Паважаныя сямікласнікі! Вы паспелі пазнаёміцца з гісторыяй першабытнага грамадства, Старажытнага свету і Сярэдніх вякоў. Гэтыя тры эпохі сусветнай гісторыі ахопліваюць прамежак часу ад найстаражытнейшых часоў да канца XV ст. Цяпер вы будзеце вывучаць гісторыю наступнай эпохі — Новага часу.

Вы даведаецеся пра падзеі першага перыяду Новага часу, які ахоплівае XVI—XVIII стст. Вучэбны дапаможнік складаецца з раздзелаў, якія, у сваю чаргу, падзяляюцца на параграфы.

У кнізе вы сустрэнеце словы, выдзеленыя розным чынам. **Тлустым курсівам** пазначаныя падзеі і даты, якія неабходна запомніць і ўмець іх патлумачыць, а таксама імёны гістарычных дзеячаў. Паняцці, даты і назвы, выдзеленыя **светлым курсівам**, таксама патрабуюць асаблівай увагі. Такім самым шрыфтам пазначаны высновы па праблеме, вывады, у якіх утрымліваецца найбольш важная інфармацыя.

Рубрыка «Праекты і даследаванні» ў пачатку кожнага раздзела ўключае заданні, якія выходзяць за межы зместу вучэбнага дапаможніка. Тэму праекта трэба абраць загодзя разам з настаўнікам або аднакласнікамі, бо праца над ім разлічаная на больш працяглы час, чым патрабуецца для падрыхтоўкі да ўрока. У ходзе гэтай працы вам неабходна будзе праводзіць уласныя даследаванні, збіраць інфармацыю для творчых заданняў. Вы можаце распачаць уласны праект, а можаце аб'яднацца ў пары або групы з аднакласнікамі.

На «стужцы часу» ў пачатку параграфаў вылучаныя абавязковыя для запамінання даты. Пытанні і заданні ў тэксце (у каляровай устаўцы) накіраваныя на паўтарэнне і ўзнаўленне вывучанага матэрыялу, а таксама на выкарыстанне атрыманых ведаў.

У канцы кожнага параграфа прадстаўлены ключавыя словы, якія дапамогуць вам скласці расказ па тэме ўрока. Пасля іх размешчаныя пытанні і заданні. Яны дапамогуць лепей засвоіць вучэбны матэрыял, спраўдзіць свае веды, сістэматызаваць інфармацыю і г. д.

Звярніце ўвагу на адмысловыя знакі-сімвалы, якія дапамогуць вам працаваць з вучэбным дапаможнікам на занятках і дома.

Успомніце

Пытанні, якія дазваляюць успомніць раней вывучанае і лепей засвоіць новы матэрыял

Вы даведаецеся

Вылучаецца галоўнае, што вы павінны засвоіць з тэксту параграфа

Картограф

Заданні да карты (насценнай, у атласе) або картасхемы, змешчанай у вучэбным дапаможніку

Хрэстаматыя

Спасылкі на матэрыялы, змешчаныя ў выданні «Всемирная история Нового времени: XVI—XVIII вв.: 8-й кл.: хрестоматия: пособие для учащихся / под ред. В. С. Кошелева» (Мозырь: Белый ветер, 2015)

Пошукавая дзейнасць

Заданні, якія патрабуюць прыцягнення дадатковых крыніц інфармацыі (даведнікаў, энцыклапедый, рэсурсаў сеткі інтэрнэт) і шмат у чым носяць творчы характар

Гістарычная даведка

Цікавыя звесткі пра гістарычныя падзеі, пра людзей, дзейнасць якіх у значнай ступені вызначыла ход гісторыі, вытрымкі з дакументаў і пытанні, якія дапамогуць разабрацца ў тэме, што вывучаецца

Праекты і даследаванні

Прыкладныя тэмы для даследчых праектаў

Электронныя адукацыйныя рэсурсы

Дадатковы матэрыял, размешчаны на электронным адукацыйным рэсурсе «Сусветная гісторыя. 7 клас» (нацыянальны адукацыйны партал: <http://e-vedy.edu.by>). Параграфы ЭАР адпавядаюць параграфам вучэбнага дапаможніка

Інтэрактыўныя заданні

Спасылкі (QR-коды), якія дазваляюць правесці свае веды пры дапамозе смартфона або планшэта

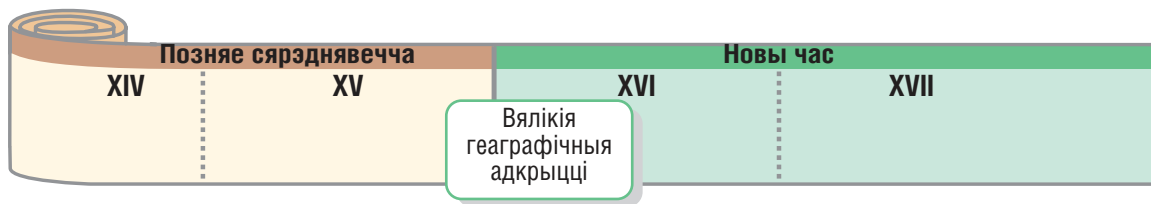

Музей

Заданні, якія патрабуюць выкарыстання інфармацыі віртуальных музеяў

Выконваючы любое заданне, карыстайцеся не толькі вучэбным дапаможнікам, але і дадатковай літаратурай. Спіс рэкамендаваных кніг прыводзіцца ў канцы вучэбнага дапаможніка. Пры неабходнасці звяртайцеся да слоўнікаў (у тым ліку і да змешчанага ў канцы вучэбнага дапаможніка) і даведнікаў. Прыгадаць найважнейшыя гістарычныя даты і падзеі вам дапаможа «Храналагічная табліца» на форзацы.

Што ж, смела перагортвайце наступную старонку і выпраўляйцеся ў доўгае, але захапляльнае падарожжа па таямнічай, поўнай нечаканых адкрыццяў краіне — Гісторыі.

§ 1. Уводзіны. Свет у XVI—XVIII стст.

Патлумачце паняцце «Сярэднія вякі». Якія важныя змены ў жыцці грамадства адбыліся ў Заходняй Еўропе ў перыяд Сярэднявечча?

На якія перыяды падзяляецца сусветная гісторыя? У чым заключаюцца асаблівасці развіцця заходнееўрапейскай і ўсходніх цывілізацый у Новы час?

1. Перыядызацыя гісторыі. Паняцце *Новая гісторыя*, або гісторыя Новага часу, узнікла ў эпоху Адраджэння. Еўрапейскія гуманісты прапанавалі падзяляць гісторыю чалавечага грамадства на тры перыяды: Старажытны свет, Сярэднія вякі і Новы час. Росквіт навукі і мастацтва таго перыяду яны назвалі новай эпохай. У Еўропе, лічылі яны, пачаўся асаблівы гістарычны этап. У XX ст. гэтая перыядызацыя была дапоўненая яшчэ адной назвай — Навейшая, г. зн. сучасная, гісторыя.

Гісторыя Новага часу ахоплівае некалькі стагоддзяў — ад XVI ст. да Першай сусветнай вайны 1914—1918 гг. Яе можна падзяліць на два вялікіх перыяды. *Першы перыяд* (ранні Новы час) пачынаецца з Вялікіх геаграфічных адкрыццяў і завяршаецца Французскай рэвалюцыяй канца XVIII ст. *Другі перыяд* Новай гісторыі ўключае XIX — пачатак XX ст. Першая сусветная вайна сталася рубяжом Новага і Навейшага часу.

2. Асноўны змест Новага часу. Новы час паўстаў этапам вялікіх змен ва ўсіх сферах жыцця: эканамічнай, сацыяльнай, палітычнай. Геаграфічныя адкрыцці прывялі да збліжэння краін і народаў і змянілі старыя ўяўленні людзей пра Зямлю, пашырылі веды чалавека пра свет. Пачалося рассяленне еўрапейцаў па іншаземных краінах. Еўрапейцы не толькі гандлявалі, але і захоплівалі новыя землі ў Паўночнай і Паўднёвай Амерыцы, імкнуліся ўзмацніць свой уплыў на Усходзе.

У ранні Новы час бурнае развіццё гандлю, узнікненне банкаўскай справы, з'яўленне мануфактур пачалі ўсё мацней супярэчыць традыцыйнай эканоміцы і феадальнаму ладу ў краінах Заходняй Еўропы. На змену натуральнай гаспадарцы прыйшлі таварна-грашовыя адносіны, якія дазволілі людзям свабодна абменьвацца прадуктамі сваёй працы. Вядучую ролю пачалі адыгрываць грошы, якія прыносяць прыбытак, або **капітал**. У эканоміцы ўзніклі новыя адносіны — капіталістычныя. Паступова ў жыцці грамадства і дзяржавы ўсё большую ролю сталі адыгрываць багатыя людзі — уладальнікі капіталу. Яны найчасцей не мелі знатнага паходжання і былі жыхарамі горада (бурга). Таму новую праслойку, або клас грамадства, сталі называць **буржуазіяй**. Яна адыграла важную ролю ў пераходзе гвалтоўным шляхам (з дапамогай **рэвалюцыі**) ад феадальнага ладу да новага грамадскага ладу — **капіталізму**.

Такім чынам, асноўны змест *Новага часу* складае зараджэнне і развіццё новага грамадскага ладу — капіталізму. Эканоміка тых краін, дзе ён фарміраваўся, істотна паскарала тэмпы свайго развіцця. А буржуазія зрабілася найважнейшай рухальнай сілай прагрэсу еўрапейскага грамадства.

3. Характэрныя рысы заходнееўрапейскай цывілізацыі. У Новы час хутка расла і ўзмацнялася заходнееўрапейская цывілізацыя. Вялікі скачок адбыўся ў развіцці культуры Адраджэння, якая брала свае вытокі ў Познім сярэднявеччы. З'явіліся разнастайныя жанры літаратуры, сфарміраваліся новыя мастацкія стылі. Мастакі і скульптары пачалі ствараць творы не толькі на біблейскія тэмы. Яны адлюстроўвалі навакольную прыроду і рэальных людзей. Ставілася пад сумнеў вучэнне царквы. Нават простыя людзі мянялі сваё стаўленне да веры. Гэта прыводзіла да канфліктаў і рэлігійных войнаў.

Правообладатель Издательский центр БГУ

5—6

У той жа час еўрапейскія навукоўцы пашыралі межы ведаў. Змяняліся ўяўленні людзей аб навакольным свеце і самім чалавеку. Паўстала сучасная навука, накіраваная на пазнанне законаў прыроды і грамадства. Філософы пачалі задумвацца пра паходжанне дзяржаўнай улады, пра тое, якім чынам яна павінна ажыццяўляцца. Пачала пашырацца ідэя аб тым, што дзяржава мусіць служыць чалавеку, а не наадварот.

У XVI—XVIII стст. у большасці еўрапейскіх дзяржаў каралеўская ўлада дасягнула нябачанай раней магутнасці. Аднак цягам тых жа трох стагоддзяў у некалькіх найбольш развітых краінах Еўропы неабмежаванай уладзе манархаў надышоў канец. У выніку рэвалюцый узніклі першыя буржуазныя рэспублікі.

Пачатак Новага часу характарызуецца станаўленнем нацыянальных дзяржаў сучаснага тыпу. Фарміраваліся сучасныя мовы, самабытныя нацыянальныя культуры. Найбуйнейшымі дзяржавамі ў той час былі Іспанія, Англія, Францыя, Рэч Паспалітая. Германія, падзеленая на княствы, з'яўлялася часткай Свяшчэннай Рымскай імперыі. Італія таксама складалася з мноства дробных дзяржаў.

Пакажыце на картасхеме на форзацы найбуйнейшыя дзяржавы Заходняй Еўропы.

Змены

Хуткае развіццё еўрапейскай цывілізацыі, фарміраванне капіталізму

Змена формаў дзяржаўнай улады

Асваенне еўрапейцамі дагэтуль невядомых ім зямель

Фарміраванне межаў большасці сучасных еўрапейскіх дзяржаў

Асноўныя змены, якія адбыліся ў Заходняй Еўропе ў першы перыяд Новага часу

Прывядзіце гістарычныя прыклады асноўных змен, што адбыліся ў першы перыяд Новага часу.

Сфарміраваныя ў Новы час каштоўнасці заходнееўрапейскай цывілізацыі трывала ўвайшлі ў жыццё сучаснага чалавека.

4. Асаблівасці развіцця ўсходніх цывілізацый у Новы час. Да ўсходніх цывілізацый навукоўцы адносяць перш за ўсё краіны Азіі і Паўночнай Афрыкі. У ранні Новы час традыцыйнае аблічча Усходу істотна не змянілася ў параўнанні з Сярэднімі вякамі.

Пакажыце на картасхеме на форзацы найбуйнейшыя дзяржавы Усходу ў Новы час.

Характэрнай уласцівасцю цывілізацый Усходу было тое, што доўгі час яны развіваліся адасоблена адна ад адной. Вялікую ролю ў жыцці ўсходніх грамадстваў адыгрывала спецыфіка прыродных умоў. Клімат тут быў больш спрыяльны для сельскай гаспадаркі, чым у Еўропе. Таму галоўным клопатам народаў Усходу было правільнае размеркаванне і выкарыстанне тых даброт, якімі яны валодалі. Гэтыя функцыі ўзяла на сябе дзяржава. Яна зрабілася ўласнікам усёй зямлі, нетраў і вады. Усходняя дзяржава строга

Непаўторнае аблічча кожнай цывілізацыі асабліва яскрава праяўляецца ў культуры.
Злева направа: сабор Маскоўскага Крамля, храм у Японіі, мячэць у Турцыі

Правообладатель Издательский центр БГУ

кантралявала жыццё сваіх падданных, падтрымлівала ўсталяваны парадак і стабільнасць у грамадстве, сачыла за тым, каб усе пласты насельніцтва спраўна плацілі падаткі. Людзі былі зацікаўлены ў моцнай дзяржаве і таму мірыліся са сваім бяспраўным становішчам у абмен на стабільнасць і ўстойлівасць. Такім чынам, правіцелі краін Азіі засяродзілі ў сваіх руках бязмежную ўладу над падданымі. Менавіта ў гэты час нечуванага росквіту дасягнула Асманская імперыя, якая пагражала Еўропе і з мора, і з сушы. Магутнай і несакарушальнай была Цынская імперыя ў Кітаі.

У пачатковы перыяд Новага часу Усход па-ранейшаму выглядаў у вачах еўрапейцаў казачна багатым і магутным. Гэта ўзмацняла іх імкненне наладзіць з дзяржавамі Усходу больш цесныя адносіны. Таму ў XVI—XVIII стст., нягледзячы на ізаляванасць краін Усходу, у Японію і Кітай пачалі пранікаць тэхнічныя і навуковыя дасягненні еўрапейцаў, а таксама рэлігійныя вучэнні і духоўныя каштоўнасці Захаду. Але істотныя перамены ва ўсходніх дзяржавах адбудуцца толькі ў другой палове XIX — пачатку XX ст.

Такім чынам, вывучэнне гісторыі Новага часу мае для нас важнае значэнне. Менавіта ў Новы час закладаўся падмурак сучаснага свету, фарміраваліся ўсе неабходныя для яго развіцця матэрыяльныя і духоўныя каштоўнасці, выпрацоўваліся нормы нашай паўсядзённай культуры.

Ключавыя словы: Новы час, капітал, буржуазія.

1. Чаму гістарычны перыяд XVI—XVIII стст. атрымаў назву «Новы час»?
2. Якія гістарычныя падзеі абмяжоўваюць першы перыяд Новага часу?
3. У чым праяўляліся адрозненні ўсходніх цывілізацый ад еўрапейскай у першы перыяд Новага часу?
4. Складзіце «візітную картку» першага перыяду эпохі Новага часу. У працы можна выкарыстоўваць ілюстрацыі, інфармацыю пра выбітніх дзеячаў эпохі, а таксама найважнейшыя паняцці.

ЗАХОДНЯЯ ЕЎРОПА

Ад Сярэднявечча
да Новага часу

XVI ст. займае асаблівае месца ў еўрапейскай гісторыі. Яго часта называюць часам «вялікага пералому». Менавіта ў гэты перыяд жыццё еўрапейскага грамадства кардынальна пераўтварылі шматлікія тэхнічныя новаўвядзенні і вынаходствы. Нечуванага росквіту дасягнула культура, пашырыўся кругагляд еўрапейцаў. Вялікія геаграфічныя адкрыцці на некалькі стагоддзяў вызначылі развіццё Еўропы і звязалі яе лёс з жыццём іншых народаў і кантынентаў.

**Адкрыццё Аўстраліі: загадкі, меркаванні, факты.
Вялікія летуценнікі Позняга Адраджэння.
Загадкавы свет Іераніма Босха.
Навуковыя адкрыцці Новага часу, якія змянілі свет.
Таямніцы ордэна езуітаў.**

§ 2. Эпоха Вялікіх геаграфічных адкрыццяў

1492 г.

1519—1522 гг.

Каго з вядомых падарожнікаў Сярэднявечча вы можаце назваць? У якія мясціны яны вандравалі? Што вабіла еўрапейцаў у сярэднявечнай Індыі?

Еўрапейцы і раней адкрывалі новыя землі і такім чынам асвойвалі і спазнавалі навакольны свет. Аднак іх адкрыцці не могуць параўнацца па маштабах і наступствах з геаграфічнымі адкрыццямі канца XV — пачатку XVII ст. Невыпадкава іх назвалі Вялікімі, а гэты перыяд — эпохай.

Чаму сталі магчымымі Вялікія геаграфічныя адкрыцці? Якія невядомыя землі адкрылі еўрапейцы? Як Вялікія геаграфічныя адкрыцці змянілі свет?

1. Прычыны і пачатак Вялікіх геаграфічных адкрыццяў. Якія ж былі перадумовы Вялікіх геаграфічных адкрыццяў? Існавала некалькі прычын, якія абумовілі такія смелыя і грандыёзныя пачынанні.

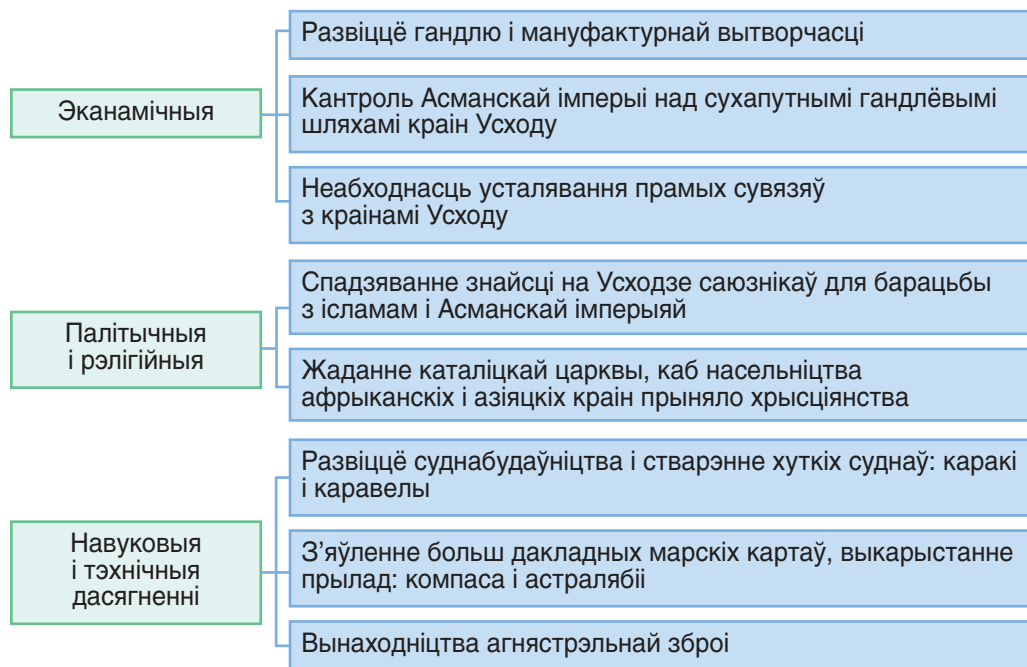
Компас — прылада для вызначэння бакоў свету

Астралябія — прылада, пры дапамозе якой маракі вымяралі ў адкрытым моры вышыню зораў над гарызонтам

Мушкет — ручная агнястрэльная зброя ў XVI—XVII стст.

Прычыны Вялікіх геаграфічных адкрыццяў

Якая з прыведзеных прычын, на вашу думку, з'яўляецца асноўнай? Патлумачце свой пункт гледжання.

Важную ролю ў геаграфічных адкрыццях адыграла маленькая Партугалія. На працягу XV ст. партугальскія мараплаўцы прасоўваліся ўздоўж заходняга ўзбярэжжа Афрыкі. Свае тавары (яркія тканіны, шкляныя пацеркі, медны дрот) яны абменьвалі на золата і слановую косць. Адначасова партугальцы займаліся гандлем рабамі — вывозілі афрыканцаў і прадавалі іх па высокім кошыце ў Лісабоне.

З дапамогай картасхемы на форзацы патлумачце, чаму менавіта Партугалія мела найбольш выгадныя пазіцыі для марскіх падарожжаў.

Веданне якіх навук было неабходнай умовай паспяховага мараплаўства?

8—9

У 1488 г. партугалец *Барталамеу Дыяш* абагнуў Афрыку з поўдня і адкрыў мыс Добрай Надзеі. Праз 10 гадоў сваё вялікае падарожжа здзейсніў ягоны суайчыннік *Васка да Гама*. На чатырох караблях яго экспедыцыя прыплыла ў індыйскі горад Калікут у 1498 г. Так быў адкрыты марскі шлях у Індыю вакол Афрыкі. У Лісабон мараплавец вярнуўся з прыправамі і прадаў іх так выгадна, што атрымаў прыбытак, у шэсць разоў вышэйшы за немалыя выдаткі на экспедыцыю.

20—21

2. Хрыстафор Калумб і адкрыццё Амерыкі. *Хрыстафор Калумб* — адзін з найбольш знакамітых і вялікіх мараплаўцаў. Урадженец італьянскага горада Генуя, ён знаходзіўся на службе ў іспанскіх каралёў. Калумб лічыў, што Зямля круглая. Гэта было незвычайна для таго часу. Бо шмат людзей усё яшчэ верылі ў тое, што Зямля плоская, а ў Атлантычным акіяне жывуць пачвары велізарных памераў. Калумб спадзяваўся дабрацца да Індыі і Кітая, плывучы ў зваротным кірунку. Яго экспедыцыю падтрымала каралева Іспаніі Ізабэла Кастыльская.

24—26

Адплыццё Калумба

Як вы лічыце, хто з гістарычных дзеячаў паказаны на ілюстрацыі?

Правообладатель Издательский центр БГУ

У **1492 г.** Хрыстафор Калумб здзейсніў смелае і рызыкаўнае падарожжа праз увесь Атлантычны акіян. Тры каравелы і восемдзесят восем матросаў кінулі выклік марской стыхіі. Калі караблі Калумба дасягнулі Багамскіх астравоў, вялікі мараплавец быў упэўнены, што гэта Індыя. Ён так і не даведаўся, што адкрыў новую частку свету — Амерыку. Гэтая дзівосная памылка атрымала працяг. Да цяперашняга часу астравы, адкрытыя Калумбам, называюцца Вест-Індскімі, а мясцовае насельніцтва абодвух амерыканскіх кантынентаў — індзейцамі.

Доўгі час разам з назвай Амерыка еўрапейцы выкарыстоўвалі найменне «*Новы Свет*».

3. Вялікае падарожжа вакол свету. У **1519 г.** Іспанія зладзіла новую экспедыцыю пад кіраўніцтвам партугальскага мараплаўца **Фернана Магелана**, які знаходзіўся на службе ў іспанскай кароны. Гэтае падарожжа доўжылася тры гады — да **1522 г.** Пяць іспанскіх караблёў перасеклі Атлантычны акіян і абагнулі Амерыку з поўдня. Яны выйшлі ў адкрыты і нікому не вядомы акіян, што распасціраўся на захад ад паўднёва-амерыканскага кантынента.

Сто восем дзён адважныя мараплаўцы знаходзіліся ў неабсяжнай воднай пустыні. Нарэшце экспедыцыя дасягнула Філіпінскіх астравоў. Тубыльцы сустрэлі падарожнікаў прыязна, але іспанцы паводзіліся фанабэрліва і пыхліва. У адной з боек з мясцовымі жыхарамі Магелан і многія ўдзельнікі яго каманды былі забітыя.

У Іспанію, пераадолеўшы Індыйскі акіян і абагнуўшы Афрыку, вярнуўся адзіны карабель «Вікторыя», на борце якога было ўсяго 18 чалавек. Такім чынам, экспедыцыя Магелана даказала існаванне адзінага Сусветнага акіяна. Яна прадставіла практычны доказ шарападобнасці Зямлі.

Пакажыце на картасхеме на форзацы марскія шляхі, якімі прайшлі караблі экспедыцыі Магелана.

4. Заваяванне Амерыкі. У гэты ж час Іспанія прыступіла да захопу Цэнтральнай і Паўднёвай Амерыкі. У 1519 г. 600 іспанскіх *канкістадораў* (заваёўнікаў) на чале з Эрнанам Картэсам пачалі скараэнне наймагутнейшай імперыі ацтэкаў на тэрыторыі Мексікі. І праз два гады яна спыніла сваё існаванне.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Расправа іспанцаў над
ацтэкамі ў 1521 г.

Як вы лічыце, чаму невялікім атрадам канкістадораў удавалася перамагаць
цэлыя арміі і скараць вялізныя тэрыторыі?

У 1533 г. Франсіска Пісара з 200 салдатамі заяваў імперыю інкаў
у Перу. Гэты канкістадор заснаваў новы горад Ліму — цяперашнюю
сталіцу Перу. Культура інкаў і ацтэкаў была разбурана. У рукі заваёўнікаў
трапілі незлічоныя скарбы гэтых народаў.

Партугалія заявала тэрыторыю сучаснай Бразіліі. Заяванне
Паўночнай Амерыкі пачалося ў XVII ст. і ажыццяўлялася пераважна
Англіяй, Галандыяй і Францыяй.

Як вы разумеете сэнс паняццяў
«экспансія», «калонія», «каланіяльная
імперыя»? Спраўдзіце свой пункт
погляду па слоўніку ў канцы вучэб-
нага дапаможніка.

Пакажыце на картасхеме на форза-
цы каланіяльныя імперыі, створаныя
ў выніку Вялікіх геаграфічных
адкрыццяў.

**5. Наступствы Вялікіх геаграфічных
адкрыццяў.** Геаграфічныя адкрыцці
паклалі пачатак еўрапейскай *экспансіі*,
прывялі да стварэння *каланіяльных
імперый* і ганебнага гандлю рабамі.
Калоніі сталі крыніцай багацця
і палітычнай магутнасці еўрапейскіх
дзяржаў. За валоданне імі ішлі ня-
спынныя войны. Найбуйнейшымі
каланіяльнымі дзяржавамі сталі Іспа-
нія і Партугалія.

У той жа час Вялікія геаграфічныя адкрыцці — адна з найбольш яскравых і значных з’яў чалавечай гісторыі. Пачаўся паступовы ўзаемаабмен дасягненнямі духоўнай і матэрыяльнай культуры паміж народамі. Хрысціянскія місіянеры, *каланісты* (пасяленцы), купцы спрыялі распаўсюджанню еўрапейскіх ведаў. А еўрапейскія вучоныя выкарыстоўвалі досвед жыхароў Азіі і Амерыкі ў галіне медыцыны.

26—28

У Еўропе пачалі вырошчваць прывезеныя з Амерыкі кукурузу, бульбу, памідоры, боб, гарбузы, кабачкі. Гэта дапамагала еўрапейцам спраўляцца з голадам, што спрыяла павелічэнню колькасці еўрапейскага насельніцтва. У сваю чаргу, Еўропа аказала вялікі ўплыў на Амерыку. Сюды былі завезеныя коні, авечкі, буйная рагатая жывёла, збожжавыя культуры, вінаград, алівы, цукровы трыснёг, кава.

Вялікія геаграфічныя адкрыцці паслужылі вырашальнай перадумовай для ўсталявання і развіцця эканамічных сувязяў паміж Еўропай і іншымі часткамі свету. Разам з тым яны змянілі ўяўленні еўрапейцаў пра прастору і жыхароў Зямлі.

Ключавыя словы: Вялікія геаграфічныя адкрыцці, Калумб, Магелан.

1. Як вы лічыце, што зрабілася найважнейшым стымулам для Вялікіх геаграфічных адкрыццяў?
2. Раскажыце пра тэхнічныя дасягненні, якія дазволілі мараплаўцам ажыццяўляць далёкія падарожжы.
3. Пры дапамозе схемы на с. 13 патлумачце, як згаданыя прычыны паўплывалі на Вялікія геаграфічныя адкрыцці.
4. Складзіце табліцу «Вялікія геаграфічныя адкрыцці канца XV — пачатку XVI ст.».

Дата адкрыцця	Яго асноўны змест	Імя перша-адкрывальніка	Краіна, якая арганізавала экспедыцыю

Якія калонкі вы дадалі б у табліцу, каб прадставіць больш поўную інфармацыю?

5. Знайдзіце на картасхеме на форзацы тэрыторыі дзяржаў ацэкаў і інкаў. Як вы мяркуеце, чаму заваяванне Амерыкі пачалося менавіта з гэтых тэрыторый?
6. Якія з наступстваў Вялікіх геаграфічных адкрыццяў вы лічыце найбольш істотнымі? Патлумачце, чаму.
7. Знайдзіце на карце свету геаграфічныя аб'екты (моры, пралівы, астравы і г. д.), названыя ў гонар мараплаўцаў эпохі Вялікіх геаграфічных адкрыццяў.
8. Падрыхтуйце невялікія паведамленні пра выбітных мараплаўцаў. Асаблівую ўвагу звярніце на асабістыя якасці, якімі павінен быў валодаць падарожнік, што выпраўляўся ў невядомыя моры і краіны.

§ 3. Усталяванне новых ідэй у эпоху Адраджэння

Што такое гуманізм? Чаму новая культура Позняга сярэднявечча атрымала назву Ранняга Адраджэння, а яе дзеячы зваліся гуманістамі?

У XVI — пачатку XVII ст. у Еўропе распаўсюдзілася культура Позняга Адраджэння. Гэта быў перыяд велізарнага духоўнага ўздыму, росквіту **гуманізму**, хуткага росту гарадоў, развіцця навукі і тэхнікі.

Якія новыя ідэі прапанавалі гуманісты ў XVI ст.? Якім яны хацелі быць чалавечым грамадствам? Чаму гэтых людзей мы называем вялікімі летуценнікамі?

1. Стваральнікі новай культуры. Як вы ўжо ведаеце, у эпоху Ранняга Адраджэння ў Еўропе з'явілася асаблівая група адукаваных людзей, якія называлі сябе гуманістамі. Яны сталі стваральнікамі новай культуры. Гуманісты былі перакананыя, што чалавек варты шчасця ў зямным, а не замагільным жыцці, і абвясцілі права на свабоду, справядлівасць і лепшы грамадскі парадак.

Дзеячы культуры Адраджэння верылі ў бязмежныя магчымасці чалавека, яго розуму і волі. Яны выступалі супраць прагі да назаплення

Правообладатель Издательский центр БГУ

багацця, прыгнёту асобы, асуджалі заваёўнікаў. Так, славуты мастак Леанарда да Вінчы пісаў з абурэннем мараплаўцу Амерыга Веспучы: «Ты выпраўляешся на паляванне на іншыя астравы, захопліваеш у палон іншых людзей». Як і многія гуманісты, ён рэзка асуджаў іспанскіх канкістадораў.

Як вы лічыце, ці рэалізаваныя ідэі гуманістаў у сучасным грамадстве?

2. Стаўленне да царквы і цікавасць да антычнасці. Гуманісты выступалі з крытыкай каталіцкай царквы. У сваіх творах яны часта высмейвалі сквапнасць і разбэшчанасць святароў і манахаў. Аднак гэта зусім не азначала, што гуманісты не былі рэлігійнымі людзьмі. Нават самыя смелыя дзеячы Адраджэння ніколі не пераставалі верыць у Бога.

Гуманісты цікавіліся культурай Старажытнай Грэцыі і Старажытнага Рыму. Яны вышуквалі ў сховішчах творы забытых аўтараў. Дзякуючы іх карпатлівай працы старажытныя шэдэўры рабіліся здабыткам грамадства. Гуманісты нібыта адраджалі даўно забытую Еўропай антычную культуру з яе любоўю да зямнога жыцця, зямных радасцяў і зямной прыгажосці. Адсюль і паходзіць назва цэлай эпохі ў еўрапейскай гісторыі — Адраджэнне, або Рэнесанс.

У сваіх творах гуманісты славілі хараство чалавека і навакольнага свету. Яны ўзвышалі чалавека, набліжалі мастацтва да народу. Асоба, а не Бог, паступова рабілася цэнтрам Сусвету, гаспадаром жыцця, стваральнікам усіх яго каштоўнасцяў.

3. Вялікія летуценнікі. Сярод гуманістаў вылучалася асаблівая катэгорыя людзей. Яны выступалі супраць тыраніі феадальных сеньёраў, марылі пра свабоднага чалавека ў свабодным грамадстве без сацыяльнай несправядлівасці, прыгнёту і галечы. Такіх людзей і цяпер называюць вялікімі летуценнікамі.

Адным з вялікіх летуценнікаў эпохі Адраджэння быў **Томас Мор** (1478—1535), пісьменнік-гуманіст, які пэўны час займаў пасаду кіраўніка англійскага ўрада. Ён быў пакараны смерцю па загадзе Генрыху VIII за тое, што выступіў супраць неабмежаванай улады караля. Але засталася яго кніга «Утопія», напісаная ў 1516 г. У перакладзе з грэчаскай гэтая назва азначае «месца, якога няма». Томас Мор апісаў

Правообладатель Издательский центр БГУ

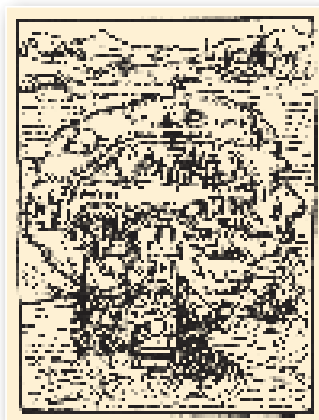

34—35

Высветліце, што азначае паняцце «ўтопія» ў сучаснай мове. У якіх словазлучэннях яго можна выкарыстоўваць?

Востраў Утопія.
Ілюстрацыя да кнігі
Томаса Мора «Утопія».
1516 г.

гуманнае грамадства, у якім пануе справядлівасць. У ім няма багатых і бедных, усе грамадзяне роўныя. Людзі працуюць па шэсць гадзін на дзень, а ўсё неабходнае атрымліваюць бясплатна. Вольны час члены гэтага

грамадства аддаюць заняткам навукай, мастацтвам і фізічнай культурай.

Томас Мор выступаў супраць насілля і войнаў. Яму хацелася, каб на зямлі ўсталяваліся мір і дабрабыт, а людзі жылі так, як грамадзяне яго «Утопіі».

З недасканаласцю чалавечага грамадства змагаўся ў сваіх творах галандскі вучоны-гуманіст **Эразм Ратэрдамскі** (1469—1536). Сучаснае жыццё ўяўлялася яму кірмашом дурняў. У славуатай кнізе «Пахвала дурасці» (выдадзена ў 1511 г.) ён выказаў спадзяванне на з'яўленне гарманічнага і справядлівага чалавека. Вучоны марыў пра ідэальнае грамад-

Томас Мор

Эразм
Ратэрдамскі

Тамаза Кампанела

На падставе партрэтаў вядомых гуманістаў вызначце, да якіх пластоў грамадства адносяцца гэтыя людзі. Якія з гэтага можна зрабіць высновы?

Правообладатель Издательский центр БГУ

ства, якое назваў у гонар свайго сябра Томаса Мора — Морыяй, гэта значыць фантазіяй або марай.

Грамадства, дзе ўсе працуюць дзеля агульнага дабра, апісаў ва ўтапічным рамане «Горад сонца» італьянскі мыслер і пісьменнік **Тамаз Кампанела** (1568—1639). Горад сонца — гэта шчаслівая краіна, схаваная на абшарах Індыйскага акіяна. Тут пануе поўная гармонія, няма прыватнай уласнасці, людзі працуюць супольна і пароўну размяркоўваюць усё, што вырабляюць. Яны трымаюцца прадпісанняў адзінай кнігі, назва якой — «Мудрасць».

4. Літаратура Рэнесансу. Найбольш яскрава дух і рысы Рэнесансу адлюстравалі ў сваіх творах Сервантэс і Шэкспір.

Творчасць іспанскага пісьменніка эпохі Адраджэння **Мігеля дэ Сервантэса** (1547—1616) аказала вялікі ўплыў на сусветную культуру. Будучы пісьменнік нарадзіўся ў небагатай сям’і, але бацькі далі яму добрую адукацыю. Беднасць прымусіла юнака шукаць шчасця за мяжой. Багаты жыццёвы досвед і талент дазволілі Сервантэсу стаць пісьменнікам.

У сваім творы — рамане «Хітры гідальга Дон Кіхот Ламанчскі» — Сервантэс высмеяў сярэднявечны ідэал рыцарства.

Галоўны герой рамана — гідальга (іспанскі дваранін) Дон Кіхот. Ён надзелены вялікім розумам, мае шырокія веды, ён — шчыры прыхільнік гуманістычных каштоўнасцяў. У людзях гідальга шануе асабістыя заслугі і вартасці, а не тытулы і радавод, як было прынята ў Сярэднія вякі. Пры гэтым Дон Кіхот лічыў, што ён усё яшчэ жыве ў часы рыцарства і ўдзельнічае ў небяспечных і захапляльных прыгодах. Ягоны слуга Санча Панса марна спрабаваў пераканаць свайго гаспадара ў тым, што «зámкі», якія той бачыў, былі ўсяго толькі заезнымі дамамі, а «варожыя рыцары» — ветранымі млынамі. Дон Кіхот быў не здольны зразумець новага свету простых і практычных людзей кшталту Санча Пансы. Нягледзячы на высакародныя памкненні,

Дон Кіхот і Санча Панса.
Мастак *Гюстаў Дарэ*. 1863 г.

Уільям Шэкспір

49—50

ухвальнае жаданне змяніць нешта да лепшага, ён увесь час трапляе ў недарэчныя і смешныя гісторыі.

Пазней імя Дон Кіхота стала выкарыстоўвацца для абазначэння людзей пэўнага кшталту. І ў наш час адарваных ад жыцця летуценнікаў і фантазёраў называюць донкіхотамі, а іх дзеянні — донкіхоцтвам.

Адзін з найлепшых англійскіх пісьменнікаў **Уільям Шэкспір** (1564—1616) нарадзіўся ў сям’і за-

можнага гараджаніна. Усё яго жыццё было звязанае з тэатрам «Глобус» у Лондане, які карыстаўся папулярнасцю не толькі сярод багатых, але і сярод бедных людзей. Менавіта тут была пастаўлена большасць п’ес Шэкспіра.

Яго творы прасякнутыя глыбокай цікаўнасцю да чалавека, да невырашальных супярэчнасцяў чалавечага жыцця. У гістарычных драмах, камедыях і трагедыях Шэкспір даследаваў такія «адвечныя» тэмы, як каханне і рэўнасць, славалюбства і сквапнасць.

Ён пераконваў чытача і гледача ў тым, што сапраўдным рухавіком падзей з’яўляецца не Божая воля, а асоба, якая можа змяніць нават ход гісторыі. У той жа час Шэкспір папярэджвае: чалавек, які страціў маральныя вартасці, можа ператварыцца ў разбуральную сілу.

На схіле дзён пісьменнік і мысляр стварыў самыя дасканалыя свае творы: трагедыі «Гамлет», «Атэла», «Рамэа і Джульета», «Кароль Лір» і інш. Да нашага часу яго п’есы з нязменным поспехам ідуць у шматлікіх тэатрах свету, у тым ліку і на беларускай сцэне.

Такім чынам, гуманісты эпохі Адраджэння зрабілі вялікі ўнёсак у станаўленне сучасных уяўленняў аб праве чалавека на свабоду, справядлівасць і шчасце.

Ключавыя словы: Адраджэнне (Рэнесанс), Томас Мор, Эразм Ратэрдамскі, Тамаза Кампанела, Уільям Шэкспір.

1. Як гуманісты ставіліся да рэлігіі і царквы? Чым адрозніваюцца погляды гуманістаў на прызначэнне чалавека ад рэлігійных уяўленняў?
2. Чаму гуманістаў цікавіла антычная культура?

Праваабладатель Издательский центр БГУ

3. З якой прычыны многія ідэі гуманістаў называюць утапічнымі?
4. Знайдзіце ў тэксце параграфа інфармацыю, якая пацвярджае, што Сервантэс і Шэкспір — пісьменнікі-гуманісты.
5. Запоўніце табліцу «Выбітныя гуманісты».

Імя пісьменніка-гуманіста	Назва твора	Асноўныя гуманістычныя ідэі

6. Падрыхтуйце і прадстаўце аднакласнікам выступленне ад асобы аднаго з гуманістаў, названых у параграфу, на тэму: «Якім павінна быць чалавечае грамадства».

§ 4. Мастацтва эпохі Адраджэння

У якой краіне і калі зарадзілася культура Адраджэння? Каго з прадстаўнікоў Ранняга Адраджэння вы можаце назваць?

Асаблівае месца ў гісторыі еўрапейскай культуры займае мастацтва эпохі Адраджэння. Пад уплывам гуманістычных ідэй нечуванага росквіту дасягнулі жывапіс, скульптура і архітэктура. У творчасці жывапісцаў Рэнесансу адбілася ўласцівая гуманізму цікавасць да чалавека, яго пачуццяў і думак.

Якія тэмы раскрывалі жывапісцы эпохі Адраджэння? Чым праславіліся італьянскія мастакі Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла і Рафаэль? Чым адрознівалася мастацтва Паўночнага Рэнесансу ад італьянскага Адраджэння?

1. Вялікія італьянскія мастакі. Італьянскае Адраджэнне падарыла свету трох найвялікшых мастакоў: Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла і Рафаэля.

Леанарда да Вінчы (1452—1519) уяўляў сабой яскравы прыклад чалавека Рэнесансу. Ён займаўся многімі мастацтвамі і навукамі і дасягнуў

Правообладатель Издательский центр БГУ

51—52

Леанарда да Вінчы.
Тайная вячэра.
1495—1497 гг.

бліскучых вынікаў. Леанарда быў таленавітым вынаходнікам і прыдумаў мноства разнастайных машын, у тым ліку спраектаваў лятальны апарат.

Пры дапамозе дадатковых крыніц інфармацыі даведайцеся, у якіх тэхнічных прыладах у сучасным свеце рэалізаваныя вынаходніцтвы да Вінчы.

Аднак сусветную вядомасць ён здабыў як мастак. Да нашага часу захавалася, на жаль, толькі 15 палотнаў вялікага майстра. Сярод іх такія сусветныя шэдэўры, як «Тайная вячэра» і «Джаконда».

48—49

Мікеланджэла.
Аплакванне Хрыста. 1499 г.

Мікеланджэла Буанароці (1475—1564), як і Леанарда да Вінчы, валодаў разнастайнымі талентамі. Сам ён лічыў сябе ў першую чаргу скульптарам, але таксама быў выбітным музыкам, паэтам, мастаком і архітэктарам. Мікеланджэла зрабіў чалавека галоўным аб'ектам сваёй творчасці, уклаўшы ў «цудоўнае аголенае чалавечае цела», як ён казаў, усе свае думкі.

У 1508 г. Папа Рымскі Юлій II запрасіў Мікеланджэла распісаць скляпенне Сіксінскай капэлы ў Ватыкане. Мікеланджэла прысвяціў гэтай працы чатыры гады. Ён стварыў

фрэскі, якім было наканавана ўразіць увесь свет. Сюжэты біблейскіх міфаў мастак вызваліў ад традыцыйнага рэлігійнага сэнсу. У вобразах Адама, Давіда і іншых герояў Свяшчэннага Пісання Мікеланджэла ўславіў красу і моц чалавека.

Славутым і шанаваным мастаком Адраджэння быў італьянскі жывапісец **Рафаэль Санці** (1483—1520). Галоўнай тэмай творчасці гэтага мастака стала выява Мадонны з дзіцем. Сваю першую мадонну Рафаэль напісаў у 19 гадоў. Мастак прысвяціў гэтай тэме серыю карцін. Самая вядомая з іх — «Сіксцінская мадонна».

53—54

Ці можна ў творчасці трох італьянскіх мастакоў знайсці агульныя рысы? Сваё меркаванне абгрунтуйце.

2. Мастакі Рэнесансу Паўночнай Еўропы. Вострымі сацыяльнымі супярэчнасцямі і канфліктамі было напоўнена грамадскае жыццё Нідэрландаў другой паловы XV — пачатку XVI ст. У такіх умовах фарміравалася творчасць **Іераніма Босха** (каля 1450—1516). У яго карцінах мудрагеліста спалучыліся сярэднявечныя фантастычныя вобразы, сатырычныя матывы і рэалістычныя назіранні жыццёвых з’яў. Сэнс гэтых карцін немагчыма да канца спасцігнуць нават сёння. Не маглі яго зразумець і сучаснікі Босха. Нягледзячы на гэта, яго палотны карысталіся вялізнай папулярнасцю на працягу ўсяго XVI ст. Мастак ставіў пытанні, якія асабліва хвалявалі большую частку еўрапейскага грамадства. Што разумець пад добром і злом? У чым заключаецца боскае і д’ябальскае?

Рафаэль. Сіксцінская мадонна.
1515—1519 гг.

Патлумачце сэнс гэтай прыказкі на прыкладзе карціны Іераніма Босха.

Іеранім Босх. Цэнтральная частка трыпціха «Воз сена». 1500—1502 гг.

50—51

На стварэнне палатна «Воз сена» Босха натхніла нідэрландская прыказка: «Свет — гэта воз сена, і кожны намагаецца ўварваць з яго колькі здолее».

Жыццё простых людзей, вясковыя святы, сельскія будні яскрава паказаныя на палотнах нідэрландскага мастака **Пітэра Брэйгеля Старэйшага** (паміж 1525 і 1530—1569). Мастак першым у Нідэрландах пачаў адлюстроўваць не фантастычныя, а рэальныя карціны прыроды. Творча перапрацаваўшы набыткі італьянскага жывапісу XVI ст., ён стварыў глыбока нацыянальнае мастацтва, заснаванае на нідэрландскіх традыцыях і фальклоры. Палатно «Сялянскія скокі» — гэта спроба паказаць галоўныя, характэрныя рысы народа, які ўзняўся супраць ненавісных іспанскіх заваёўнікаў і іх рэлігіі (іканаборскае паўстанне).

Адным з найбольш развітых цэнтраў Германіі з'яўляўся Нюрнберг. З гэтым горадам звязаная творчасць выбітнага мастака XVI ст. **Альбрэхта Дзюрэра** (1471—1528). Як і шмат хто з дзеячаў эпохі Адраджэння, ён быў рознабаковай асобай: жывапісцам, графікам, матэматыкам, анатамам, інжынерам. Ён шмат падарожнічаў па Германіі і Швейцарыі, двойчы

Пітэр Брэйгель Старэйшы. Сялянскія скокі. Каля 1567 г.

Правообладатель Издательский центр БГУ

наведваў Італію, дзе вывучаў антычныя помнікі.

Джорэ стварыў серыю гравюр-ілюстрацый да апошняй кнігі Бібліі — «Адкрыццё Іаана Багаслова». Самая знакамітая сярод іх — «Рыцар, смерць і д'ябал». На ёй мы бачым вершніка з дзідай на плячы. З ім параўняўся другі вершнік, апрануты ў саван. Гэта смерць. У руцэ ў яе пясочны гадзіннік, які нагадвае пра блізкасць смяротнага часу. Да іх з цяснiны падкрадаецца д'ябал. Але ні смерць, ні д'ябал не могуць збянтэжыць хрысціянiна, які кіруецца да Нябеснага горада, паказанага на заднім плане карціны.

3. Пашырэнне ідэй Адраджэння.

Вывучаючы літаратуру і мастацтва Рэнэсансу, варта памятаць, што яго ідэі закраналі і выказвалі інтарэсы параўнальна невялікага кола людзей. «Толькі людзі шляхетнага паходжання могуць дасягнуць дасканаласці», — пыхліва заяўляў Ларэнца дэ Медычы, адзін з найбагацейшых апекуноў італьянскага мастацтва.

Папы, каралі, купцы і банкіры саборнічалі паміж сабой, намагаючыся прывабіць да сябе на службу людзей мастацтва. На заказы знаці архітэктары будавалі раскошныя палацы і прасторныя дамы, а скульптары і жывапісцы аздаблялі іх статуямі і карцінамі. У адрозненне ад простага людзю ў знатных і багатых людзей было досыць магчымасцяў і вольнага часу для індывідуальнага ўдасканалення і спасціжэння навакольнага свету. Аднак з цягам часу, па меры развіцця кнігадрукавання, да ідэй Рэнэсансу далучалася ўсё большая колькасць людзей.

Альбрэхт Дзюрэр.
Рыцар, смерць і д'ябал. 1513 г.

Як вы лічыце, якім чынам кнігадрукаванне дазволіла далучыць да гуманістычных ідэй шырокія колы насельніцтва?

Эпоха Адраджэння ўнесла велізарны ўклад у сусветную мастацкую культуру. Мастацтва Рэнесансу ўвасабляла ў сабе каштоўнасці і ідэалы гуманізму.

Ключавыя словы: Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла Буанароці, Рафаэль Санці, Іеранім Босх, Пітэр Брэйгель Старэйшы.

1. Як вы лічыце, чаму Леанарда да Вінчы, Мікеланджэла Буанароці і Рафаэля Санці называюць тытанамі італьянскага Адраджэння?
2. Чаму найлепшыя творы эпохі Адраджэння першапачаткова былі даступныя толькі багатым людзям?
3. На падставе тэксту і ілюстрацый параграфу вызначце асноўныя тэмы жывапісу эпохі Адраджэння.
4. Якім пластам грамадства былі блізкія ідэі Адраджэння? Патлумачце, чаму.
5. З дапамогай інтэрнэт-крыніц (напрыклад, Google Arts & Culture) складзіце сваю калекцыю мастацкіх твораў эпохі Адраджэння і прадстаўце яе аднакласнікам. Назавіце мастака Адраджэння, чыя творчасць зацікавіла вас найбольш. Патлумачце, чаму.

§ 5. Фарміраванне навуковай карціны свету

Які ўплыў аказвала на культуру і навуку каталіцкая царква ў Сярэднявеччы? Як змяніліся ўяўленні людзей пра навакольны свет пасля Вялікіх геаграфічных адкрыццяў?

У эпоху Сярэднявечча, як вы ведаеце, меркаванні антычных аўтараў пра з'явы прыроды лічыліся бяспрэчнай ісцінай. Але ўжо напачатку Новага часу вучоныя паставілі пад сумненне многія ідэі антычнасці. Назіранні за рухам зорак і планет практычна цалкам абвяргалі тэорыі, якія існавалі дагэтуль.

Якія найважнейшыя навуковыя адкрыцці былі зроблены ў ранні Новы час? Як гэтыя навуковыя адкрыцці змянілі ўяўленні людзей пра навакольны свет?

1. Адкрыцці ў галіне астраноміі. Велізарную ролю ў развіцці навукі адыграў польскі матэматык і астраном **Мікалай Капернік** (1473—1543).

У сваёй знакамітай працы «Пра абарачэнні нябесных сфер» ён абвергнуў вучэнне старажытнагрэчаскага вучонага Пталемея аб тым, што Зямля — нерухомы цэнтр Сусвету.

Для пацвярджэння сваёй думкі Капернік выкарыстоўваў матэматычныя вылічэнні. З іх дапамогай ён даводзіў, што Зямля не нерухома, а верціцца вакол сваёй восі. Ён абвясціў таксама, што Зямля разам з іншымі планетамі абарачаецца вакол Сонца. Але Капернік не здолеў прывесці неабходную колькасць доказаў памылковасці тэорыі Пталемея. Таму большасць навукоўцаў не прынялі яго поглядаў. Яны лічылі, што Пталемей і іншыя антычныя філосафы не маглі памыляцца.

Хоць ідэі Каперніка мала хто прыняў, яго праца мела вялізнае значэнне дзякуючы скарыстанаму ім метаду пацвярджэння назіранняў. Пасля з'яўлення ягонай працы вучоныя ўсё часцей пачалі праводзіць матэматычныя вылічэнні для праверкі слушнасці сваіх адкрыццяў.

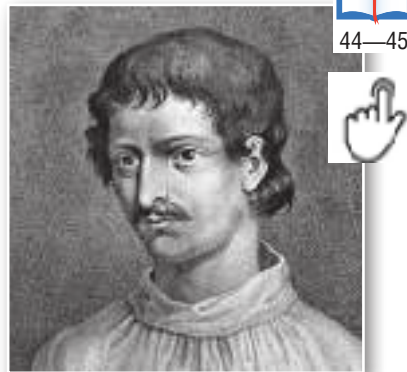
Ідэі Каперніка смела падтрымаў італьянец **Джардана Бруна** (1548—1600). Італьянскі навуковец адстойваў вучэнне аб бязмернасці, бясконцасці і вечнасці Сусвету. Ён даказаў, што ні Зямля, ні Сонца не з'яўляюцца цэнтрамі свету.

Іншы італьянскі вучоны **Галілеа Галілей** (1564—1642) пры дапамозе тэлескопа навукова даказаў слушнасць геліяцэнтрычнай сістэмы Каперніка. Яго назіранні прывялі да з'яўлення новых ведаў пра Сусвет. Са старажытных часоў астраномы лічылі паверхні Месяца, планет і зорак абсалютна гладкімі, нязменнымі. Тэлескоп дазволіў убачыць, што Месяц мае няроўную

Помнік Мікалаю Каперніку ў Варшаве

Намалюйце мадэлі Сусвету, як яго ўяўлялі сабе старажытнагрэчаскі мысляр Пталемей і навуковец Новага часу Мікалай Капернік. Падумайце, чаму ідэі польскага астранома не адразу прынялі вучоныя таго часу.

Джардана Бруна

Галілей перад інквізіцыяй. Мастак
Крыштыян Банці. 1857 г.

Як вы лічыце, чаму царква жорстка
ўціскала вучоных?

сама давялося паўстаць перад інквізіцыяй, якая запатрабавала ад вучонага публічна адрачыся ад сваіх «памылковых» поглядаў. Каб пазбегнуць смяротнага пакарання, Галілей мусіў заявіць перад судом, што Зямля нерухома стаіць у цэнтры Сусвету. Але, як каза паданне, пакідаючы судовае пасяджэнне, ён усклікнуў: «І ўсё ж такія яна верціцца!»

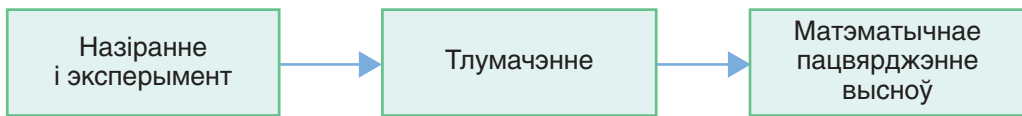
Фрэнсіс Бэкан

2. Развіццё новага метаду навуковага пазнання. З развіццём навукі і асветы звязваў сваю мару пра паляпшэнне жыцця славуты англійскі пісьменнік і філосаф **Фрэнсіс Бэкан** (1561—1626). Ён скончыў Кембрыджскі каледж, быў членам англійскага парламента, лордам-канцлерам (адна з найвышэйшых дзяржаўных пасад). Самым вядомым яго творам стаў утапічны раман «Новая Атлантыда», у якім людзі даследуюць прыроду і спасцігаюць яе таямніцы.

Бэкан лічыў, што Бог не забараняў пазнанне прыроды, калі даў чалавеку розум. Уладу над

прыродай можа даць чалавеку толькі навука. Вялікае значэнне навукі для чалавечага грамадства Бэкан выказаў у сваім знакамітым афарызме: «Веды — гэта сіла». Філософ быў перакананы, што найлепшы з доказаў — досвед, і таму любое даследаванне павінна пачынацца з назіранняў, а не з тэорый.

Такім чынам, паступова афармляўся новы навуковы метада пазнання, які ўяўляў сабой паслядоўнае спалучэнне трох элементаў даследавання.

Навуковы метада Новага часу

3. Уклад Ньютана ў стварэнне новай карціны свету. Адкрыцці англійскага матэматыка *Ісака Ньютана* (1643—1727) заснаваныя на працах многіх яго папярэднікаў. У 1687 г. ён апублікаваў «Матэматычныя асновы натуральнай філасофіі». У гэтай кнізе даследчык прадставіў матэматычныя доказы адкрыццяў, да якіх прыйшлі ў ходзе эксперыментальных назіранняў за нябеснымі цэламі Галілей і іншыя вучоныя. Ньютан вынайшаў матэматычны метада для пацвярджэння сваіх тэорый.

Найважнейшым адкрыццём Ньютана быў закон *сусветнага прыцягнення* (гравітацыі), запісаны ў выглядзе матэматычнай формулы. Закон гравітацыі Ньютана сцвярджае, што паміж цэламі і прадметамі існуе сіла прыцягнення. Яна залежыць ад іх масы і ўзрастае па меры іх узаемнага набліжэння. Закон Ньютана матэматычна даказваў, што гравітацыя

Ісак Ньютан

Чаму Ньютана мастакі найчасцей малявалі з яблыкам? Якія навуковыя зацікаўленні вучонага адлюстраваныя на гэтым малюнку?

Уільям Гарвей дэманструе сваю тэорыю цыркуляцыі крыві каралю Карлу I.
Мастак Эрнэст Боард. 1848 г.

Месяца выклікае прылівы і адлівы на Зямлі, а сонечная — утрымлівае планеты на іх арбітах.

Навуковыя ідэі Ньютана сталі шырока прымяняцца на практыцы. Картографы выкарыстоўвалі яго метады для стварэння больш дакладных картаў, а вынаходнікі — для ўдасканалення агнястрэльнай зброі. Грунтуючыся на ідэях Ньютана, канструктары стварылі паравы рухавік.

4. Развіццё медыцынскіх ведаў. На працягу XVI—XVII стст. вучоныя

здзейснілі шэраг адкрыццяў у галіне медыцыны. Некаторыя з гэтых адкрыццяў ішлі ўразрэз з вучэннем знакамитага старажытнарымскага лекара Клаўдыя Галена, працы якога мелі вялікі поспех у Сярэднія вякі.

Англійскі навуковец **Уільям Гарвей** (1578—1657) абвергнуў уяўленні, якія панавалі ад часоў Галена, пра тое, што цэнтрам крывяноснай сістэмы з’яўляецца печань. Ён даказаў, што сэрца працуе як помпа, прымушаючы кроў рухацца па артэрыях і венах. Вучоны ўпершыню выказаў думку, што «ўсё жывое паходзіць з яйка». Гарвей стаў заснавальнікам сучаснай фізіялогіі — навукі, якая вывучае жыццядзейнасць арганізма і яго складнікаў. Як і многія іншыя навукоўцы ў той час, Гарвей зазнаў ганенні з боку царквы.

*Найважнейшыя адкрыцці XVII ст. атрымалі назву **навуковай рэвалюцыі**, якая спрыяла абмежаванню рэлігійнага ўплыву і стварэнню новай карціны свету.*

Ключавыя словы: Мікалай Капернік, Джардана Бруна, Ісак Ньютан, Уільям Гарвей, навуковая рэвалюцыя.

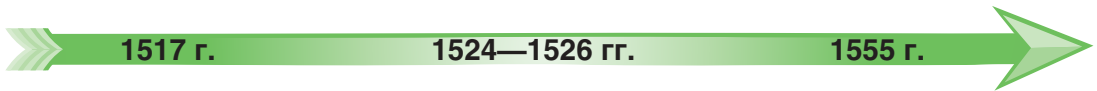

1. Якія даследаванні праводзілі Мікалай Капернік, Джардана Бруна і Галілеа Галілей? Да якіх высноў яны прыйшлі?
2. Якую небяспеку бачыла каталіцкая царква ў адкрыццях вучоных-астраномаў?

Правообладатель Издательский центр БГУ

3. Як у XVII ст. змяніліся ўяўленні навукоўцаў аб навуковым даследаванні? У чым сутнасць новага навуковага метаду?
4. Хто з'яўляецца аўтарам матэматычнага метаду ў навуковых даследаваннях? Якія яшчэ адкрыцці здзейсніў гэты вучоны?
5. Падумайце, чаму менавіта ў Новы час стала магчымым навуковае развіццё медыцыны.
6. Як вы лічыце, чаму найважнейшыя навуковыя адкрыцці XVII ст. атрымалі назву навуковай рэвалюцыі?

§ 6. Рэфармацыя ў Германіі

Што такое інквізіцыя, індальгенцыя? Хто такія ерэтыкі? Якое месца ў жыцці сярэднявечнага чалавека займала царква? За што Ян Гус крытыкаваў каталіцкую царкву?

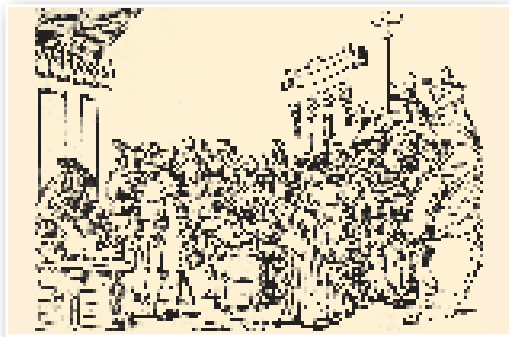
Вялікія геаграфічныя адкрыцці і ідэі Адраджэння выклікалі значныя змены ў жыцці людзей. Змены закранулі і рэлігійную сферу. У XVI ст. амаль усе еўрапейскія краіны былі ахопленыя рухам за рэформу (пераўтварэнне) каталіцкай царквы. У гісторыю гэты рух увайшоў пад назвай **Рэфармацыя** (ад лац. *reformatio* — пераўтварэнне). Рэфармацыя падрывала аўтарытэт каталіцкай царквы, прывяла да яе расколу і рэлігійных войнаў у Еўропе.

Якія былі прычыны і вынікі Рэфармацыі? У чым палягалі адрозненні паміж пратэстантамі і каталікамі?

1. Каталіцкая царква і прычыны Рэфармацыі. У XVI ст. каталіцкая царква стала страчваць свае ранейшыя пазіцыі. Асноўнай прычынай гэтага было пашырэнне гуманістычных ідэй, якія спрыялі фарміраванню

Правообладатель Издательский центр БГУ

Гравюра Ёрга Брэя Старэйшага.
Каля 1530 г.

Якую прычыну пачатку Рэфармацыі ілюструе гравюра? Дайце назву ілюстрацыі.

валодалі маёнткамі, вялі бяздзейнае і падкрэслена раскошнае жыццё за кошт прыгонных сялян. Нярэдка святары займаліся адкрытым вымаганнем пры спраўленні хрысціянскіх абрадаў (хрышчэнне дзіцяці, вяселле, пахаванне). Пасаду святара і нават біскупа можна было набыць за вялікія грошы. Значыць, яе мог атрымаць і няварты чалавек.

Незадавальненне выклікаў гандаль індальгенцыямі, бо дараванне за здзейсненыя грахі і абяцанае месца ў раі мог набыць за грошы любы махляр або злачынец.

Не дзіва, што многія людзі сталі патрабаваць «таннай царквы». Нават нямецкія князі былі незадаволеныя прэтэнзіямі царквы на свецкую ўладу. Дваране з зайздасцю пазіралі на вялізныя ўладанні і даходы біскупаў і манастыроў.

На аснове пункта 1 складзіце схему «Прычыны Рэфармацыі».

2. Пачатак Рэфармацыі. Масавы рух за пераўтварэнне каталіцкай царквы распачаўся ў Германіі. Ля вытокаў Рэфармацыі стаяў вучоны манах **Марцін Лютэр** (1483—1546), які адкрыта выступіў супраць індальгенцый.

Правообладатель Издательский центр БГУ

58—59

У кастрычніку **1517 г.** ён вывесіў на дзвярах царквы ў горадзе Вітэнбергу зварот да вучоных і духавенства. Гэта былі яго знакамітыя 95 тэзісаў (палажэнняў). Лютэр аб'явіў гандаль індульгенцыямі і адпушчэнне грахоў за грошы апаганьваннем хрысціянства. Адзіным шляхам да ўратавання чалавека абвяшчалася шчырая вера ў Ісуса Хрыста. Лютэр лічыў, што сувязь паміж чалавекам і Богам ажыццяўляецца наўпрост праз Свяшчэннае Пісанне (Біблію) і не залежыць ад царкоўных таемстваў, абрадаў і ахвяраванняў. Ён сцвярджаў, што ўратаванне даруецца чалавеку непасрэдна Богам.

Такім чынам, тэзісы Лютэра адстойвалі права чалавека на самастойнае духоўнае жыццё. Яны мелі на ўвазе, што духавенства не можа быць пасрэднікам паміж Богам і людзьмі.

Летам 1520 г. Папа Рымскі адлучыў Лютэра ад царквы. У адказ мяцежны манах публічна спаліў папскую булу (пастанову) і тым самым канчаткова парваў з Рымскай каталіцкай царквой. Ад немінучага арышту і гібелі яго ўратавалі нямецкія князі. Яны хацелі выкарыстаць Лютэра і яго вучэнне для таго, каб пазбавіцца ад апекі папскага Рыму і захапіць царкоўныя ўладанні. Знаходзячыся ў надзейным сховішчы, Лютэр цягам года пераклаў Біблію з лацінскай мовы на нямецкую. Цяпер вернікі маглі самастойна вывучаць Свяшчэннае Пісанне. Тым часам у Германіі ўспыхнула моцнае сялянскае паўстанне.

3. Сялянская вайна ў Германіі 1524—1526 гг. У Германіі напачатку XVI ст. захоўваўся жорсткі прыгнёт сялян князямі і дваранамі. Рух за абнаўленне царквы абудзіў у часткі насельніцтва веру ў магчымасць карэннага паляпшэння жыцця. Прыгнечаныя масы жадалі пераўтварэння ў грамадстве згодна з літаральным тлумачэннем евангельскіх заповедзяў.

Марцін Лютэр.
Мастак Лукас Кранах
Старэйшы. 1532 г.

*Успомніце, як каталіцкая царква
абышлася з Янам Гусам.
Ці ёсць падобныя рысы ў дзейнасці
Лютэра і Гуса?*

Напад сялян на рыцара.
Гравюра XVI ст.
Мастак *Майстар Петраркі*

Высветліце, чаму на сцягу намалюваны чаравік.

Улетку 1524 г. на поўдні Германіі разгарэўся пажар сялянскага паўстання, які хутка ахапіў і іншыя раёны краіны. Правадыры паўстанцаў не імкнуліся да захопу палітычнай улады. Іх першапачатковыя патрабаванні былі сціплыя і зразумелыя: скасаванне асабістай залежнасці сялян, памяншэнне паншчыны і аброку, права на паляванне і рыбалоўства, якое было прывілеем паноў. Сяляне абвясцілі, што гатовыя адмовіцца ад сваіх прэтэнзій, калі на аснове Бібліі будзе даказана, што гэтыя патрабаванні несправядлівыя. Паўстанцы хацелі, каб іх падтрымаў Лютэр. Але ён заявіў, што асабістая залежнасць сялян ад паноў не супярэчыць Бібліі, і асудзіў паўстанцаў.

Томас Мюнцэр.
Гравюра Хрыстафеля
ван Зіхема. 1608 г.

Паўстанне ў Цюрынгіі, у цэнтры Германіі, узначаліў **Томас Мюнцэр** (каля 1490—1525). Яшчэ нядаўна гарачы прыхільнік Лютэра, ён ператварыўся ў яго непрымірымага ворага. Мюнцэр публічна называў Лютэра «доктарам Люгнерам», гэта значыць хлусам, які прапа-

Правообладатель Издательский центр БГУ

Вызначце асноўныя раёны Сялянскай вайны.

ведуе пакорлівасць і бласлаўляе катаў. Ён прарочыў адхіленне ад улады бязбожных прыгнятальнікаў і ўсталяванне на зямлі Царства Божага. Прапаведнік абвясціў барацьбу за поўную маёмасную роўнасць, за стварэнне свабоднай рэспублікі. А калі хто-небудзь з паноў запярэчыць гэтаму, то яму, лічыў Мюнцэр, варта адсячы галаву або павесіць.

Пад уплывам пропаведзяў Мюнцэра народныя хваляванні ахапілі гарады і вёскі. Сяляне адмаўляліся выконваць паншчыну, пратэставалі супраць абмежавання іх асабістай свабоды. Са зброяй у руках яны выступалі супраць феодалаў і каталіцкай царквы. Сяляне спальвалі дакументы аб феадальных павіннасцях, грамілі кляштары і замкі, закрывалі цэрквы, вярталі абшчынныя землі. Аднак гарады не падтрымалі сялян у іх барацьбе з феодаламі. Князі і дваране бязлітасна задушылі паўстанне ў Цюрынгіі. Усяго за два гады Сялянскай вайны **1524—1526 гг.** было забіта звыш 100 тысяч паўстанцаў. Але не паспела краіна акрыяць пасля адной вайны, як распачалася новая — *рэлігійная вайна*.

Правообладатель Издательский центр БГУ

4. Лютэранская царква. Між тым Лютэр заклікаў сваіх прыхільнікаў да стварэння новай царквы, незалежнай ад Рымскага Папы. Першымі адгукнуліся на заклік князі Паўночнай Германіі. Яны правялі ў сваіх уладаннях царкоўную рэформу: закрылі кляштары і захапілі царкоўныя землі. На чале царквы ў княстве цяпер стаяў сам князь. Такая царква атрымала назву лютэранскай, а яе прыхаджане — *лютэран*. Святары лютэранскай царквы амаль нічым не вылучаліся сярод сваіх прыхаджан. Яны маглі жаніцца, насілі звычайную вопратку. Лютэранскія храмы адрозніваліся сціпласцю і прастатой. У іх не было ікон, скульптур Хрыста і Божай Маці, складаных абрадаў.

У 1529 г. імператар Карл V заклікаў аднавіць каталіцкае богаслужэнне і выкараніць вучэнне Лютэра. Большасць нямецкіх князёў падтрымалі імператара. Пяць князёў-лютэран і чатырнаццаць гарадоў заявілі пратэст. Ад гэтага часу прыхільнікаў царкоўнай рэформы сталі называць *пратэстантамі*, а іх вучэнне — *пратэстантызмам*.

Князі-пратэстанты аб'ядналіся ў саюз. Каталікоў узначаліў сам імператар. Паміж двума бакамі пачаліся працяглыя ваенныя дзеянні.

Ваенная перавага апыналася то на адным баку, то на другім. Толькі ў **1555 г.** у Аўгсбургу быў падпісаны мір. Нямецкія князі атрымалі права прытрымлівацца сваіх рэлігійных перакананняў паводле прынцыпу: «Чья краіна, таго і вера».

Такім чынам, у выніку рэфармацыйнага руху на поўдні Германіі захаваўся каталіцызм, на поўначы замацаваўся пратэстантызм. Гэтыя рэлігійныя межы існуюць у краіне і цяпер. Аўгсбургскі рэлігійны мір прызнаў раўнапраўнымі каталікоў і пратэстантаў (лютэран). У той жа самы час ён замацаваў палітычную раздробленасць краіны.

Ключавыя словы: Рэфармацыя, лютэране, пратэстанты.

1. Складзіце схему «Асноўныя ідэі Марціна Лютэра».
2. Назавіце прычыны Сялянскай вайны ў Германіі. На што яна была скіраваная?
3. Складзіце схему «Асноўныя патрабаванні пратэстантаў».
4. У чым разышліся погляды Лютэра і Мюнцэра?
5. Як вы лічыце, чаму рух за рэфармацыю царквы пачаўся не ў XIV або XV, а ў XVI ст.?

Правообладатель Издательский центр БГУ

§ 7. Рэфармацыя і рэлігійныя войны ў Еўропе

24 жніўня 1572 г.

1598 г.

Патлумачце, чаму практычна ўсе пласты насельніцтва ў Еўропе былі незадаволены каталіцкай царквой.

Ідэй Рэфармацыі хутка пашыраліся ў еўрапейскіх краінах. Зацвярджанне новых ідэй суправаджалася крывавымі канфліктамі і нават рэлігійнымі войнамі. Каталіцкая царква аказвала ўпарты супраціў, намагаючыся задушыць рэфармацыйны рух.

У чым адрозненні вучэння Жана Кальвіна ад ідэй Марціна Лютэра? Чаму кальвінісцкае вучэнне стала папулярным? Хто такія гугеноты і чаму Варфаламееўская ноч скончылася для іх трагічна?

1. Рэфармацыя ў Швейцарыі. Другім пасля Германіі цэнтрам еўрапейскай Рэфармацыі стала Швейцарыя. Тут у 1536 г. асталяваўся французскі пратэстант **Жан Кальвін** (1509—1564), які пакінуў сваю радзіму, ратуючыся ад ганенняў. Гарадскія ўлады Жэневы прапанавалі яму правесці царкоўную рэформу. Кальвін заўзята пачаў справу. Ён стаў стваральнікам найбольш паслядоўнага пратэстанцкага вучэння — *кальвінізму*.

Жан Кальвін вучыў, што ўсёмагутны Бог падзяліў людзей яшчэ да нараджэння на дзве катэгорыі. Адных прызначыў да «ўратавання», або райскіх асалод, другіх да «пагібелі» — пекла і пакут. Бог, паводле Кальвіна, дапамагае сваім абраннікам, і таму ім заўсёды і ва ўсім спадарожнічае ўдача. Няўдачы ж, якія праследуюць чалавека, сведчаць пра няміласць

61—62

Жан Кальвін. Гравюра 1562 г.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Божую. І багацце, і галеча — усё ад Бога. Асуджаць багацце або скардзіцца на галечу — раўназначна спрэчцы з самім Богам. Гэтае вучэнне аб безумоўным прадвызначэнні адных да пагібелі, а другіх да выратавання стала асноўным *дагматам* кальвінізму, гэта значыць галоўным палажэннем, якое не аспрэчвалася.

Вучэнне Кальвіна больш, чым вучэнне рымскай царквы, адпавядала інтарэсам гандлю, рамяства і прамысловасці. Бо згодна з кальвінісцкім вучэннем прыбытак у камерцыйных справах лічыўся бласлаўнёным і пазыка грошай пад працэнты заахвочвалася.

Як вы лічыце, чаму Кальвіна называлі «жэнеўскі папа»?

Жэнева часоў Кальвіна заўважна адрознівалася ад іншых еўрапейскіх гарадоў вонкавымі прыкметамі побыту і ладам жыцця людзей. Галоўнымі вартасцямі кальвінісцкай царквы

лічыла ўмеранасць, ашчаднасць і працавітасць. Атрыманы прыбытак *кальвіністам* нельга было траціць на раскошы і марнасць. Забараняліся гульні ў карты, у косці, танцы і тэатр, нашэнне ўпрыгажэнняў. Не дазваляліся сямейныя ўрачыстасці з удзелам больш чым дваццаці чалавек. Жанчынам забаранялася рабіць завіўку, а мужчынам — адгадоўваць доўгія валасы. Пасля дзявятай гадзіны вечара ў дамах не запальвалі агню. Пустыя ў гэты час вуліцы наганялі тугу і паныласць.

Кальвінісцкая царква ўціскала сваіх праціўнікаў. Тых, хто смеў крытыкаваць новае веравызнанне, чакала суровая кара. Па ўказанні Кальвіна быў абвінавачаны ў ерасі і спалены іспанскі вучоны-гуманіст Мігель Сервет.

Многія вучні Кальвіна прапагандавалі пратэстанцкае вучэнне ў розных еўрапейскіх краінах.

Складзіце схему «Асноўныя ідэі Жана Кальвіна».

У XVI ст. ідэі Рэфармацыі пачалі пранікаць і на беларускія землі. Асноўнай сілай Рэфармацыі ў Вялікім Княстве Літоўскім, у адрозненне ад заходнееўрапейскіх краін, былі шляхта і мяшчане. Найяскравейшым прадстаўніком рэфармацыйнага руху на беларускіх землях, якога вобразна называюць бацькам Рэфармацыі ў ВКЛ, быў адзін з лідараў кальвінізму Мікалай Радзівіл Чорны.

2. Каралі і Рэфармацыя. Як

і нямецкія князі, іншыя еўрапейскія валадары таксама выкарысталі Рэфармацыю ў сваіх інтарэсах. Першымі з каталіцкаю царквой парвалі каралі *Даніі і Швецыі*. Прыняўшы лютэранства ў 1536 г., яны завалодалі кляштарнымі землямі і тым самым палепшылі сваё эканамічнае становішча. Частка зямель была перададзена **дваранстве**, якое ператваралася ў верных слуг новай царквы і каралеўскай улады.

Па карце ў атласе вызначце, у якіх дзяржавах шырокае распаўсюджанне атрымалі лютэранства, кальвінізм. Як вы лічыце, які горад назвалі Рымам кальвінізму? Чаму вы так думаете?

71—72

У Англіі кароль Генрых VIII спярша варожа паставіўся да вучэння Лютэра. За гэта ён атрымаў ад Папы Рымскага тытул «абаронца веры». Але надта відавочныя былі выгады ад царкоўнай рэформы ў духу пратэстантызму. Кароль не мог упусціць свой шанец і не ўтрымаўся ад спакусы. Яму так карцела ўмацаваць сваю ўладу і папоўніць казну! Спачатку ён адмовіўся ад абавязковых плацяжоў папскаму Рыму. А ў 1534 г. парламент паставіў Генрыха VIII на чале царквы. Такім чынам, месца Папы заняў кароль. З гэтага часу царква ў Англіі пачала называцца *англіканскай*.

У ходзе царкоўнай рэформы землі кляштараў былі прысвоеныя ўрадам і часткова распрададзеныя дваранам і багатым гараджанам. Кароль сам прызначаў біскупаў і размяркоўваў царкоўныя даходы. Пропаведзі ў цэрквах чыталіся на англійскай мове, а не на лаціне, як раней. Духавенства атрымала права ўступаць у шлюб. У той жа час захаваліся пасады біскупаў, багатае ўнутранае ўбранне храмаў, усе каталіцкія дагматы і абрады. У гэтым сэнсе англіканская царква не адрознівалася ад каталіцкай.

Заўзятыя паслядоўнікі царкоўнай рэформы былі незадаволеныя такой палітыкай караля. Яны імкнуліся ачысціць англіканскую царкву ад рэшткаў каталіцызму. Гэтых людзей у Англіі называлі **пурытанамі** (ад познелац. *puritas* — чысціня).

Уявіце, што вы апынуліся ў Англіі ў час праўлення Генрыха VIII. Якія асаблівасці ў арганізацыі царквы вы там пабачылі? Напішыце пісьмовую справаздачу для Мікалая Радзівіла Чорнага — лідара Рэфармацыі ў Вялікім Княстве Літоўскім.

71—72

Назвайце вобласці Францыі з пераважным уплывам кальвінізму і яго найважнейшыя цэнтры.

Кароль Генрых VIII, які кіраваў да 1547 г., у аднолькавай ступені ўціскаў і каталікоў, якія выступалі супраць царкоўнай рэформы, і пурытан, якія патрабавалі яе паглыблення. Па ягоным загадзе былі пакараныя смерцю дзясяткі тысяч чалавек.

У Францыі таксама адбываўся падзел грамадства паводле рэлігійнай прыкметы. Да сярэдзіны XVI ст. тут з'явіліся шматлікія прыхільнікі кальвінізму, якіх называлі *гугенотамі*.

Правадырамі французскіх кальвіністаў былі Бурбоны — родзічы кіроўнай дынастыі Валуа. Барацьба за ўладу паміж Бурбонамі і Валуа прывяла да крывавых ваенных дзеянняў. Гугенотам дапамагала Англія, каталікам — Іспанія. На працягу больш чым 30 гадоў (1562—1598) Францыя была ахоплена братазбойчымі «гугеноцкімі войнамі».

Трагічным эпізодам гэтых войнаў сталі падзеі, што адбыліся ў ноч на **24 жніўня 1572 г.** — напярэдадні дня Святога Варфаламея. У Парыжы

73—75

Варфаламееўская ноч. Мастак Франсуа Дзюбуа. XVI ст.

У XVI ст. на карціне, што выяўляла гістарычную падзею, спакойна маглі спалучацца розныя часавыя пласты. І гэтае палатно — не выключэнне. Што адбываецца на пераднім плане? Якія падзеі адлюстраваны на заднім плане?

пачаліся забойствы дваран-гугенотаў. У гэты і наступныя дні па ўсёй Францыі каталікі забілі каля 20 тыс. гугенотаў.

У ходзе рэлігійных войнаў амаль усе правадыры каталікоў і гугенотаў загінулі. З усіх прэтэндэнтаў на французскую карону ў жывых застаўся толькі кіраўнік гугенотаў — Генрых Бурбон. Гэта быў хітры і выкрутлівы чалавек, які некалькі разоў мяняў веравызнанне, каб атрымаць уладу. «Парыж варты *імшы*», — лічыў ён. Таму ў 1593 г. Генрых Бурбон перайшоў у каталіцтва і быў прызнаны каралём Францыі пад імем Генрыха IV. Такім чынам, на французскім троне ўсталявалася дынастыя Бурбонаў.

У 1588 г. у Вільні быў выдадзены трэці Статут Вялікага Княства Літоўскага. Ён уяўляў сабой звод усіх законаў, якія дзейнічалі тады ў ВКЛ, прататып канстытуцыі. Ён быў настолькі дасканалы, што дзейнічаў на тэрыторыі ВКЛ больш за 250 гадоў — да 1840 г. Статут стаў узорам пры падрыхтоўцы зводаў законаў многіх краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы.

У 1598 г. Генрых IV выдаў *Нанцкі эдыкт* (указ), які паклаў канец рэлігійным войнам. Каталіцтва абвяшчалася дзяржаўнай рэлігіяй, царкве вярнулі захопленыя землі і маёмасць. Але і гугеноты надзяляліся роўнымі з каталікамі правамі. Ім дазвалялася вызнаваць сваю веру і нароўні з каталікамі займаць дзяржаўныя пасады. Гэта быў другі ў Еўропе закон аб свабодзе веры пасля Трэцяга Статута ВКЛ 1588 г.

64—65

3. Контррэфармацыя. Каталіцкая царква актыўна выступіла супраць рэфармацыйнага руху. Гэтая палітыка і дзеянні ўвайшлі ў гісторыю пад назвай *Контррэфармацыі*.

Прыхільнікі Рэфармацыі былі абвешчаныя ерэтыкамі — то-бок тымі, хто адхіліўся ад веры ў Хрыста і ад царквы. Гэта азначала, што хрысціянскія каталікі атрымлівалі права ўціскаць і забіваць пратэстантаў. Для барацьбы з Рэфармацыяй была створана спецыяльная арганізацыя — Таварыства Ісуса, больш вядомае як *ордэн езуітаў*. Узначаліў гэтае таварыства іспанскі дваранін *Ігнасія Лаёла* (1491?—1556).

65—66

Як вы лічыце, што азначае выраз: «Мэта апраўдвае сродкі»? Чыю дзейнасць у перыяд Контррэфармацыі ён характарызуе? Патлумачце свой адказ.

67

Мерапрыемствы
каталіцкай
царквы супраць
Рэфармацыі

Стварэнне ордэна езуітаў

Актывізацыя дзейнасці інквізіцыі

Выданне спіса кніг, забароненых для ўсіх каталікоў

Масавое вынішчэнне пратэстантаў

са адыграла вялікую ролю ў аднаўленні пазіцый каталіцкай царквы ў Еўропе і пашырэнні каталіцызму па ўсім свеце.

Мерапрыемствы каталіцкай царквы супраць Рэфармацыі

Пакажыце на карце Заходняй Еўропы XVII ст. дзяржавы, у якіх пераважала каталіцтва.

Каталіцкай царкве ўдалося задушыць Рэфармацыю ў Польшчы, Італіі, Паўднёвай Германіі. У гэтых краінах надоўга захаваліся феадальныя адносіны. Там жа, дзе замацаваўся пратэстантызм (напрыклад, у Англіі і Нідэрландах), пачалі імкліва развівацца капіталістычныя адносіны.

Такім чынам, зацвярджэнне ідэй Рэфармацыі нярэдка суправаджалася насілле і кровапраліццем. Каталіцкая царква прыкладала сур'ёзныя намаганні дзеля таго, каб перашкодзіць распаўсюджанню пратэстантызму ў Заходняй Еўропе.

Ключавыя словы: кальвіністы, пурытане, Контррэфармацыя.

1. Чым адрозніваецца вучэнне Жана Кальвіна ад вучэння Марціна Лютэра?
2. Назавіце асаблівасці Рэфармацыі ў Англіі і Францыі.
3. Запоўніце параўнальную табліцу, выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі. Вызначце агульныя і адрозныя рысы веравучэнняў.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Пытанні для параўнання	Каталіц- тва	Лютэ- ранства	Кальві- нізм	Англікан- ства
Асаблівасці веравучэн- ня аб уратаванні душы				
Роля святароў				
Вяршэнства ўлады				
Мова набажэнстваў				
Стаўленне да багацця царквы				

4. Уявіце, што вы гутарыце з французскім каралём Генрыхам Бурбонам. Якія пытанні, што датычацца развіцця Францыі другой паловы XVII ст., вы яму зададзіце? Якія адказы вы маглі б на іх атрымаць? Запішыце пытанні і адказы ў выглядзе інтэрв'ю або разыграйце сцэнку.

§ 8. Рэвалюцыя ў Нідэрландах

Хто такія буржуа?

У другой палове XVI ст. Нідэрланды кінуты выклік магутнай Іспаніі. Вызваленчая барацьба супраць іспанскага панавання прывяла да стварэння незалежнай дзяржавы. Нідэрланды сталі першай еўрапейскай краінай, дзе адбылася **буржуазная рэвалюцыя**.

Якія былі прычыны ўзмацнення Нідэрландаў? Хто такія гёзы і што яны зрабілі на карысць краіны? Як скончылася паўстанне супраць манархіі ў Нідэрландах? Чаму гэтае паўстанне гісторыкі назвалі буржуазнай рэвалюцыяй?

1. Рост эканамічнай магутнасці. У XVI ст. Нідэрланды займалі тэрыторыю, на якой цяпер размяшчаюцца сучасныя Нідэрланды, Бельгія, Люксембург і нават частка Паўночна-Усходняй Францыі. У краіне

Паводле картасхемы на с. 48 апішыце геаграфічнае становішча Нідэрландаў. Назавіце тыя асаблі-васці геаграфічнага становішча, якія дазволілі Нідэрландам выйсці на першае месца па развіцці эканомікі ў Еўропе.

існавалі багатыя і ажыўленыя цэнтры рамяства і гандлю. На параўнальна невялікай тэрыторыі знаходзілася больш за 300 гарадоў і 6500 вёсак. Сваімі суднаверфямі быў вядомы горад Амстэрдам. Тут будаваліся судны на заказ суседніх краін. Цэлыя флатыліі ішлі адсюль на кітабойны промысел і лоўлю сялядцоў.

У гандлёвую сталіцу Еўропы ператварыўся горад Антверпен. Да пяці тысяч купцоў розных нацыянальнасцяў збіраліся на плошчы каля велічнага будынка гарадской *біржы*, дзе купляліся і прадаваліся тавары і каштоўныя паперы. Тут гандляры заключалі адзін з адным здзелкі, дамаўляючыся, калі, куды і па якім кошце павінна быць дастаўлена закупленая прадукцыя.

2. Пад іспанскім панаваннем. У першай палове XVI ст. Нідэрланды ўваходзілі ў склад Свяшчэннай Рымскай імперыі. Імператар Карл V называў гэтую краіну пярлінай сваёй кароны. Яна прыносіла казне ў некалькі разоў больш даходаў, чым велізарныя імператарскія ўладанні ў Новым Свеце. Пасля падзелу імперыі паміж сынамі Карла V Нідэрланды адышлі да Іспаніі і кіраваліся намеснікамі іспанскага караля.

Краявід Амстэрдама. Гравюра XVII ст.

Па якіх прыкметах мы можам вызначыць, што перад намі багаты, эканамічна развіты горад?

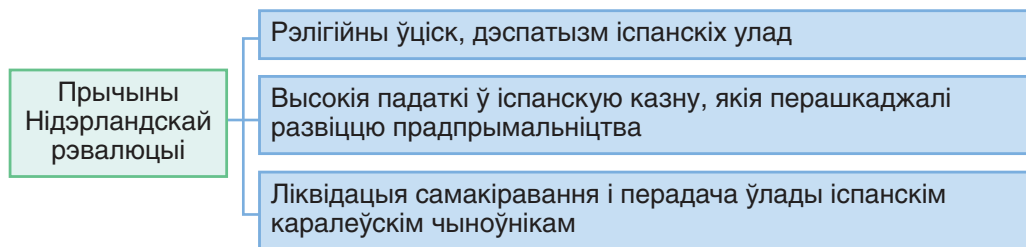
Імператарская і каралеўская ўлада мала турбавалася пра інтарэсы краіны. Карл V разглядаў яе як невычарпальную крыніцу даходаў. Таму падаткі, якія безупынна раслі, былі сапраўдным няшчасцем для насельніцтва. Не дзіўна, што ў Нідэрландах людзі ненавідзелі іспанцаў і каталіцкую царкву. Сярод буржуазіі, дваран і сялянства пашыраўся кальвінізм. Гэтай акалічнасцю былі вельмі занепакоеныя іспанскія ўлады.

Пры Філіпе II, які кіраваў у 1556—1598 гг., над Нідэрландамі ўсталяваўся жорсткі кантроль з боку Іспаніі. Іспанскі кароль хацеў знішчыць прывілеі гарадоў і не дапусціць распаўсюджання новай рэлігіі. У краіне ўводзілася інквізіцыя. Пачаўся ўціск пратэстантаў: іх кідалі ў турмы, катавалі. Дэспатызм іспанскіх улад выклікаў абурэнне народа, у тым ліку значнай часткі дваран і купецтва. Сям-там адбыліся ўзброеныя сутыкненні і выпадкі гвалтоўнага вызвалення пратэстантаў з турмаў. У краіне наспявала паўстанне. Многія дваране прасілі прыпыніць дзейнасць інквізіцыі і склікаць прадстаўнічы орган — *Генеральныя штаты*. Лепей рэформы, чым паўстанне, меркавалі яны.

Іспанскія арыстакраты пагардліва звалі сціпла апранутых нідэрландскіх дваран **гёзамі** — жабракамі. З цягам часу настроены супраць іспанцаў дваране сталі і самі сябе называць гёзамі. Некаторыя з іх на знак пратэсту дэманстравалі на насілі жабрацкую скураную торбу і драўляны кубак для міласціны. Неўзабаве гёзамі называлі ўсіх тых, хто змагаўся за свабоду Нідэрландаў падчас рэвалюцыі **1566—1609 гг.**

3. Іканаборскае паўстанне. У жніўні 1566 г. у Нідэрландах успыхнула народнае паўстанне супраць іспанскіх улад і каталіцкай царквы. Яно паклала пачатак рэвалюцыі ў краіне.

Прычыны Нідэрландскай рэвалюцыі

Работнікі мануфактур, рамеснікі і сяляне грамілі каталіцкія царквы і кляштары. Мужчыны, жанчыны і падлеткі, узброеныя палкамі, каменнем, молатамі, знішчалі іконы і статуі святых (адсюль назва паўстання). Адабраныя каштоўнасці перадаваліся ў гарадскія органы самакіравання на патрэбы бедных. Некаторыя багатыя людзі далучыліся

Правообладатель Издательский центр БГУ

Пакажыце: раёны, ахопленыя іканаборскім паўстаннем у 1566 г.; правінцыі, аб'яднаныя Утрэхцкай уніяй у 1579 г., і тыя, што аддзяліліся ад Іспаніі.

да паўстанцаў. Усяго ў Нідэрландах было разгромлена каля 5500 цэркваў і манастыроў.

Напалоханыя размахам паўстання, дваране сталі дапамагаць іспанцам у яго задушэнні. Але спыніць развіццё падзей не атрымалася.

4. Герцаг Альба і навядзенне «парадку». Для навядзення парадку ў Нідэрландах іспанскі кароль накіраваў вялікае і добра ўзброенае войска. На чале карнай экспедыцыі быў пастаўлены герцаг Альба, вопытны палкаводзец і надзвычай жорсткі чалавек.

Правообладатель Издательский центр БГУ

76

Новы намеснік стварыў у Нідэрландах *Савет па справах аб мяцяжах*. Народ трапна празваў яго крывавым саветам. Па рашэннях Савета іспанцы каралі смерцю тысячы людзей. Сярод іх былі не толькі простыя людзі, але таксама багатыя купцы і дваране. Іх маёмасць паступала ў іспанскую казну. У 1568 г. інквізіцыя асудзіла на смерць як ерэтыкоў усіх жыхароў Нідэрландаў — 3 мільёны чалавек! Пасля гэтага буржуазія ў саюзе з часткаю дваранства рашуча выступіла супраць іспанскага панавання.

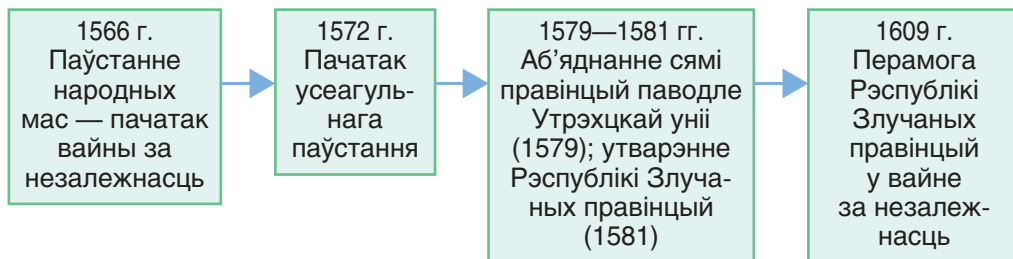
5. Усеагульнае паўстанне. У 1572 г. у паўночных правінцыях Нідэрландаў пачалося ўсеагульнае паўстанне, якое хутка пашырылася на ўсю краіну. Сяляне адмаўляліся ад феадальных павіннасцяў, грамілі маёнткі дваран — прыхільнікаў іспанскага караля, захоплівалі маёмасць цэркваў і кляштараў. Барацьбу супраць іспанцаў вялі гараджане і лясныя гёзы. Страх на заваёўнікаў наводзілі марскія гёзы са сваімі невялікімі, але рухомымі флатыліямі.

Як іначэй можна назваць усеагульнае паўстанне?

Іспанскія войскі ўсімі сіламі намагаліся задушыць вызваленчае паўстанне. Кроў лілася ракою, іспанскія салдаты вынішчалі насельніцтва цэлых вёсак і гарадоў. Жажлівы разгром і разрабаванне зазнаў горад Антверпен, дзе было забіта 8 тыс. чалавек. Гэтую трагедыю ў Нідэрландах назвалі іспанскім шаленствам.

Важнай падзеяй вызваленчай барацьбы стала *абарона Лейдэна*. Жыхары гэтага горада адмовіліся здацца на літасць іспанскага караля.

6. Незалежнасць. Барацьба Нідэрландаў за незалежнасць цягнулася доўгія гады. Іспаніі ўдалося захаваць сваё панаванне над Паўднёвымі Нідэрландамі, дзе жыло пераважна каталіцкае насельніцтва. Аднак на поўначы краіны супраціўленне працягвалася. Падчас вайны з Іспаніяй тут усю ўладу захапіла буржуазія. Прадстаўнікі паўночных правінцый заключылі ў 1579 г. у горадзе Утрэхце *унію* (саюз) для барацьбы з Іспаніяй. У выніку іспанцы пацярпелі знішчальную паразу. У 1581 г. саюзныя правінцыі аб'ядналіся ў *Рэспубліку Злучаных правінцый*. Яе сталі называць Галандыяй па назве найбуйнейшай правінцыі. Незалежнасць новай дзяржавы Іспанія фактычна прызнала ў 1609 г. Нідэрландская рэспубліка стала першай у Еўропе буржуазнай дзяржавай.

Этапы рэвалюцыі ў Нідэрландах

У выніку рэвалюцыі феадальныя парадкі ў Галандыі былі ліквідаваныя, землі каталіцкай царквы, караля і прыхільнікаў іспанцаў прададзеныя. Сфарміраваліся спрыяльныя ўмовы для развіцця гандлю, прамысловасці і банкаўскай справы.

Назавіце прычыны хуткага эканамічнага развіцця Галандыі пасля вызвалення ад іспанскага панавання.

Паступова Галандыя ператварылася ў адну з найбольш развітых краін Еўропы. Яна захапіла шмат калоній, панавала на моры, пакуль яе не пацясніла больш магутная Англія.

Такім чынам, адметнасць буржуазнай рэвалюцыі ў Нідэрландах заключаецца ў тым, што гэтая рэвалюцыя набыла форму нацыянальна-вызваленчай барацьбы супраць іспанскага панавання.

Ключавыя словы: буржуазная рэвалюцыя.

1. Ахарактарызуйце эканамічнае развіццё Нідэрландаў. Што садзейнічала эканамічнаму росту краіны?
2. Выкарыстоўваючы картасхему на с. 48, вызначце ўдзельнікаў рэвалюцыі.
3. Якія падзеі сталі пачаткам рэвалюцыі?
4. Ахарактарызуйце рэвалюцыю ў Нідэрландах паводле плана: прычыны, нагода, характар, удзельнікі, падзеі, вынікі, значэнне. Выкарыстайце для гэтага схему на с. 47 і 50.
5. Чаму рэвалюцыя спрыяла ператварэнню Галандыі ў эканамічна развітую краіну?

Заходняя Еўропа ў XVII—XVIII стст.

У XVII—XVIII стст. у жыцці заходнееўрапейскіх народаў адбыліся велізарныя змены. У прамысловасці і сельскай гаспадарцы былі закладзены асновы капіталістычнай вытворчасці, пашырыліся маштабы гандлю і фінансавых аперацый. У гэты час эканамічна ўзмацнілася буржуазія, якая ўсё больш настойліва імкнулася да палітычнай улады. У некаторых краінах значна ўзрасла ўлада манархаў. Фарміравалася новая культура, шпаркімі тэмпамі развівалася навука.

Ост-Індская кампанія і яе роля ў гісторыі Англіі.

Мода эпохі Асветніцтва.

Французскі рэвалюцыйны каляндар.

«Будзіцелі» чэшскага народа — хто яны?

Нацыянальныя героі Сербіі.

Першая канстытуцыя ў Еўропе.

§ 9. Асноўныя рысы эканамічнага развіцця

Калі і чаму ў дзяржавах Заходняй Еўропы ўзніклі першыя мануфактуры? Чым мануфактура адрознівалася ад рамеснай майстэрні? Якімі перавагамі характарызаваўся мануфактурны вытворчасць?

У ранні Новы час у краінах Заходняй Еўропы стаў фарміравацца новы лад — капіталістычны. Тут склаліся дзве найважнейшыя ўмовы, неабходныя для развіцця капіталізму. Першая ўмова — гэта магчымасць назапашвання капіталу. Другая — наяўнасць вольных працоўных рук. Прамысловая рэвалюцыя, што распачалася ў Англіі ў другой палове XVIII ст., вызначыла далейшае развіццё еўрапейскіх краін.

Што такое капіталізм? Якія змены ў эканамічным жыцці заходнееўрапейскіх краін адбываліся ў XVII—XVIII стст.?

1. Змены ў сельскай гаспадарцы. Еўрапейская эканоміка ў XVII—XVIII стст. была пераважна аграрнай. Асноўнай сферай вытворчасці з’яўлялася сельская гаспадарка. У ёй па-ранейшаму панавала ручная праца, змены адбываліся павольна. Узровень сельскагаспадарчай вытворчасці быў яшчэ нізкі.

87—88

Толькі ў такіх краінах, як Англія і Галандыя, выкарыстоўваліся новыя тыпы сельскагаспадарчых прылад: лёгкі плуг, сеялка, малатарня. Пачынаўся паступовы пераход ад трохполля да розных відаў севазвароту (травасеянне, пладазмен).

Пасля эпохі Вялікіх геаграфічных адкрыццяў у Еўропе пачалі асвойваць шэраг новых палявых і агародных культур (кукурузу, гарбуз, сланечнік, бульбу, памідоры, фасолю, тытунь).

Прыгоннае права на тэрыторыі Заходняй Еўропы ў XIV—XV стст. амаль знікла. Аднак феадальная залежнасць сялян захоўвалася. Яны выплачвалі сеньёру пазямельны грашовы падатак і натуральны аброк, выконвалі некаторыя віды паншчынных работ і іншыя павіннасці. Апроч таго, за сеньёрам захоўвалася права суду над сялянамі. Цяжкімі для вясковых жыхароў былі падаткі на карысць дзяржавы: падушны

Вяртанне з сенакосу.
Мастак Луі Ленен. 1641 г.

Якія прыкметы паказваюць на тое, што гэта гаспадарка заможнага селяніна? Выкарыстайце для адказу тэкст параграфа.

і ўскосныя, як, напрыклад, на соль. У каталіцкіх краінах сяляне выплачвалі яшчэ і царкоўную дзесяціну.

Такім чынам, у заходнееўрапейскіх краінах ахоўвалася дваранская ўласнасць на зямлю. Нягледзячы на гэта, капіталістычныя адносіны паступова прыводзілі да змен ў сельскай гаспадарцы. Некаторым сялянам удавалася выкупіць свае надзелы ў сеньёраў. Буйныя землеўладальнікі, а таксама заможныя сяляне выкарыстоўвалі працу безземельных *батракоў* — наёмных рабочых, якія за плату апрацоўвалі чужую зямлю. Багатыя сяляне, якія выраблялі прадукты на продаж, нярэдка займаліся *ліхварствам* (пазычалі грошы пад працэнты) і прадпрымальніцтвам.

З пачаткам фарміравання буржуазных адносін у Англіі пачалі выкарыстоўваць *агароджванні* — гвалтоўны згон сялян з зямлі і ператварэнне раллі ў пашу для авечак. Авечкагадоўля стала надзвычай прыбыткавай справай, бо ў горадзе павялічыўся попыт на авечую воўну і сукно. Безземельныя сяляне рабіліся батракамі або бадзягамі, сыходзілі ў горад.

Якім чынам агароджванні спрыялі развіццю капіталізму?

2. Рост гарадоў і гандлю. Пераважная большасць еўрапейскага насельніцтва жыла ў сельскай мясцовасці. І толькі дзясятая частка — у гарадах. Умовы жыцця людзей у той час нельга назваць спрыяльнымі. Усё яшчэ распаўсюджанаю з'явай былі эпідэміі, голад і войны. Нягледзячы на гэта, гарады раслі, павялічвалася іх насельніцтва. Напрыканцы XVIII ст. у гарадах Галандыі пражывала ўжо 65 % насельніцтва.

Англіійскія і дацкія караблі швартуюцца ў брытанскім порце.
Мастак Джэкаб Кніф. 1673 г.

Гарады пачалі адыгрываць усё большую ролю ў жыцці еўрапейскага грамадства. У іх знаходзіліся каралі і ўрады, мясцовыя і дзяржаўныя ўстановы. Тут адбываліся найважнейшыя гістарычныя дзяржаўныя падзеі. У гарадах канцэнтраваліся асноўная

вытворчасць і гандаль, ствараліся таварныя біржы, банкі, буйныя гандлёвыя кампаніі.

Пасля Вялікіх геаграфічных адкрыццяў узрасло гандлёвае значэнне гарадоў, размешчаных на Атлантычным узбярэжжы Еўропы. Цэнтрамі сусветнага гандлю ў XVIII ст. сталі Англія і Францыя. Тавары, што прывозіліся з Азіі і Амерыкі англіійскімі або французскімі купцамі, пераразмяркоўваліся паміж рознымі краінамі Старога Свету. Гандаль заморскімі таварамі стымуляваў развіццё прамысловасці і вытворчасць еўрапейскіх вырабаў для вывазу ў каланіяльныя краіны. У большасці еўрапейскіх краін у гэты час уздым перажывала мануфактурная вытворчасць. У буйных партовых гарадах узніклі верфі для вытворчасці і рамонту марскіх суднаў.

Назавіце краіны, якія належаць да Старога Свету. Якія землі называлі Старым Светам?

85—86

3. Развіццё мануфактур. Капіталістычныя прадпрыемствы. *Мануфактуры* як форма вытворчасці атрымалі шырокае распаўсюджанне ў Еўропе ў ранні Новы час. Іх гістарычнае значэнне заключаецца ў тым, што яны паклалі пачатак капіталістычнай вытворчасці.

На мануфактурах выкарыстоўваліся ў асноўным тыя самыя прылады працы, што і ў рамеснай майстэрні. Але галоўнае іх адрозненне палягала ў тым, што яны ўяўлялі сабой больш буйныя вытворчасці і нярэдка аб'ядноўвалі сотні людзей.

Праца рабочага мануфактуры адрознівалася ад працы рамесніка. Рамеснік, вырабляючы прадукцыю, сам выконваў усе вытворчыя

Правообладатель Издательский центр БГУ

На англійскай мануфактуры XVI ст.

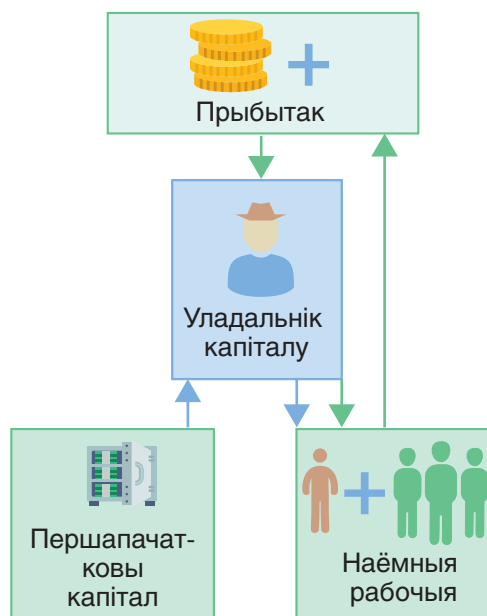
Па якіх прыметах можна вызначыць, што на карціне адлюстраваная мануфактура?

операцыі. Рабочы на мануфактуры рабіў толькі адну пэўную аперацыю. Пры гэтым ён удасканалваў свае прафесійныя навыкі. У выніку выпуск прадукцыі на мануфактуры павялічваўся ў некалькі разоў у параўнанні з рамеснай майстэрняй.

Уладальнікамі мануфактур у Еўропе маглі быць кароль, група купцоў або асобна ўзяты прадпрымальнік — **капіталіст**, буржуа (гандляр, банкір, прадстаўнік рамесных вярхоў).

Каб заснаваць любое капіталістычнае прадпрыемства, патрабаваўся капітал для ўзвядзення будынкаў, набыцця сыравіны, выплаты заробкаў і да т. п. Слова «капітал» узнікла яшчэ ў XII—XIII стст. Яно азначала каштоўнасці, гэта значыць грошы, якія прыносяць прыбытак. Самыя высокія прыбыткі прыносілі міжнародны гандаль, а таксама ліхвярства, банкаўскія аператы. Менавіта ў гэтых сферах адбывалася *першапачатковае назапашванне капіталу*.

Аднак канцэнтраванне велізарных сродкаў у руках купцоў, ліхвяроў

Асноўныя ўмовы капіталізму

Уявіце, што вы — англійскі купец XVII ст. і хочаце арганізаваць мануфактуру па вытворчасці сукна. Што вам для гэтага неабходна? Апішыце ўвесь працэс арганізацыі мануфактуры. Выкарыстайце для гэтага схему і матэрыял параграфа.

і банкіраў яшчэ не азначала ўзнікнення капіталізму. Дзеля гэтага была неабходная наяўнасць адмысловага «тавару», які называецца *наёмнай рабочай сілай*. Грошы не зрабляцца капіталам, не прыносяць прыбытку, калі на іх нельга набыць працу людзей. Таму асновай працэсу нараджэння капіталізму было збядненне, давядзенне да галечы значнай часткі сялян. Так паступова ў Еўропе пачаў фарміравацца **пралетарыят** (клас наёмных рабочых). Адначасова складваўся клас уладальнікаў капіталу — буржуазія.

Такім чынам, капіталізм — гэта сістэма вытворчасці і размеркавання вырабленага прадукту, заснаваная на прыватнай уласнасці і свабодзе прадпрыемальніцтва. Рухальнай сілай капіталізму з'яўляецца імкненне да павелічэння капіталу і атрымання прыбытку.

4. Пачатак прамысловага развіцця. Напрыканцы XVIII ст. у Англіі адбылася падзея вялізнай гістарычнай важнасці. Пачаўся пераход ад рамеснай майстэрні і мануфактуры да капіталістычных прадпрыемстваў новага тыпу — *фабрык*. Галоўным іх адрозненнем ад мануфактур было выкарыстанне машын. Пераход ад ручной працы да машыннай вытворчасці называюць **прамысловай рэвалюцыяй**, або *прамысловым пераваротам*.

Найважнейшай перадумовай прамысловай рэвалюцыі стала імклівае развіццё тэхнікі. Пры гэтым вырашальнае значэнне мела вынаходка паравой машыны. Выкарыстанне паравога рухавіка ў прамысловасці прывяло да рэзкага росту прадукцыйнасці працы.

Такім чынам, асноўным вынікам эканамічнага развіцця Еўропы ў XVII—XVIII стст. стала прамысловая рэвалюцыя. У XIX ст. яна пашырыцца на ўсе еўрапейскія краіны, а потым на ўвесь свет.

Ключавыя словы: мануфактура, капіталіст, прамысловая рэвалюцыя.

Адна з першых машын (павозка) з паравым рухавіком. XVIII ст.

1. Якія прагрэсіўныя змены адбываліся ў сельскай гаспадарцы заходне-еўрапейскіх краін? Чаму гэтыя пераўтварэнні ажыццяўляліся марудна?
2. Чым вызначалася ўзрастанне ролі гарадоў у Заходняй Еўропе? Патлумачце, чаму.
3. Назавіце асноўныя ўмовы для развіцця капіталізму. Растлумачце, якім чынам гэтыя ўмовы сфарміраваліся ў заходнееўрапейскіх краінах.
4. Чаму мануфактурная вытворчасць дазваляла яе ўладальнікам атрымліваць найбольшы прыбытак? Патлумачце сваё меркаванне.
5. Якія тэхнічныя новаўвядзенні і вынаходкі з'явіліся ў Заходняй Еўропе ў XVII—XVIII стст.? Чым было выкліканае іх з'яўленне?
6. Складзіце расказ пра змены ў XVII—XVIII стст. ад імя заходнееўрапейскага: а) селяніна; б) наёмнага рабочага; в) уладальніка мануфактуры (на выбар). У расказе патлумачце прычыны гэтых змен.

§ 10. Паўсядзённае жыццё еўрапейцаў

Якімі былі ўмовы жыцця простых людзей і знаці ў Сярэднявеччы?

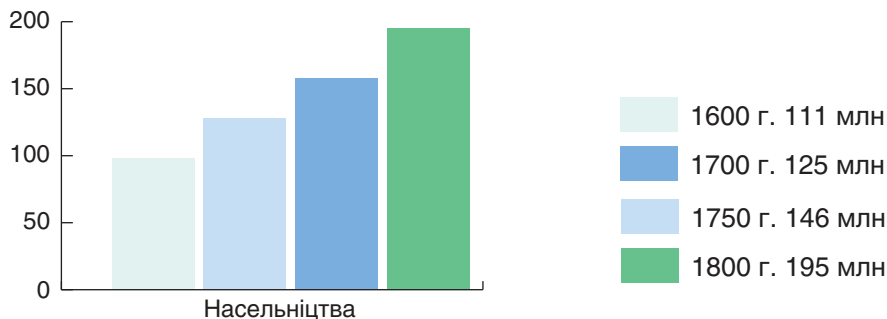
Эканамічнае развіццё краін, палітычныя падзеі і нават культура — гэта яшчэ не ўся гісторыя. Яе складнікам з'яўляецца тое, што адбываецца дзень пры дні, — паўсядзённае жыццё людзей. Каб мець больш поўнае ўяўленне пра далёкую і блізкую мінуўшчыну, нам неабходна ведаць, у якіх умовах жылі людзі, што елі і як апраналіся, пра што марылі і чаго баяліся.

У якіх умовах жылі еўрапейцы ў XVII—XVIII стст.? Якія змены адбываліся ў іх жыцці ў параўнанні з Сярэднявеччам?

1. Насельніцтва Еўропы. У сярэдзіне XV ст. у Еўропе жыло каля 50 млн чалавек. У канцы XVIII ст. — амаль 200 млн. Асабліва хуткі рост назіраўся ў галоўных краінах Еўропы. У Англіі, напрыклад, цягам XVIII ст. насельніцтва вырасла амаль у два разы, у Францыі — у паўтара.

Паразважайце, чаму найбольшы рост насельніцтва ў XVIII ст. адбываўся ў галоўных краінах Еўропы.

Рост насельніцтва Еўропы ў XVII—XVIII стст.

Прааналізуйце дыяграму і на яе падставе пракаментуйце тэмпы росту еўрапейскага насельніцтва ў XVII—XVIII стст.

Павелічэнне колькасці насельніцтва было звязанае з ростам працягласці жыцця. У сельскай гаспадарцы, хоць і марудна, расла прадукцыйнасць працы. Дзякуючы пастаянным новаўвядзенням у многіх краінах павысілася ўраджайнасць. Людзі сталі лепей харчавацца, больш клапаціцца пра дзяцей, старых і хворых.

Аднак па-ранейшаму еўрапейцам пагражалі тры страшныя бедствы: голад, хваробы і войны. Усе тры навалы трымалі ў безупынным страху жыхароў вёсак і гарадоў. Так, неўраджайныя гады былі ўсё яшчэ частаю з'явай у Еўропе. Войны суправаджаліся гвалтам і рабаўніцтвам. Людзі яшчэ не ўмелі змагацца з эпідэміямі чумы, воспы і тыфусу. Напрыклад, толькі ў XVII ст. Парыж перажыў шэсць эпідэміяў чумы. Нездарма малітва французскіх сялян пачыналася словамі: «Збаў нас, Божа, ад чумы, голаду і вайны».

2. Жыццё ў еўрапейскім горадзе. Многія еўрапейскія гарады ўсё яшчэ захоўвалі сярэднявечнае аблічча. Як правіла, яны былі невялікія — з насельніцтвам 2—5 тыс. чалавек. Гарады акалялі магутныя старажытныя муры. Але былі і буйныя гарады. Туды сцякаліся сяляне ў спадзяванні адшукаць працу. Яны рабіліся грузчыкамі, ваданосамі або мулярамі і сяліліся ў халупах у аддаленых прадмесцях.

Гарады паступова разрасталіся і мянялі сваё аблічча. Пры забудаванні новых раёнаў руйнаваліся трушчобы, пракладваліся

Правообладатель Издательский центр БГУ

97

Агульны выгляд Лондана.
Мастак *Томас Боўлз*.
1751 г.

Якія дэталі карціны паказваюць на тое, што на ёй адлюстраваны горад Новага часу?

шырокія вуліцы і разбіваліся плошчы. Буйныя гарады сталі прымаць сучасны выгляд. Перабудову Лондана, напрыклад, паскорыў вялікі пажар 1666 г., падчас якога згарэла больш за 13 тыс. дамоў. Частыя пажары вымушалі гараджан будаваць дамы з каменю і цэглы.

У цэнтры гарадоў размяшчаліся палацы знаці, дамы багатых гараджан, цэрквы і грамадскія пабудовы, а таксама лазні, канторы адвакатаў і біржа.

Дом заможнага гараджаніна складаўся з гасцёўні, спальні і пакоя для прыслугі. У вокны ўсё часцей устаўлялі шыбы. Бяднейшыя людзі па-ранейшаму выкарыстоўвалі

Шклянка ліманаду. Мастак *Ян Вермеер*.
1660—1661 гг.

Вызначце, чый дом паказаны на карціне: заможнага гараджаніна ці знатнага чалавека. Пацвердзіце сваё меркаванне пры дапамозе тэксту параграфу.

пергамент, прамасленую паперу. Дамы ацяпляліся печамі або камінамі. У XVII ст. пачалі ўваходзіць у моду дахі, пакрытыя чарапіцаю.

Падлогу выкладвалі каменнай або керамічнай пліткай, а ў палацах знаці — паркетам. Гладкая тынкаяваная столь зрабілася папулярнай толькі ў XVIII ст. Да гэтага столевыя бэлькі не хавалі, а ўсяляк аздаблялі. Сцены ў багатых дамах драпіравалі дыванамі, аксамітам і атласам, на поўначы Еўропы абабівалі разьбянымі дубовымі панэлямі. З канца XVII ст. пачалося пашырэнне папярвых шпалер. Спачатку іх выкарыстоўвалі бяднейшыя людзі, а потым і знаць. Асабліваю раскошай лічыўся ванны пакой. Ватэрклазеты (унітазы) упершыню з’явіліся ў каралеўскіх палацах у XVI ст. Большасць жа гараджан яшчэ доўгі час вылівала памыі на вуліцу.

У гарадскіх дамах стол ужо не быў раскошаю. З’явіўся сапраўдны ложак, над якім вісеў полаг. Гэтая прылада абараняла тых, хто спіць, ад клопоў, тараканаў і іншых насякомых, якімі кішэлі і халупы, і палацы.

Жытло селяніна

Якія дэталі малюнка сведчаць пра тое, што гэта жытло селяніна? Назавіце не менш за тры дэталі. Знайдзіце пацвярджэнне свайго меркавання ў тэксце параграфа.

3. Жыццё ў вёсцы. Вясковыя дамы на поўначы Еўропы будавалі з дрэва, на поўдні — з каменю. Страху крылі саломай або трыснягом. У галодныя гады такое пакрыццё часта ішло на пракорм жывёле. Сялянскі дом рэдка дзяліўся на пакоі. Усе члены сям’і жылі ў адным агульным памяшканні. Яно ацяплялася ачагом, дзе гатавалі ежу. Посуд складаўся з патэльні, гаршкоў і збаноў. Місак і кубкаў, як правіла, на ўсіх не хапала. Таму елі з агульнага посуду. Мэблі ў сялянскім доме была мала: куфар, часам зэдлікі. Але часцей выкарыстоўвалі ўслоны, на якіх сядзелі і спалі, падкладаючы набіты саломай сяннік.

Французы XVIII ст.

З дапамогай тэксту параграфа вызначце, прадстаўнікі якіх саслоўяў адлюстраваныя на малюнку.

4. Адзенне. Адзенне абараняе людзей ад холаду, дажджу або сонца. Але, апроч гэтага, яно служыць паказчыкам становішча чалавека ў грамадстве. Адзенне і мода па-свойму адлюстроўваюць тую ці іншую гістарычную эпоху.

У Еўропе XVI—XVIII стст. па вопратцы лёгка было адрозніць двараніна і простага чалавека. Нават багатым гараджанам забаранялася апранацца так, як апраналіся прадстаўнікі знаці. У спецыяльным указе імператара Карла V ад 1543 г. сцвярджалася, што адзенне павінна дапамагаць адрозніваць «князя ад графа, графа ад барона, барона ад бюргера, бюргера ад селяніна».

Адзенне знатных людзей вылучалася багаццем і раскошай. Кабеты сцягвалі таліі гарсэтамі на металічных планках; спадніца нагадвала звон. Асабліва ўвага надавалася прычоскам.

Парадны мужчынскі касцюм складаўся з кароткіх штаноў і камзола. На баль мужчыны апраналі белыя

Вяртанне фермера.
Мастак Ёган Цофані. 1762 г.

З дапамогай карціны апішыце мужчынскую і жаночую вопратку простых людзей. Параўнайце яе са строямі знатных людзей.

Правообладатель Издательский центр БГУ

панчохі. Многія пажылыя людзі, прытрымліваючыся старой моды, упрыгожвалі сваё адзенне гафрыраванымі каўнярамі, вядомымі пад назвай «жорны».

5. Харчаванне. Харчаванне людзей залежала перадусім ад іх маёмаснага становішча. Нездарма прыказка кажа: «Скажы мне, што ты ясі, і я скажу табе, хто ты ёсць». Вялікую ўвагу ў палацах надавалі сервіроўцы стала. Гэта было складанае мастацтва. Цэлыя трактаты прысвячаліся таму, як накрываць стол, якія стравы і калі падаваць, як рассаджваць людзей на прыёмах. Нягледзячы на гэта, застольныя манеры, на погляд сучаснага чалавека, усё яшчэ заставаліся грубымі. Мяса ў XVI ст. елі рукамі, а пальцы выціралі абрусам. Відэльцам у той час карысталіся толькі ў Італіі.

У XVI—XVIII стст. большасць людзей харчаваліся пераважна расліннымі прадуктамі. Пры гэтым пшаніца, рыс і кукуруза былі маладаступныя. Белы хлеб ажно да XVIII ст. лічыўся раскошаю. Еўрапейцы гатавалі ў асноўным грубыя поліўкі і кашы з аўса, проса, ячменю. Мяса ўжывалі па святах. Пілі таннае віно і піва.

Зусім іншай была кухня знаці і багачоў. Іх штодзённы рацыён адрозніваўся вялікай разнастайнасцю мясных і рыбных прадуктаў. Асабліва цанілася дзічына: фазаны і рабчыкі. Гародніна рэдка з'яўлялася на сталах арыстакратаў, бо лічылася ежаю беднякоў.

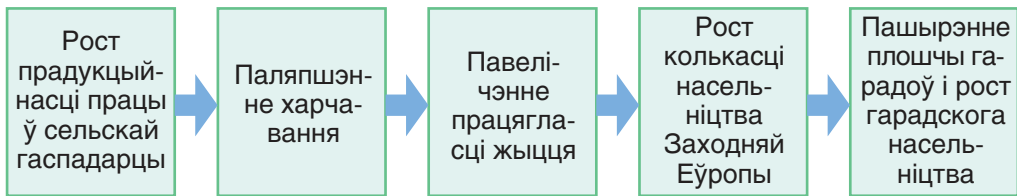
Пасля Вялікіх геаграфічных адкрыццяў у Еўропе з'явіліся невядомыя раней напоі: шакалад, чай, кава, завезеныя з далёкіх азіяцкіх краін і Амерыкі. Паступова ўкараняліся новыя культуры: кукуруза, тытунь, бульба. Апошняя доўгі час лічылася ежай бедных людзей.

Сняданак з вустрыцамі.
Мастак Жан Франсуа дэ Труа. 1735 г.

Складзіце меню святочнага абеду
ў знатнай багатай сям'і.

6. Гігіена. Узровень гігіены ў Еўропе быў невысокі. У XVI—XVII стст. ён нават знізіўся ў параўнанні з XV ст. Прычынай таму было распаўсюджанне хвароб, прывезеных з Новага Свету. Амаль зніклі грамадскія лазні. Людзі небеспадстаўна лічылі іх расаднікам небяспечных захворванняў. Мыла ў Еўропе выраблялі недастаткова. Зубы ачышчалі, жуючы мускатны арэх. Споднюю бялізну мянялі рэдка, таму лёгка перадаваліся скурныя захворванні. Нават у палацах манархаў і вяльмож чысціня была адноснай.

Прычыны росту колькасці насельніцтва

Як змянілася жыццё людзей у пачатку Новага часу ў параўнанні з Сярэднявеччам?

Такім чынам, у ранні Новы час еўрапейскія гарады і вёскі ўсё яшчэ захоўвалі сярэднявечнае аблічча. Большая частка насельніцтва пражывала ў сельскай мясцовасці. У той жа час, хоць і марудна, будаваліся і разрасталіся еўрапейскія гарады.

1. Як змянялася колькасць насельніцтва Заходняй Еўропы ў XVII—XVIII стст.? З чым былі звязаныя гэтыя змены? Для адказу выкарыстайце дыяграму на с. 58 і схему ўверсе.
2. Як змяняўся знешні выгляд еўрапейскіх гарадоў у XVII—XVIII стст.? Што захавалася ў іх ад Сярэднявечча?
3. Уявіце сябе замежнікам, які пабываў у Заходняй Еўропе XVII ст. Як бы вы апісалі побыт еўрапейцаў: знатных людзей, багатых гараджан, бедных сялян? Выкарыстайце для свайго расказу ілюстрацыі ў параграфі.
4. Як вы лічыце, чаму быў выдадзены ўказ пра тое, што адзенне павінна дапамагаць адрозніваць «князя ад графа, графа ад барона, барона ад бюргера, бюргера ад селяніна»? У чым гэтыя адрозненні праяўляліся?

Правообладатель Издательский центр БГУ

З кнігі М. М. Карамзіна «Лісты рускага падарожніка»

Прачытайце два апісанні еўрапейскага горада.

1) Гмахі будынкаў наперадзе, з высокімі спічкамі і купаламі... На вялікай васьмікутовай плошчы ўзвышаецца статуя Людовіка XV, аточаная белым мармуровым балюстрадам. Падыдзіце да яе — і вы пабачыце перад сабою густыя алеі старога саду Цюільры, што прымыкаюць да раскошнага палаца... Узыходзіце на вялікую тэрасу; паглядзіце навокал: паўсюль велізарныя будынкі, замкі, храмы — прыгожыя берагі Сены, гранітныя масты.

2) Цесныя вуліцы, абразлівае змяшэнне багацця з галечая; каля бліскачай крамы ювеліра — куча гнілых яблыкаў і селядцоў, паўсюль бруд і нават кроў, што цячэ ручаямі з мясных радоў...

Вуліцы ўсе без выключэння вузкія і цёмныя ад вялізных дамоў... Гора небаракам пешаходам, а асабліва як ідзе дождж! Вам трэба альбо мясіць бруд на сярэдзіне вуліцы, альбо вада, што ліецца з дахаў... не пакіне на вас сухой ніткі.

Ці могуць абодва апісанні тычыцца аднаго і таго ж горада? Патлумачце, чаму вы так лічыце.

§ 11. Дзяржава ў XVII—XVIII стст.

Чаму ў Познім сярэднявеччы адбывалася ўзмацненне каралеўскай улады? Якія пласты насельніцтва былі зацікаўленыя ў моцнай уладзе караля?

У Новы час склаліся дзве асноўныя формы дзяржаўнага кіравання: абсалютная манархія і парламенцкая дзяржава. Абсалютная манархія дасягнула росквіту ў XVII—XVIII стст. Парламенцкая дзяржава стала вынікам буржуазных рэвалюцый у Еўропе і Амерыцы.

У чым прычыны фарміравання абсалютызму? Што характэрна для абсалютнай манархіі? Як абсалютызм праяўляўся ў Францыі?

Што такое саслоўі? Як называліся органы саслоўнага прадстаўніцтва ў Іспаніі, Англіі, Францыі?

1. Формы дзяржаўнага кіравання.

У Сярэднія вякі найбольш пашыранай формай кіравання была саслоўна-прадстаўнічая манархія. Гэта

значыла, што ўлада кіраўніка дзяржавы была абмежаваная organami саслоўнага прадстаўніцтва духавенства, дваран, гараджан.

У канцы Позняга сярэднявечча — пачатку Новага часу каралеўская ўлада ўзмацнілася, што прывяло да абмежавання дзейнасці organaў саслоўнага прадстаўніцтва. У выніку ў XVII—XVIII стст. склалася новая форма дзяржаўнай улады — абсалютная манархія, або **абсалютызм**.

Гэта стала мажлівым ва ўмовах развіцця капіталістычнай вытворчасці, калі паступова слабелі пазіцыі дваранства і духавенства і ўзмацнялася буржуазія, чым і скарысталіся многія манархі.

Адначасова ў некаторых краінах Еўропы пачала фарміравацца **парламенцкая дзяржава**, або парламенцкая форма кіравання. Гэты працэс расцягнуўся болей чым на тры стагоддзі. Першаю дзяржавай, дзе ўзнікла парламенцкая форма кіравання, былі Нідэрланды. Гэта адбылося ў выніку барацьбы Нідэрландаў за незалежнасць ад Іспаніі. Рэспубліка Злучаных Правінцый Нідэрландаў праіснавала з 1581 па 1795 г. Вышэйшым заканадаўчым органам улады ў ёй з'яўляліся Генеральныя штаты, або парламент, у якім асноўную ролю адыгрывалі прадстаўнікі буйной буржуазіі.

У выніку буржуазных рэвалюцый на парламенцкі шлях развіцця сталі Англія (у другой палове XVII ст.) і Францыя (напрыканцы XVIII ст.). Аднак пануючай формай кіравання ў Еўропе быў па-ранейшаму абсалютызм.

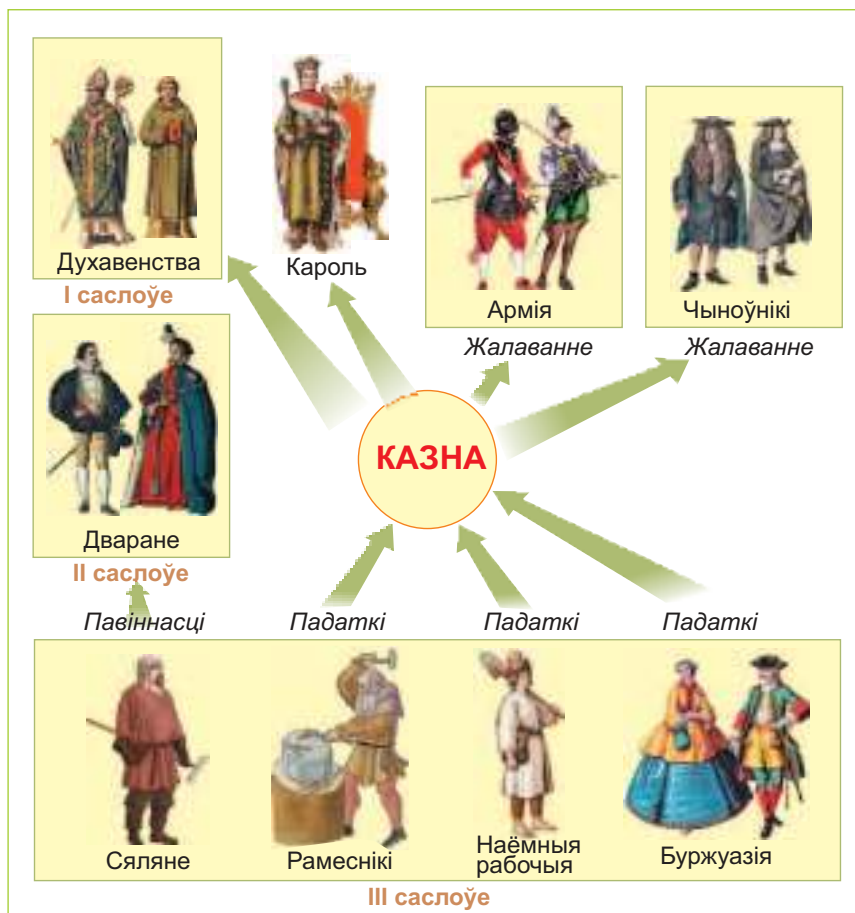
99—100

2. Абсалютызм і яго сацыяльнае апірышча. Важную ролю ў станаўленні абсалютызму адыграла ўвядзенне ўладамі еўрапейскіх дзяржаў сістэмы сталага падаткаабкладання. Сістэматычныя паступленні ў казну дазволілі сфарміраваць строга цэнтралізаваны адміністрацыйны і судовы апарат улады, стварыць рэгулярныя ўзброеныя сілы. Абапіраючыся на дваранства і падтрымліваючы буржуазію, манархі ўзялі пад свой кантроль каталіцкую царкву, феадальную арыстакратыю і саслоўна-прадстаўнічыя органы. Аднак, умацоўваючы сваю ўладу, манархі ніколі не замахваліся на дваранскую ўласнасць на зямлю і саслоўны падзел грамадства. Дваранства і духавенства захоўвалі свае прывілеі і з'яўляліся галоўным сацыяльным апірышчам абсалютызму.

Чаму буржуазія першапачаткова была апірышчам моцнай каралеўскай улады? Абгрунтуйце сваё меркаванне з дапамогай тэксту параграфа.

У той жа час абсалютысцкая дзяржава ўлічвала, што буржуазія адыгрывае ўсё большую ролю ў эканамічным развіцці. Таму ўлада стымулявала развіццё гандлю і прамысловасці.

Структура абсалютнай манархіі ў краінах Заходняй Еўропы

На падставе схемы і тэксту параграфа ахарактарызуйце саслоўны лад у дзяржавах Заходняй Еўропы. Паспрабуйце патлумачыць, як функцыянавала дзяржава з абсалютнай манархіяй. Праверце слухнасць свайго меркавання з дапамогай тэксту параграфа.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Дзяржава садзейнічала стварэнню новых прадпрыемстваў, фінансавала іх падтрымлівала, часова вызваляла ад выплаты падаткаў, абмяжоўвала ўвоз у краіну замежных тавараў. Такая палітыка атрымала назву **пратэкцыянізму**. Яе падтрымлівала буржуазія, яшчэ недастаткова моцная, каб прэтэндаваць на ўладу. Сяляне і рамеснікі, якія жадалі парадку і стабільнасці ў краіне, заўсёды былі на баку манарха. Такім чынам, першапачаткова моцная каралеўская ўлада задавальняла амаль усе пласты насельніцтва.

Аднак з цягам часу абсалютызм стаў сур'ёзнай перашкодай на шляху развіцця капіталістычных адносін.

Як вы лічыце, чаму абсалютызм стаў перашкодай на шляху развіцця капіталізму?

3. Узмацненне і росквіт абсалютызму. У розных краінах Заходняй Еўропы абсалютызм меў спецыфічныя рысы. Найбольш яскравым яго прыкладам з'яўляецца французская манархія.

Росквіт абсалютызму ў Францыі належыць да часу кіравання караля **Людовіка XIV**, які кіраваў краінай на працягу 72 гадоў (1643—1715). Калі памёр ягоны бацька, Людовіку было ўсяго пяць гадоў. Таму ўсімі дзяржаўнымі справамі кіравалі каралева-маці і першы міністр кардынал *Джулія Мазарыні*.

Прыём прынца Кандэ
Людовікам XIV у Версалі. Мастак
Жан Леон Жэром. 1878 г.

Якім чынам мастак падкрэсліў веліч і ўладу Людовіка XIV?

Правообладатель Издательский центр БГУ

Версаль. Люстэркавая галерэя

Ці можна сказаць, што і цяпер Версаль з'яўляецца вядомым культурным цэнтрам? Для чаго палац выкарыстоўваецца ў наш час?

100—102

Толькі пасля смерці ўсёмагутнага міністра Людовік XIV, якому ўжо споўнілася 22 гады, здолеў кіраваць дзяржаваю самастойна. Кароль заявіў, што з гэтага часу сам будзе сваім першым міністрам і права выдаць законы належыць толькі яму. Так з'явілася яго знакамітая фраза: «Дзяржава — гэта я». Кароль, як і яго папярэднікі, кіраваў краінай без парламента. Генеральныя штаты не склікаліся ў Францыі з 1614 па 1789 г.

Празмерная самастойнасць манарха не падабалася многім вяльможам. Але кароль здолеў схіліць іх на свой бок з дапамогаю пенсій (грашовых дапамог) і разнастайных пасадак пры каралеўскім двары.

Людовік XIV імкнуўся да таго, каб кожны яго дзень меў на сабе адбітак абранасці ды велічы. Сваю рэзідэнцыю ён перанёс у Версаль пад Парыжам. Тут кароль пабудоваў палац, які мусіў зацьміць сваім бляскам і раскошай усе каралеўскія рэзідэнцыі Еўропы.

Штодзённае жыццё караля суправаджалася пышнымі цырымоніямі, у якіх удзельнічала ўся найвышэйшая знаць. Ранішнія і вячэрнія апраананне, абеды і вячэры — усё адбывалася ў прысутнасці велізарнай колькасці придворных і слуг.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Версаль стаў цэнтрам французскай культуры. Кароль запрашаў сюды драматургаў, паэтаў і мастакоў. Французскі ўплыў пашырыўся на ўсю Еўропу. Каранаваныя асобы пераймалі ўзор абсалютнай манархіі Людовіка XIV. Еўрапейцы прытрымліваліся французскай моды і манер ў адзенні і мастацтве. Французская мова стала мовай еўрапейскай дыпламатыі.

Людовік XIV імкнуўся таксама ўмацаваць свае пазіцыі ў Еўропе і перакроіць яе карту на карысць Францыі. Таму ў яго эпоху краіна вяла шматлікія войны.

Французскі кароль здолеў сабраць вакол сябе не толькі адданных, але і разумных чыноўнікаў. Самым таленавітым з яго міністраў быў Жан Батыст Кальбер.

105—108

Жан Батыст Кальбер (1619—1683) быў чалавекам нязнатнага паходжання. Ён купіў сабе дзяржаўную пасаду і дваранскае званне. Дзякуючы сваім здольнасцям і працавітасці Кальбер стаў найбліжэйшым памочнікам караля.

Ён хацеў забяспечыць Францыі эканамічнае панаванне ў Еўропе. Таму французскі ўрад падтрымліваў развіццё мануфактур: усяляк дапамагаў ім і даваў ільготы, імкнуўся абараніць ад іншаземнай канкурэнцыі, уводзячы высокія пошліны на тавары, што ўвозіліся з-за мяжы.

Як вы лічыце, якія асабістыя якасці Кальбера імкнуўся падкрэсліць мастак?

Дзякуючы пратэкцыянісцкай палітыцы Кальбера дзяржаўная казна істотна папоўнілася. Але велізарныя выдаткі на ўтрыманне каралеўскага двара і вядзенне бясконцых войнаў у рэшце рэшт прывялі Францыю да разарэння. Абсалютысцкую палітыку Людовіка XIV працягнулі яго пераемнікі Людовік XV і Людовік XVI.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Такім чынам, у ранні Новы час абсалютызм быў самай пашыранай формай кіравання ў Заходняй Еўропе. Толькі ў асобных краінах захоўваліся саслоўна-прадстаўнічыя органы, ды і то пасля ўпартай і працяглай барацьбы, як, напрыклад, у Нідэрландах і Англіі.

Ключавыя словы: абсалютызм, пратэкцыянізм, парламенцкая дзяржава, Людовік XIV, Жан Батыст Кальбер.

1. Назавіце ўмовы, якія паспрыялі фарміраванню абсалютнай манархіі ў краінах Заходняй Еўропы. Якія пласты насельніцтва былі зацікаўлены ў абсалютызме? Чаму?
2. Выкарыстоўваючы матэрыял пункта 1, складзіце схему «Органы дзяржаўнага кіравання ў Заходняй Еўропе ў XVII—XVIII стст.».
3. Ахарактарызуйце сістэму кіравання ў дзяржаве з абсалютнай манархіяй. Скарытайце для расказу схему на с. 66.
4. Патлумачце значэнне слоў Людовіка XIV: «Дзяржава — гэта я». Як у гэтай фразе праяўляюцца прыметы абсалютызму?
5. Чым у гісторыі Францыі вядомы Жан Батыст Кальбер? Якую карысць прынесла яго дзейнасць дзяржаве?
6. Уявіце, што вы пабывалі пры двары Людовіка XIV. Раскажыце сваім суайчыннікам пра Версальскі палац, жыццё караля і яго прыдворных. Выкарыстоўвайце пры неабходнасці дадатковыя крыніцы інфармацыі.

Людовік XIV у касцюме
«Сонца». 1653 г.

Пра эпоху праўлення Людовіка XIV

XVII ст. у Францыі можна сапраўды лічыць стагоддзем Людовіка XIV, якога прыдворныя гісторыкі лісліва называлі Каралём-Сонцам. Ніхто не сумняваўся, што ён мог праводзіць такую палітыку, якую жадаў, бо ў той час усё яшчэ лічылася, што караля прызначае сам Бог. Кіраванне гэтага манарха ахарактарызавалася нечуваным бляскам і раскошаю арыстакратычных вярхоў.

Патлумачце, чаму Людовіка XIV празвалі «Кароль-Сонца». Ці адпавядаў французскі кароль гэтай мянушцы? Патлумачце сваё меркаванне.

§ 12. Еўрапейскія канфлікты і войны

1618—1648 гг.

1701—1714 гг.

1756—1763 гг.

Да якіх змен у міжнародных адносінах прывёў раскол у Еўропе ў выніку Рэфармацыі і рэлігійных войнаў?

XVII—XVIII стст. у гісторыі Еўропы — гэта час вострых палітычных канфліктаў. Найбольш на іх развіццё ўплывалі вялікія дзяржавы, самыя моцныя ў ваенна-эканамічным плане: Іспанія, Свяшчэнная Рымская імперыя, Францыя, Швецыя, Асманская імперыя, а таксама Расія, Англія і Прусія. Найбуйнейшымі ўзброенымі канфліктамі сталі Трыццацігадовая вайна, Вайна за іспанскую спадчыну і Сямігадовая вайна.

У чым прычыны палітычных канфліктаў паміж еўрапейскімі краінамі? Як ваенныя сутыненні змянялі межы еўрапейскіх дзяржаў і іх міжнароднае становішча?

1. Палітычная карта Еўропы і саперніцтва еўрапейскіх дзяржаў.

У цэнтры Еўропы размяшчалася велізарная імперыя, якая ўяўляла сабой аб'яднанне дробных германскіх дзяржаў, якія знаходзіліся пад уладай князёў, герцагаў, біскупаў, курфюрстаў. Гэта была *Свяшчэнная Рымская імперыя германскай нацыі* на чале з аўстрыйскімі Габсбургамі. На ўсход ад яе знаходзілася *Рэч Паспалітая*, якая паступова прыходзіла ў заняпад. Яшчэ далей — *Расія*. Яна ўмацоўвала свае пазіцыі.

Велізарную плошчу займала *Іспанія*. Яна валодала вялікімі калоніямі ў Амерыцы і адыгрывала прыкметную ролю ў палітычным жыцці Еўропы. Буйнымі дзяржавамі былі таксама Англія і Францыя.

Знайдзіце ўсе пералічаныя ў тэксце параграфы дзяржавы на картасхеме на с. 73. З яе дапамогай, а таксама карыстаючыся тэкстам параграфу, ацаніце ролю гэтых дзяржаў у міжнародных адносінах.

Балканскія краіны і частка Венгерскага каралеўства былі заваяваныя Асманскай імперыяй. Чорнае мора лічылася «ўнутраным турэцкім возерам». Асманская імперыя пагражала Аўстрыі, Расіі і Рэчы Паспалітай.

Як вы разумеете сказ: «Нярэдка падставаю войнаў выступала абарона веры»? У чым, на вашу думку, палягалі сапраўдныя прычыны еўрапейскіх войнаў?

Найбуйнейшыя еўрапейскія дзяржавы змагаліся за першыństwo ў Еўропе. Нярэдка падставаю войнаў выступала абарона веры. У гэты час Еўропа была падзеленая паміж каталіцкімі і пратэстанцкімі ўладарамі. Да каталіцкіх краін належалі Італія,

Аўстрыя, Францыя, Іспанія, да пратэстанцкіх — Нідэрланды і паўночныя краіны Швецыя, Данія і часткова Англія. У Германіі, што была ядром Свяшчэннай Рымскай імперыі, жылі і каталікі, і пратэстанты. Менавіта на тэрыторыі Германіі распачалася Трыццацігадовая вайна.

2. Трыццацігадовая вайна (1618—1648). Гэтая вайна, што цягнулася з **1618** па **1648** г., закранула ў той ці іншай ступені амаль усе еўрапейскія краіны. Таму *Трыццацігадовую вайну* можна назваць першай агульнаеўрапейскай вайной. Яна насіла *рэлігійны характар*. У той жа час гэта была барацьба за ўладу паміж нямецкімі князямі-пратэстантамі і імператарам Свяшчэннай Рымскай імперыі, які адначасова з'яўляўся валадаром Аўстрыі і марыў стварыць адзіную каталіцкую імперыю.

Поспех спрыяў то аднаму, то другому боку. Спачатку перамагалі войскі імператара Фердынанда II. Здавалася, нішто не можа спыніць яго, і ўся Германія мусіць перайсці ў каталіцтва. Аднак у 1630 г. на баку пратэстантаў выступіў шведскі кароль Густаў II Адольф і разграміў войскі каталікоў.

У 1635 г. нямецкія князі-пратэстанты, стаміўшыся ад баявых дзеянняў, выйшлі з вайны. Тады ў канфлікт на баку пратэстантаў умяшалася каталіцкая Францыя. Каб аслабіць магутнасць аўстрыйскіх Габсбургаў, якія ўзначальвалі саюз каталіцкіх дзяржаў, яна была гатовая ахвяраваць сваімі прынцыпамі. Праз 12 гадоў новы імператар Свяшчэннай Рымскай імперыі мусіў прасіць міру.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Трыццацігадовая вайна

З дапамогаю картасхемы вызначце, якія еўрапейскія дзяржавы ўваходзілі ў габсбургскую кааліцыю (ваенна-палітычны саюз), якія — у антыгабсбургскую. Патлумачце, чаму гэтыя кааліцыі мелі такія назвы. Якая з іх бараніла інтарэсы каталікоў, а якая — пратэстантаў?

3. Вестфальскі мір. У 1648 г. варажыя еўрапейскія краіны накіравалі сваіх прадстаўнікоў у Вестфалію (вобласць Германіі), дзе былі падпісаныя два мірныя пагадненні.

Згодна з *Вестфальскім мірам* Габсбургі па-ранейшаму валодалі сваімі фамільнымі землямі ў Аўстрыі, Чэхіі і Венгрыі і заставаліся самымі магутнымі з нямецкіх валадароў. Але іх улада над іншымі князямі значна паменшылася.

Мірная дамова замацавала раздробленасць Свяшчэннай Рымскай імперыі і гарантвала незалежнасць невялікім германскім дзяржавам.

Правообладатель Издательский центр БГУ

115—117

Падпісанне
Вестфальскага міру
ў Мюнстары 15 мая
1648 г. Мастак
Герард Тэрбарх.
1648 г.

*Прасачыце на карце атласа,
як змяняліся межы еўрапейскіх
дзяржаў паводле ўмоў Вестфаль-
скага міру.*

Князі атрымалі права аб'яўляць вайну і заключаць дамовы, абіраць рэлігію для сваёй тэрыторыі. Дамова ўраўнавала ў правах кальвіністаў з лютэранамі і каталікамі. Аднак іншыя пратэстанцкія групы па-ранейшаму ўціскаліся. Многія нямецкія пратэстанты эмігравалі ў Паўночную Амерыку.

Еўрапейскія манархі прызналі незалежнасць Нідэрландаў і Швейцарыі. Пад кантролем Швецыі захаваліся некаторыя германскія землі ўздоўж Балтыйскага і Паўночнага мораў. Акрамя таго, Францыя атрымлівала ва ўладанне частку Эльзаса і Латарынгіі і стала магутнай дзяржавай Еўропы. Межы, вызначаныя Вестфальскім мірам, заставаліся амаль нязменнымі на працягу 150 гадоў.

*Якія дзяржавы атрымалі найбольшыя выгады паводле ўмоў
Вестфальскага міру?
У чым гэтыя выгады заключаліся?*

4. Вайна за іспанскую спадчыну (1701—1714). Французскі кароль Людовік XIV настойліва імкнуўся да пашырэння тэрыторыі сваёй дзяржавы. На поўдні Францыя ўжо дасягнула Пірэнеяў. Але Людовік лічыў, што мяжа яго дзяржавы павінна распасцірацца ад Альпаў на ўсходзе да Паўночнага мора. З гэтай мэтай

Правообладатель Издательский центр БГУ

Францыя вяла войны з Нідэрландамі, Швецыяй, Англіяй, Іспаніяй і Свяшчэннай Рымскай імперыяй.

Самай разбуральнай была *Вайна за іспанскую спадчыну*. Яна пачалася ў **1701 г.**, пасля таго як унук французскага караля Філіп Анжуйскі (пад імем **Філіпа V**) атрымаў у спадчыну Іспанію і ўсе яе ўладанні. Збліжэнне Францыі і Іспаніі выклікала незадавальненне аўстрыйскіх Габсбургаў. Ды і іншыя еўрапейскія манархі не хацелі ўзвышэння Францыі і яе магчымага аб'яднання з Іспаніяй.

У чым былі прычыны Вайны за іспанскую спадчыну?

Супраць Іспаніі і Францыі выступала кааліцыя ў складзе Англіі, Нідэрландаў, большасці германскіх дзяржаў і Аўстрыі. Асабліва актыўнай была Англія, якая лічыла Францыю сваім асноўным праціўнікам не толькі ў Еўропе, але і за яе межамі. Вынікам сталі цяжкія гады змаганняў, у якіх Францыя пацярпела паразу.

Бітва пад Альмансай 1707 г. Мастак Рыкарда Балака. 1862 г.

Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, падрыхтуйце паведамленне пра бітву пад Альмансай 1707 г. У расказе асвятліце:

- 1) арміі якіх дзяржаў бралі ўдзел у гэтай бітве;
- 2) хто камандаваў войскамі з таго і другога боку;
- 3) якім быў вынік бітвы;
- 4) ці мела гэтая бітва значэнне для далейшага ходу вайны. Прадстаўце паведамленне аднакласнікам. Пры расказе выкарыстайце карціну.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Паводле *Утрэхцкага міру* 1713 г. Людовік адмовіўся ад сваіх прэтэнзій на аб'яднанне французскай і іспанскай карон. Філіп V заставаўся каралём Іспаніі, але без права на французскі трон. Іспанія захавала свае

Чаму гэтая вайна атрымала назву «за іспанскую спадчыну»? Што маецца на ўвазе пад іспанскай спадчынай?

амерыканскія калоніі, але яе ўладанні ў Італіі перайшлі да аўстрыйскіх Габсбургаў. Англія атрымала французскія ўладанні ў Паўночнай Амерыцы, а таксама Гібралтар у Міжземнамор'і, які належаў Іспаніі. У выніку

Вайны за іспанскую спадчыну, якая цягнулася да **1714 г.**, Францыя страціла сваё першынство ў Еўропе.

5. Сямігадовая вайна (1756—1763). У сярэдзіне XVIII ст. еўрапейскія дзяржавы падзяліліся на два магутныя блокі. У адзін блок увайшлі

Еўрапейскія войны ў XVII—XVIII стст.

З дапамогай схемы сфармулюйце адказы на пастаўленыя пытанні ў рубрыцы «Вы даведаецеся» ў пачатку параграфа.

Аўстрыя, Францыя, Расія, Іспанія, Саксонія і Швецыя, у другі — Вялікабрытанія, Партугалія і нямецкія дзяржавы ГанOVER і Прусія. Паміж імі распачаўся ваенны канфлікт **1756—1763 гг.**, які ўвайшоў у гісторыю пад назвай *Сямігадовай вайны*.

Ваенныя дзеянні ўпершыню адбываліся адначасова на тэрыторыі Еўропы, Азіі і Амерыкі. Англія і Францыя ваявалі за каланіяльны кантроль над заморскімі тэрыторыямі ў Індыі і Амерыцы, Аўстрыя, Прусія, Расія і Швецыя — у межах Еўропы.

У вайне бралі ўдзел усе еўрапейскія вялікія дзяржавы, а таксама большасць невялікіх краін тагачаснай Еўропы. Буйны дзяржаўны дзеяч Вялікабрытаніі ХХ ст. Уінстан Чэрчыль назваў гэту вайну першай сусветнай.

Вайна скончылася падпісаннем мірных дамоў. Французскія ўладанні ў Індыі і Амерыцы адышлі Вялікабрытаніі. Прусія захавала за сабой Сілезію. Расія, войскі якой нават захапілі Берлін, не атрымала ніякіх тэрытарыяльных уладанняў.

113—115

Як вы думаеце, чаму Сямігадовую вайну назвалі першай сусветнай? Патлумачце свой пункт погляду.

Такім чынам, XVII—XVIII стст. адзначаны працяглымі і кровапралітнымі войнамі. Найбуйнейшыя дзяржавы змагаліся за пашырэнне сваіх тэрыторый і за першынство ў Еўропе. Сямігадовая вайна скончылася перамогай англа-прускага блока. Пасля гэтай вайны Прусія ўвайшла ў шэраг вялікіх еўрапейскіх дзяржаў, а Іспанія і Швецыя, наадварот, выйшлі з гэтага шэрагу.

Ключавыя словы: Трыццацігадовая вайна, Вестфальскі мір, Вайна за іспанскую спадчыну, Утрэхцкі мір, Сямігадовая вайна.

1. Ахарактарызуйце міжнароднае становішча ў Заходняй Еўропе ў пачатку XVII ст. Выкарыстайце для адказу картасхему на с. 73.
2. Якую прычыну войнаў XVII—XVIII стст. вы можаце вызначыць як асноўную: рэлігійныя супярэчнасці або спаборніцтва паміж еўрапейскімі дзяржавамі за палітычны ўплыў і тэрыторыі? Патлумачце сваё меркаванне.

3. Запоўніце табліцу «Еўрапейскія войны XVII—XVIII стст.».

Назва войны	Храналагіч- ныя межы	Праціўнікі	Асноўныя прычыны	Мірная дамова і яе асноўныя ўмовы
----------------	-------------------------	------------	---------------------	---

4. З дапамогаю табліцы складзіце расказ пра войны XVII—XVIII стст.

§ 13. Англійская буржуазная рэвалюцыя

Якую ролю адыгрываў парламент у дзяржаўным кіраванні Англіі? Што абазначае паняцце «абсалютызм»? Хто такія пурытане?

У другой палове XVII ст. адной з наймацнейшых дзяржаў Еўропы стала Англія. Шмат у чым гэта было абумоўлена вынікамі рэвалюцыі 1640—1660 гг., што адбылася ў гэтай краіне.

Чаму ў Англіі адбылася рэвалюцыя? Як гэтая гістарычная падзея змяніла краіну?

1. Прычыны і пачатак рэвалюцыі. У перыяд кіравання дынастыі *Цюдораў* (1485—1603) у Англіі ўмацаваўся абсалютызм. Праўда, адно, але ж вельмі важнае абмежаванне каралеўскай улады ўсё ж існавала. Без згоды парламента англійскія каралі не маглі ўсталёўваць і збіраць новыя падаткі. На гэтай глебе часта ўзнікалі спрэчкі і сваркі. Але Цюдоры былі разумнымі кіраўнікамі і намагаліся не даводзіць справы да прамых сутыкненняў. Прынамсі, падчас іх валадарання парламент цалкам падпарадкоўваўся ўладзе караля.

Становішча змянілася пасля ўсталявання на англійскім троне дынастыі *Сцюартаў*. Кароль *Якаў I* кіраваў краінай як абсалютны ма-

Правообладатель Издательский центр БГУ

Карл I Сцюарт. Мастак *Антоніс Ван Дэйк*.
Каля 1635—1637 гг.

Якім чынам мастак паказаў, што гэта партрэт караля? Патлумачце свой пункт погляду.

наrx. Ён не лічыўся з парламентам і ўціскаў пратэстантаў-пурытан. Шмат хто з іх пакідаў радзіму і выпраўляўся ў далёкую Амерыку. Палітыку Якава I працягнуў яго сын — **Карл I**, які ўзышоў на трон у 1625 г. Новаму каралю былі вельмі патрэбныя грашовыя сродкі. У 1628 г. ён склікаў парламент, спадзеючыся атрымаць яго згоду на ўвядзенне новых падаткаў. Аднак парламент, скарыстаўшыся выпадкам, вырашыў паказаць каралю межы яго паўнамоцтваў. Была складзеная і ўручаная манарху «*Петыцыя аб праве*». У ёй сцвярджалася, што кароль не з'яўляецца абсалютным манархам і не мае права рабіць усё, як яму падаецца слушным. Ён не можа прызначаць падаткі без узгаднення з парламентам і незаконна саджаць людзей у турму. Раздражнёны кароль распусціў парламент і цягам 11 гадоў не склікаў яго.

Карл I аднаасобна ўвёў новыя падаткі, што выклікала хваляванні ў краіне і паўстанне ў Шатландыі. Стала відавочна, што палітыка караля зайшла ў тупік. Ваенныя дзеянні ў Шатландыі патрабавалі вялікіх выдаткаў, таму кароль быў вымушаны склікаць у **1640 г.** парламент, які атрымаў назву «*Доўгі*», бо дзейнічаў ён да 1653 г.

Парламент дабіўся прыняцця законаў, якія абмяжоўвалі ўладу караля. Усе падаткі, уведзеныя без ухвалення парламента, адмяняліся. Была ліквідаваная Зорная палата (каралеўскі суд), якая выносіла прысуды без усялякага следства. Многіх вышэйшых чыноўнікаў прыцягнулі да адказнасці. Кароль быў вымушаны зацвердзіць усе гэтыя рашэнні, але змірыцца з імі не мог. З гэтых мірных падзей пачалася *Англі́йская буржуазная рэвалюцыя*.

Як вы лічыце, чаму мірныя рашэнні англійскага парламента прынята лічыць пачаткам рэвалюцыі?

119—122

2. Грамадзянская вайна. У студзені 1642 г. Карл I з'явіўся ў будынак палаты абшчын на чале групы ўзброеных прыдворных, каб арыштаваць галоўных удзельнікаў *апазіцыі*. Але, як выказаўся сам кароль, «птушкі выпырхнулі». Адкрыты канфлікт паміж каралём і парламентам прывёў да *грамадзянскай вайны*, якая працягвалася да 1648 г. Краіна падзялілася на два варожыя лагеры: прыхільнікаў парламента і прыхільнікаў караля. Кожны з іх уключаў прадстаўнікоў усіх саслоўяў.

122—123

Прыхільнікаў караля называлі кавалерамі (літаральна «вершнікі», што падкрэслівала характар дваранскай арміі, першачарговае значэнне ў якой мела кавалерыя). Тых, хто выступаў на баку парламента, называлі круглагаловымі, бо іх можна было пазнаць па абстрыжаных кружком валасах без пышных локанаў.

Вызначце на ілюстрацыях прыхільніка і праціўніка караля, выкарыстоўваючы матэрыял гістарычнай даведкі.

Важную ролю ў рэвалюцыйных падзеях адыгралі новыя дваране. Так называлася дробнае і сярэдняе дваранства, якое актыўна займалася гандлёвай і прадпрымальніцкай дзейнасцю. Гэтым яно адрознівалася ад старога дваранства. Новыя дваране сталі часткаю класа буржуазіі, што нараджалася ў той час.

Спыраша войскі парламента пацярпелі шэраг параз. Тады палата абшчын прыняла рашэнне рэарганізаваць сваю армію. Выбітную ролю ў стварэнні арміі «новага ўзору» адыграў *Олівер Кромвель* (1599—1658) — член парламента і генерал.

124

Олівер Кромвель паходзіў з дваранскага асяродку і выхоўваўся ў строгім пурытанскім духу. Ён і вайсковую дысцыпліну будаваў на грунце пурытанскай маралі. Салдат ён цаніў у першую чаргу за здольнасці і заслугі. Свой кавалерыйскі атрад ён дасканала навучыў ваеннай справе. Яго вершнікі былі ўзброеныя мячамі і дзідамі, ішлі ў бой у жалезных латах.

Салдаты Кромвеля былі добра ўзброеныя і рэгулярна атрымывалі жалаванне. Кожны салдат мог стаць афіцэрам, у той час як у каралеўскім войску — толькі асобы дваранскага паходжання. У бітвах 1645—1646 гг. армія «круглагаловых» разбіла каралеўскае войска. Карл I уцёк да шатландцаў і здаўся ім у палон. Грамадзянская вайна ў Англіі завяршылася. Толькі пасля гэтага парламент мог ажыццявіць шэраг важных пераўтварэнняў.

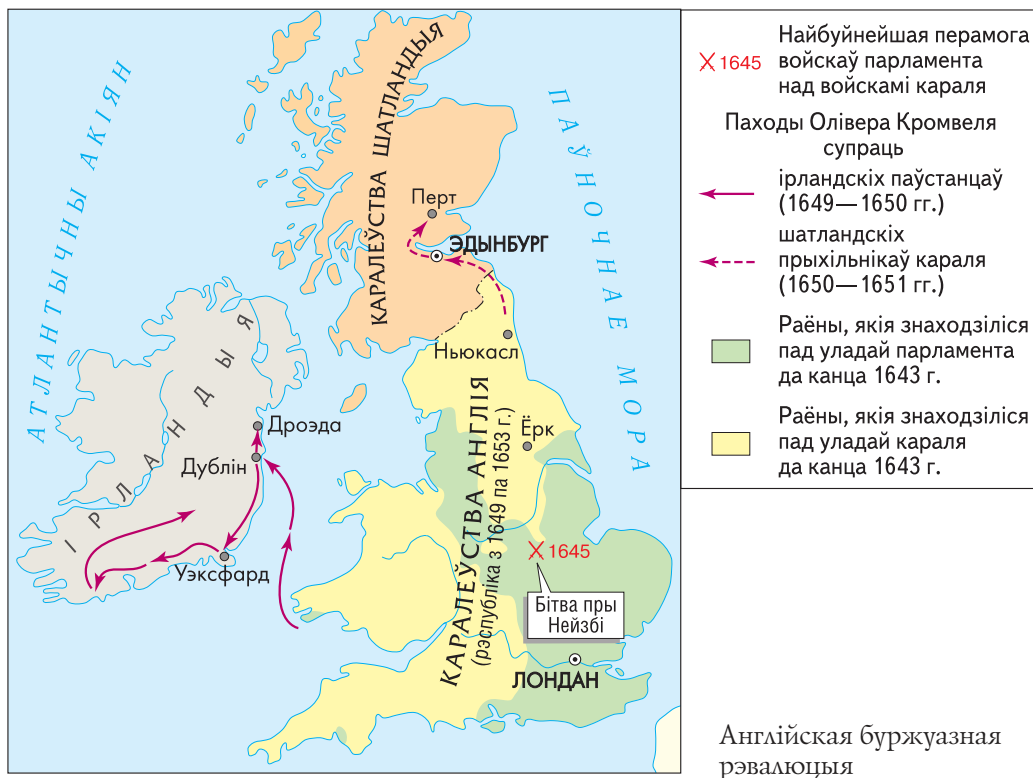
Уладанні караля і яго прыхільнікаў былі канфіскаваныя. Парламент прыняў закон аб прыватнай уласнасці на зямлю. Дваране набылі права ўласнасці на свае зямельныя ўладанні, якімі цяпер яны маглі распараджацца як самі хацелі. Купцы вызваліліся ад набыцця дазволу на вядзенне гандлю. Толькі сяляне, цэхавыя майстры і падмайстры, рабочыя мануфактур нічога не атрымалі ад «грашовых мяшкоў», што засядалі ў парламенце.

Кароль не змірыўся са стратай сваёй улады. Заключыўшы саюз з шатландцамі, ён зноў абвясціў парламенту вайну ў 1648 г. У вырашальнай бітве парламенцкая армія разграміла шатландцаў і захапіла ў палон караля.

Пасля гэтага парламент прыняў рашэнне аб судзе над Карлам I. Каралю быў вынесены смяротны прысуд. Манарх абвінавачваўся ў тым, што ён тыран, здраднік і вораг дзяржавы. *30 студзеня 1649 г.* Карл I быў пакараны смерцю. У прысутнасці велізарнага натоўпу народу кат адсек яму галаву. Каранаваныя валадары Еўропы былі ашаламленыя. Што здарыцца з імі самімі, калі просты люд возьме прыклад з Англіі?

3. Рэспубліка і пратэктарат Кромвеля. *19 мая 1649 г.* парламент прыняў рашэнне аб устанавленні рэспублікі. Каралеўская ўлада ў Англіі была

Правообладатель Издательский центр БГУ

З дапамогаю картасхемы вызначце, дзе і калі адбылася найбуйнейшая перамога войскаў парламента над арміяй караля.

скасаваная і фармальна перададзеная парламенту. Але на самай справе ёю валодала толькі армія на чале з Кромвелем. У жніўні 1649 г. рэвалюцыйная армія пачала скараць каталіцкую Ірландыю, якая падтрымала англійскага караля. У 1652 г. яна нанесла паразу Шатландыі, пасля чаго гэтая краіна таксама страціла незалежнасць. Афіцэры Кромвеля зрабіліся ўласнікамі вялізных маёнткаў.

У 1653 г. Кромвель разagnaў парламент і пачаў кіраваць краінай аднаасобна. Ён прысвоіў сабе надзвычайныя паўнамоцтвы: стаў *лордам-пратэктарам* (гэта значыць абаронцам) рэспублікі, засяродзіўшы ў сваіх руках куды большую ўладу, чым некалі кароль. Кромвель разграміў

Правообладатель Издательский центр БГУ

126—128

Карыкатура 1649 г.

Як вы лічыце, якія змены, што адбыліся ў ходзе Англі́йскай рэвалюцыі, адлюстравалі аўтар карыкатуры? Што сімвалізуе дрэва, якое намагаюцца зваліць? Хто тыя людзі, якія валяць дрэва? Які гістарычны дзеяч, намалёваны ў жалезных латах, камандуе валкаю дрэва? Як вы мяркуеце, на чыім баку сімпатыі аўтара карыкатуры: караля або парламента? Дайце назву карыкатуры.

апазіцыю. У гады ягонага кіравання Англія вяла марскія войны з Галандыяй і працягнула заваяванне Ірландыі і Шатландыі.

У 1658 г. Кромвель памёр. У краіне выбухнуў палітычны крызіс. Прыхільнікі каралеўскай улады адважыліся на рэстаўрацыю (аднаўленне) манархіі. Каралём быў абвешчаны ў **1660 г.** сын абезгалоўленага Карла I Карл II, што знаходзіўся ў выгнанні.

128—129

Але гэта не значыла вяртання да дарэвалюцыйных парадкаў.

Асноўныя падзеі Англі́йскай рэвалюцыі

1640 г.	Карл I склікаў Доўгі парламент; пачатак рэвалюцыі
1642—1648 гг.	Этап грамадзянскіх войнаў
30 студзеня 1649 г.	Пакаранне смерцю Карла I
19 мая 1649 г.	Усталяванне рэспублікі ў Англіі
1653—1658 гг.	Пратэктарат Олівера Кромвеля
1660 г.	Абвяшчэнне каралём Карла II Сцюарта

Прааналізуйце інфармацыю ў табліцы. Колькі гадоў цягнулася англійская буржуазная рэвалюцыя? На якія тры этапы яе можна падзяліць? Якія падзеі вы б прылічылі да кожнага этапу?

Правообладатель Издательский центр БГУ

4. Слаўная рэвалюцыя. Сцюрты намагаліся ўмацаваць каралеўскую ўладу і аднавіць у Англіі пазіцыі каталіцызму. Гэта прывяло да імклівага абвастрэння палітычнай барацьбы. Краіна апынулася на мяжы новай грамадзянскай вайны. У канцы 1688 г. парламент звярнуўся па дапамогу да кіраўніка Нідэрландаў Вільгельма Аранскага, які быў унукам Карла I і пляменнікам Карла II. Парламент прасіў выслаць армію для абароны пратэстанцкай веры і навядзення парадку ў краіне. У выніку ў 1689 г. Вільгельм Аранскі стаў англійскім каралём, прыняўшы ўсе ўмовы парламента. Гэтыя ўмовы былі аформленыя ў выглядзе «*Біля аб правах*», прынятага парламентам у снежні **1689 г.**

129—130

Якія палажэнні «*Біля аб правах*» сведчаць пра тое, што ў Англіі была ўсталяваная парламенцкая манархія?

«*Біль аб правах*» канчаткова замацоўваў традыцыйныя правы і прывілеі англійскага парламента. Гэты дакумент рэзка абмяжоўваў каралеўскую ўладу. Кароль і каралева пазбаўляліся права прыпыняць або адмяняць дзеянне законаў, прызначаць і збіраць падаткі, а таксама мець сталае войска без згоды парламента. Больш за тое, манархі мусілі рэгулярна склікаць парламент і не ўмешвацца ў ход выбараў.

Разам з тым «*Біль аб правах*» бараніў правы асобы. Ён гарантаваў права на суд прысяжных для любога абвінавачанага, паставіў па-за законам жорсткія пакаранні. «*Біль аб правах*» аформіў і замацаваў асноўныя здабыткі буржуазнай рэвалюцыі ў Англіі, а таксама заклаў асновы парламенцкай манархіі.

Падзеі, звязаныя з прыходам на англійскі трон Вільгельма Аранскага, насілі мірны і хуткабежны характар. Таму іх назвалі *Слаўнай рэвалюцыяй*.

Гістарычнае значэнне Англійскай рэвалюцыі выключна вялікае. Рэвалюцыя знішчыла абсалютызм і замацавала ў Англіі парламенцкую манархію. Буржуазія атрымала доступ да дзяржаўнай улады і права распараджацца зямельнай уласнасцю паводле свайго меркавання. Былі абвешчаныя свабода гандлю і прадпрымальніцтва, недатыкальнасць асобы. Асноўная ідэя рэвалюцыі — ідэя роўнасці ўсіх перад законам — паўплывала на іншыя дзяржавы Еўропы.

Ключавыя словы: Карл I, Олівер Кромвель, Англійская буржуазная рэвалюцыя, Слаўная рэвалюцыя.

1. Чаму ў Англіі пачалося супрацьстаянне паміж каралём і парламентам? Пералічыце некалькі прычын.
2. Хто такі Олівер Кромвель? Якую ролю ён адыграў у Англійскай рэвалюцыі?
3. Як змянялася сістэма дзяржаўнага кіравання Англіі цягам рэвалюцыі? Якая форма кіравання ў выніку была ўсталяваная?
4. Складзіце расказ пра падзеі Англійскай рэвалюцыі паводле наступнага плана: а) прычыны; б) асноўныя этапы рэвалюцыі; в) вынікі. Выкарыстайце для расказу табліцу на с. 83.
5. Назавіце асноўныя заваяванні Слаўнай рэвалюцыі.

§ 14. Эпоха Асветніцтва

Для якой эпохі было ўласцівае адраджэнне цікавасці да чалавека і зварот да спадчыны антычнасці? Чаму напачатку Новага часу ўзмацнілася цікаўнасць людзей да навакольнага свету?

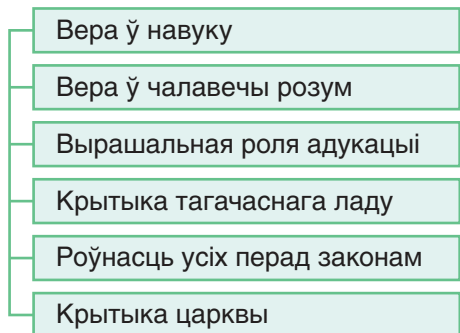
З канца XVII ст. вучоныя і філосафы намагаліся ўсё патлумачыць з пазіцый розуму і імкнуліся перабудаваць навакольны свет у адпаведнасці з навуковымі ведамі. Следам за навукоўцамі і звычайныя людзі настойліва спрабавалі спасцігнуць сутнасць таго, што адбывалася вакол іх у прыродзе і грамадстве. Невыпадкава XVIII ст. называюць стагоддзем Розуму, альбо Асветніцтва.

Што такое Асветніцтва? Якія асноўныя рысы і ідэі характарызуюць эпоху Асветніцтва? Хто былі першыя асветнікі? Якія іх тэорыі актуальныя і цяпер?

1. Што такое Асветніцтва? *Асветніцтва* — гэта шырокі грамадскі і культурны рух, які распаўсюдзіўся ў Заходняй Еўропе ў XVIII ст. Узнік ён на аснове дасягненняў эпохі гуманізму і Адраджэння. Удзельнікаў гэтага руху называюць *асветнікамі*.

Як вы лічыце, чаму перыяд, які вы вывучаеце, названы эпохай Асветніцтва?

Асноўныя рысы эпохі Асветніцтва

Пры дапамозе схемы і тэксту вучэбнага дапаможніка растлумачце асаблівасці эпохі Асветніцтва. Як вы лічыце, чаму ідэі Асветніцтва сталі асноваю наступных буржуазных рэвалюцый? Свой адказ аргументуйце.

каваць навакольны свет. Яны адмаўлялі царкоўнае вучэнне пра недасканаласць чалавечай прыроды. У гэтую эпоху людзі пачалі верыць у творчыя сілы чалавека, у прагрэс, у тое, што гісторыя рухаецца да лепшага, развіваецца ад несправядлівага ўладкавання грамадства да справядлівага. Многім здавалася, што асвета прывядзе чалавецтва да шчасця, што пры дапамозе адукацыі можна пераўладкаваць грамадства на прынцыпах розуму і справядлівасці. Сваімі мэтамі асветнікі абвясцілі свабоду, дабрабыт і шчасце людзей, мір, адсутнасць насілля і верацярпімасць.

Асветнікі выступілі з ідэяй *натуральнага права*. Яны лічылі, што ўсе людзі ад прыроды маюць роўныя правы. Адрозненні ў грамадстве ўсталяваны не Богам, а людзьмі. Як вынік, людзі могуць змяняць тое, што яны самі стварылі. Гэта была сапраўды рэвалюцыйная ідэя. Невыпадкова ідэі Асветніцтва сталі асноваю буржуазных змен у грамадстве ў другой палове XVIII ст.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Асветніцтва надзвычай моцна паўплывала на ўсе бакі жыцця еўрапейскага грамадства. Нарадзілася яно ў Англіі напрыканцы XVII ст. Затым хутка пашырылася на ўсю Еўропу, дасягнуўшы найвышэйшага росквіту ў Францыі і Германіі. Асветніцтва — не толькі агульнаеўрапейская з’ява. З цягам часу яно дасягнула самых аддаленых куткоў свету. У розных краінах гэты рух меў свае асаблівасці. У той жа час існавалі ідэі і паняцці, агульныя для ўсяго Асветніцтва.

Асаблівае значэнне еўрапейскія асветнікі надавалі паняццю «розум», які лічылі праявай чалавечай сутнасці. Да голасу розуму належала прыслухоўвацца заўсёды і ва ўсім. З дапамогаю розуму і навуковых ведаў асветнікі намагаліся пераўладкаваць

2. Англійскае Асветніцтва. Ля вытокаў еўрапейскага Асветніцтва стаяў англійскі мысляр *Джон Лок* (1632—1704). Ён адзін з першых сфармуляваў новыя погляды на чалавека і грамадства, на дзяржаву і ўладу.

Лок сцвярджаў, што ад прыроды ўсе людзі роўныя і адрозніваюцца толькі сваім разумовым развіццём. Грамадская няроўнасць тлумачыцца не тым, што ў кагосьці «блакітная кроў», а тым, што людзі нарадзіліся і атрымалі выхаванне ў розным сацыяльным асяродку: адны — у багатых сем'ях, другія — у бедных. У гэтай сувязі ён надаваў вялікае значэнне адукацыі і лічыў, што набыццё ведаў робіць чалавека больш маральным і больш дасканалым. Дзяржава, паводле Лока, узнікла ў выніку дамоўленасці паміж людзьмі, каб ахоўваць свабоду, бяспеку і ўласнасць сваіх грамадзян.

Калі ўрад прыціскае грамадзян або не выконвае сваіх абавязкаў, то грамадзяне маюць права перадаць уладу іншаму ўраду. Гэтая ідэя атрымала назву грамадскай дамовы.

Лок быў заснавальнікам вучэння пра *падзел улад*. Заканадаўчая ўлада, якая прымае законы, павінна належаць дэпутатам, якіх абірае народ. Выканаўчая ўлада, якая праводзіць законы ў жыццё, даручаецца манарху і яго ўраду. Такім чынам, Лок быў прыхільнікам **канстытуцыйнай манархіі**, гэта значыць такой формы кіравання, пры якой улада караля абмяжоўваецца **канстытуцыяй**. Менавіта такая манархія ўсталявалася ў Англіі ў выніку рэвалюцыі XVII ст.

Складзіце схему, якая адлюстроўвае ідэю падзелу ўлад.

3. Французскае Асветніцтва. Французскае Асветніцтва, у адрозненне ад англійскага, характарызавалася бязлітаснаю крытыкай царквы, старажытных звычаяў і абсалютнай манархіі. Выбітнымі французскімі асветнікамі былі Шарль Луі Мантэск'ё, Вальтэр і Жан Жак Русо.

Шарль Луі Мантэск'ё (1689—1755) развіў ідэю Лока, у прыватнасці тэорыю пра падзел улад. Заканадаўчая ўлада мусіць належаць народу

Правообладатель Издательский центр БГУ

Джон Лок. Мастак Годфры Нелер. 1697 г.

133—134

Шарль Луі Мантэск'ё.
Невядомы мастак.
1728 г.

Вальтэр. Мастак
Нікала дэ Ларжыльер. 1718 г.

ў асобе абраных дэпутатаў-заканадаўцаў, выканаўчая — каралю і яго ўраду, а судовая — незалежнаму саслоўю суддзяў. Усе тры ўлады павінны быць незалежнымі адна ад адной.

Вальтэр (сапраўднае імя — Франсуа Мары Аруэ; 1694—1778) быў самым знакамітым французскім асветнікам. Яго слава як драматурга, паэта, мысляра і гісторыка грымела па ўсёй Еўропе. Ліставацца з ім лічылі за гонар прускі кароль Фрыдрых II і расійская імператрыца Кацярына II. Знаёмства з ім упарта шукалі і іншыя каралеўскія асобы краін Еўропы.

Вальтэр лічыў, што ў французскім грамадстве неабходна правесці рэформы: увесці свабоду слова і веравызнання, пераадолець рэлігійную нецярпімасць, даць роўныя правы людзям усіх саслоўяў, знішчыць рэшткі залежнасці сялян. Вальтэр меркаваў, што такія рэформы можа ажыццявіць адукаваны манарх — «філосаф на троне». Як і іншыя асветнікі, Вальтэр лічыў недапушчальным і небяспечным умяшанне ў дзяржаўныя справы «неадукаваных» працоўных мас. Кіраваць грамадствам могуць толькі тыя, хто атрымаў веды.

Знакаміты французскі асветнік **Жан Жак Русо** (1712—1778) лічыў, што адной роўнасці перад законам недастаткова. Трэба ўраўнаваць маёмаснае становішча людзей. Русо быў перакананы, што крыніца ўсіх бед у грамад-

стве — прыватная ўласнасць. Усе войны і бедствы пачаліся з таго, што хтосьці некалі сказаў, адгарадзіўшы кавалак зямлі: «Гэта маё». Але Русо разумеў, што грамадства без прыватнай уласнасці ўжо немажлівае. Таму істотна, каб у ім не было багаццяў і жабракоў.

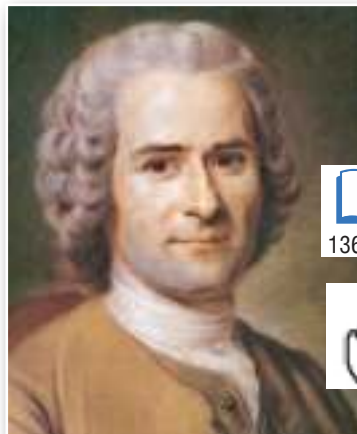
Правообладатель Издательский центр БГУ

У адрозненне ад іншых французскіх асветнікаў Русо быў прыхільнікам рэспубліканскай формы кіравання.

Значна паўплывалі на грамадства так званыя энцыклапедысты — сябры гуртка пісьменніка і філосафа-матэрыяліста *Дэні Дзідро* (1713—1784). Дзідро быў перакананы, што веды — гэта сіла, з дапамогаю якой можна палепшыць грамадства. Разам са сваімі сябрамі і аднадумцамі ён пачаў выдаваць знакамітую «*Энцыклапедыю, або Тлумачальны слоўнік навук, мастацтваў і рамёстваў*». У ёй былі сабраныя перадавыя навуковыя і тэхнічныя веды, якія спрыялі пашырэнню ідэй французскага Асветніцтва ў Еўропе.

4. Асветны абсалютызм. У справе пераўтварэння грамадства асветнікі ўскладалі вялікія спадзяванні на еўрапейскіх манархаў. Яны лічылі, што калі даць манархам адпаведную асвету, адукаваць іх, то такія адукаваныя ўладары будуць кіраваць у адпаведнасці з законамі і прынцыпамі розуму. Некаторыя асветнікі спрабавалі ўвасобіць свае ідэі на практыцы. Дзідро, напрыклад, сустракаўся і ліставаўся з рускай імператрыцай Кацярынай II. А Вальтэр накіраваў будучаму прускаму каралю зварот «Наследнаму прынцу Прусіі пра карысць ведаў для гасудара».

Пад уплывам ідэй Асветніцтва ў шэрагу еўрапейскіх дзяржаў сапраўды былі праведзены рэформы. Працягваючы захоўваць абсалютную ўладу, еўрапейскія манархі ажыццявілі некаторыя пераўтварэнні ў галіне эканомікі, палітыкі, права і культуры.

136—139

Жан Жак Русо. Мастак *Марыс Кантэн дэ Латур*. 1753 г.

136—141

Дэні Дзідро. Мастак *Луї Мішэль ван Лао*. 1767 г.

Што, на вашу думку, значыць паняцце «адукаваны абсалютызм»? Параўнайце свой пункт гледжання з меркаваннем аўтараў вучэбнага дапаможніка.

Як вы лічыце, ці няма ў словазлучэнні «асветны абсалютызм» супярэчнасці? Патлумачце сваё меркаванне.

Рэформы мелі на мэце мадэрнізацыю (абнаўленне) тагачаснага ладу і скасаванне феадальных перажыткаў. Такая палітыка атрымала назву **асветнага абсалютызму**.

Яскравымі прыкладамі палітыкі асветнага абсалютызму былі рэформы Фрыдрых II у Прусіі, Марыі Тэрэзіі і Іосіфа II у Аўстрыі, Кацярыны II у Расіі.

Фрыдрых II, напрыклад, не толькі пакінуў пасля сябе 30 тамоў філасофскіх, гістарычных і літаратурных сачыненняў, але і скасаваў цензуру (кантроль за друкам), а таксама катаванні падчас судовых працэсаў. У Аўстрыі ліквідавалася прыгонная залежнасць сялян, уводзілася бясплатная пачатковая адукацыя і адкрываліся семінары для падрыхтоўкі настаўнікаў, была абвешчана роўнасць усіх падданных перад судом і пры зборы падаткаў.

Такім чынам, ідэі асветнікаў мелі велізарную прыцягальную сілу. Нават еўрапейскія манархі знаходзіліся пад іх уплывам. Натуральна, асветны абсалютызм не мог вокаmgненна прывесці да ліквідацыі феадальных парадкаў. У тую гістарычную эпоху гэта было мажліва толькі з дапамогай рэвалюцыі.

Ключавыя словы: Асветніцтва, канстытуцыйная манархія, асветны абсалютызм, Джон Лок, Шарль Луі Мантэск'ё, Вальтэр, Жан Жак Русо, Дэні Дзідро.

Філасафы за сталом Фрыдрых II у Сан-Сусі (у ліку іншых — Вальтэр).
Мастак Адольф фон Менцэль. 1850 г.

Як вы лічыце, чаму Фрыдрых Вялікі сабраў у сябе гэтых людзей? Якія пытанні, на ваш погляд, яны маглі абмяркоўваць? Чаму вы так думаете?

Правообладатель Издательский центр БГУ

1. Што такое Асветніцтва і якія яго асноўныя ідэі?
2. Чаму эпоху Асветніцтва называюць «стагоддзе розуму»? Якое значэнне асветнікі надавалі чалавечаму розуму? Пра што гэта сведчыць?
3. У чым палягае сутнасць тэорыі грамадскай дамовы?
4. Якія натуральныя правы чалавека вы можаце назваць?
5. Як з Асветніцтвам звязанае імя Кацярыны II? Каго яшчэ з манархаў-асветнікаў вы можаце назваць? Якім чынам яны спрабавалі ажыццявіць ідэі Асветніцтва ў сваіх дзяржавах?
6. Запоўніце табліцу «Асноўныя ідэі асветнікаў».

Асветнік	Краіна	Асноўныя ідэі

Параўнайце ідэі асветнікаў. Па якіх пытаннях у іх былі падобныя меркаванні, а па якіх — адрозніваліся?

7. Якія сімвалы, на вашу думку, характэрныя для эпохі Асветніцтва? Складзіце «візітоўку» эпохі Асветніцтва, выкарыстоўваючы гэтыя сімвалы.

§ 15. Еўрапейская літаратура і мастацтва XVII—XVIII стст.

Якія мастацкія стылі былі пашыраныя ў Сярэднявеччы? Успомніце асаблі-
васці культуры Адраджэння.

У XVII—XVIII стст. у Еўропе складвалася адзіная мастацкая культура, якая пры ўсіх мясцовых адрозненнях мела агульныя рысы. На змену мастацтву Адраджэння ў XVII ст. прыйшлі новыя мастацкія стылі: барока і класіцызм. У мэтах распаўсюджання сваіх ідэй асветнікі актыўна выкарыстоўвалі літаратуру і мастацтва.

Якія асноўныя кірункі еўрапейскай культуры XVII—XVIII стст.? Якія выбітныя творы былі створаны ў гэты час? Ці ёсць пераемнасць паміж эпохамі Рэнесансу і Асветніцтва?

1. Дасягненні барока. У першай палове XVII ст. велічныя і стрыманыя творы мастацтва Рэнесансу саступілі месца творам, выкананым у стылі **барока** (ад італ. *barocco* — дзіўны, мудрагелісты). Гэты

Правообладатель Издательский центр БГУ

Фантан Трэві ў Рыме. Архітэктар
Нікала Сальві. 1732—1762 гг.

Палац Сан-Сусі ў г. Патсдам (Германія)

Якія архітэктурныя элементы сведчаць пра тое, што палац Сан-Сусі пабудаваны ў стылі барока?

стыль узнік напрыканцы XVI ст. у Італіі. Ён распаўсюдзіўся ў іншых краінах Еўропы і Амерыкі і праіснаваў да сярэдзіны XVIII ст. Барока было пераважным стылем перш за ўсё ў тых краінах, дзе панавала каталіцкая царква (Італія, Іспанія, германскія дзяржавы, Польшча і іншыя дзяржавы).

Для барока характэрныя веліч і пышнасьць, імкненне ўздзейнічаць на пачуцці чалавека. У мастацтве барока цесна перапляталіся рэальнае (сапраўднае) і ўяўнае. Творы гэтага стылю напоўненыя рухам і кантрастамі. Вялікае значэнне ў іх маюць відовішчнасьць і дэкаратыўнае аздабленне. У стылі барока ствараліся парадныя партрэты, дэкаратыўны жывапіс і скульптура, паркавыя і палацавыя ансамблі, культавая (рэлігійная) архітэктура. Гэты стыль пашырыўся таксама ў літаратуры: паэзіі, прозе, драматургіі.

У стылі барока пабудаваныя сушветна вядомыя архітэктурныя ансамблі, цэрквы, палацы і фантаны Рыма. Найбуйнейшым майстрам у гэтым стылі быў прыдворны архітэктар і скульптар Рымскіх Пап **Джавані Ларэнца Берніні** (1598—

1680). Найбольш вядомы яго твор — грандыёзны ансамбль плошчы перад саборам святога Пятра ў Рыме. Напачатку XVIII ст. шмат у якіх краінах Еўропы былі створаны пышныя палацава-паркавыя ансамблі.

Караваджа. Успенне Марыі. 1606 г.

Якія дэталі карціны даказваюць імкненне мастака да рэалістычнага тлумачэння сюжэта?

2. Вялікія мастакі XVII ст.

Заснавальнікам рэалістычнага кірунку ў жывапісе гэтага часу стаў Мікеланджэла Мерызі, празваны **Караваджа** (1571—1610). Многія яго творы належаць да бытавога жанру ў жывапісе. Героямі палотнаў мастака станавіліся карцёжнікі, шулеры, варажбіткі і інш. («Лютніст», «Гульцы»). Аднак асноўная тэма яго карцін — рэлігійная. Сапраўднасць, рэалістычнасць герояў палотнаў Караваджа такая (сучаснае адзенне, знаёмая абстаноўка і г. д.), што многія заказыкі часам адмаўляліся ад карцін. Яны лічылі, што ў палотнах на старажытныя рэлігійныя сюжэты (напрыклад, «Палажэнне ў труну», «Успенне Марыі») няма належнай набожнасці, яны надта сучасныя.

«Залаты век» іспанскага жывапісу звязаны з імем вялікага мастака **Дыега Веласкеса** (1599—1660). Каля сарака гадоў ён быў прыдворным мастаком іспанскага караля Філіпа IV. У апошнія гады жыцця жывапісец

Дыега Веласкес. Меніны. 1656 г.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Пітэр Паўль Рубенс. Паляванне на тыграў і львоў. 1618 г.

Карціна «Паляванне на тыграў і львоў» прысвечаная паляванню на дзікіх, экзатычных для Еўропы жывёл. Якія жывёлы адлюстраваныя на ёй? Ці праўдападобны сюжэт паказаў мастак? Паразважайце, да каго падобны адзін з герояў карціны, што разрывае пашчу льву.

Рэмбрант. Вяртанне блуднага сына. Каля 1668—1669 гг.

стварыў тры свае самыя вядомыя творы: «Венера з люстэркам», «Меніны» (так называлі фрэйлін, якія з дзяцінства служылі прынцэсам) і «Папрадухі». На пярэднім плане палатна «Меніны» адлюстраваная маленькая інфанта (прынцэса) Маргарыта ў атачэнні прыдворных. Уся яна нібыта ў арэоле яркага святла. Шмат паветра і сонечнага святла і на палатне «Папрадухі», дзе Веласкес аднавіў атмасферу працы і паўсядзённага жыцця простых людзей.

Вялізнай папулярнасцю сярод сучаснікаў карыстаўся фламандскі мастак **Пітэр Паўль Рубенс** (1577—1640). Ён нарадзіўся ў Германіі, але адукацыю атрымаў і жыў у горадзе Антверпене (Фландрыя). Яму замаўлялі карціны манархі розных краін Еўропы, бюргеры і царква.

Ягонай творчасці ўласцівае імкненне да велічы і пышнасці. Карціны Рубенса поўныя жыцця і бурлівага руху. Ён любіў антычнасць і часта

Правообладатель Издательский центр БГУ

на сваіх палотнах звяртаўся да старажытных міфаў. З глыбокім рэалізмам (праўдзівасцю) мастак перадае карціны прыроды. У яго творчасці яскрава праявіліся рысы барока: дынамізм (рух) і эмацыйнасць.

XVII ст. — час станаўлення і росквіту галандскага жывапісу, які характарызаваўся імкненнем да праўдзівага адлюстравання навакольнага свету і паўсядзённага жыцця. Вяршыняю галандскага жывапісу гэтага часу стала творчасць **Рэмбранта** Харменса ван Рэйна (1606—1669). Будучы мастак нарадзіўся ў сям’і багатага млынара. Вучыўся ён у Лейдэнскім універсітэце, які кінуў дзеля заняткаў жывапісам. У час найбольшага творчага поспеху знаходзіўся пад уплывам італьянскага барока. У 1642 г. Рэмбрант стварыў адну са сваіх самых знакамітых карцін «Начная варта» — групавы партрэт стралковай роты, поўны рэалізму і высокай паэзіі. Мастак ствараў палотны на тэмы Свяшчэннага Пісання, адлюстроўваў побыт простых людзей, як, напрыклад, у карціне «Святая сям’я». Завяршэннем творчасці Рэмбранта сталася знакамітае палатно «Вяртанне блуднага сына».

Рэмбрант. Начная варта. 1642 г.

Апішыце твор. Якія гістарычныя падзеі ён адлюстроўвае? Выкарыстайце дадатковы матэрыял.

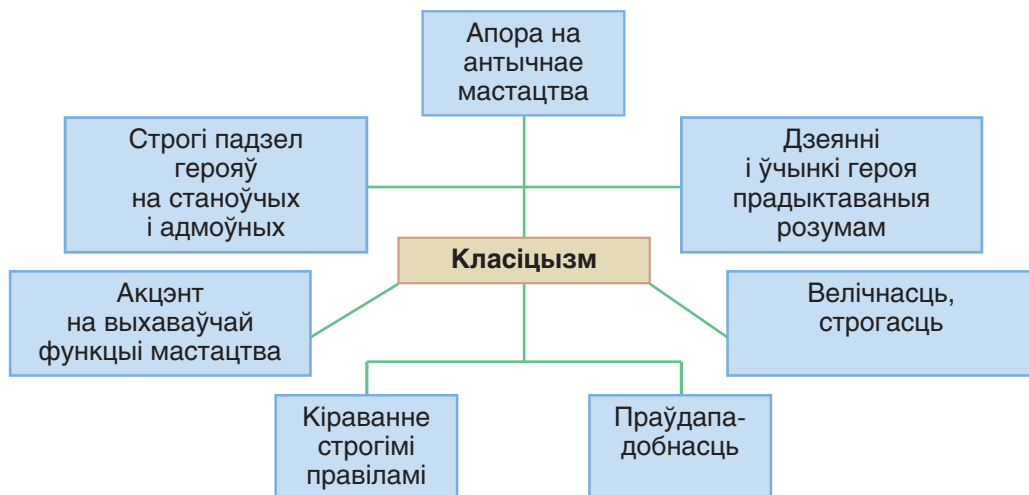
3. Дасягненні класіцызму. Амаль адначасова з барока замацоўваўся новы стыль — **класіцызм** (ад лац. *classicus* — узорны). Ён з’явіўся прамым працягам мастацкай культуры эпохі Адраджэння. Прадстаўнікі класіцызму, як і творцы перыяду Рэнесансу, захапляліся антычным мастацтвам. Але пры гэтым класіцысты разглядалі мастацкі твор найперш як плён розуму і логікі. Мастацтва, меркавалі яны, павінна быць велічным, ясным і строгім, праўдападобным і без крайнасцяў, уласцівых барока. Прадстаўнікі класіцызму ў сваіх творах кіраваліся строга вызначанымі правіламі. Яны надавалі таксама вялікае значэнне выхаваўчай ролі мастацтва.

Правообладатель Издательский центр БГУ

141—143

Асноўныя рысы класіцызму

Мастацтва, лічылі яны, павінна вучыць чалавека трываласці і ўменню падпарадкоўваць асабістыя інтарэсы дзяржаўным, пачуцці — розуму.

Велізарны ўнёсак у развіццё літаратуры і мастацтва класіцызму зрабілі французы. У XVII ст. нечуванага росквіту дасягнула французская драматургія. У ёй вылучаліся два жанры: «высокі» і «нізкі». Да першага належала трагедыя. Бо яе героямі выступалі буйныя гістарычныя асобы: каралі, палкаводцы, імператары, а таксама персанажы антычнай міфалогіі.

Паводле законаў гэтага жанру дабро заўсёды перамагала зло, а розум пераважаў над пачуццямі. Знакамітымі прадстаўнікамі жанру трагедыі ў Францыі былі *П'ер Карнель* і *Жан Батыст Расін*.

«Нізкім» жанрам драматургіі лічылася камедыя. Яе героямі былі простыя людзі — выхадцы з розных саслоўяў. Тэмы браліся, як правіла, з навакольнага жыцця. Камедыі высмейвалі паўсядзённыя заганы і недахопы людзей. Французскую камедыю эпохі класіцызму праславіў знакаміты драматург, сын каралеўскага шпалерніка Жан Батыст Паклен (1622—1673), вядомы пад псеўданімам *Мальер*.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Пра змест яго камедый лёгка здагадацца па іх назвах: «Тарцюф, або Падманшчык», «Скнара», «Мешчанін у дваранстве».

Пры ўсіх адрозненнях агульным для трагедыі і камедыі было тое, што заганы і вартасці герояў дакладна размяжоўваліся. На працягу ўсяго аповеду станючы персанаж заставаўся станючым, адмоўны — адмоўным.

Драматургія значна паўплывала на развіццё музыкі. Напачатку XVII ст. нарадзіўся асаблівы жанр музычнага мастацтва — *опера*. У ёй цесна знітаваныя сцэнічная дзея, вакальная і інструментальная музыка, а таксама выяўленчае мастацтва. Першы оперны тэатр адкрыўся ў Венецыі. З цягам часу опера зрабілася папулярным відам мастацтва. Спярша яна распаўсюдзілася ў Італіі, а затым у астатніх краінах Еўропы.

Сусветна праслаўленым узорам архітэктуры ў стылі класіцызму стала рэзідэнцыя французскага караля ў Версаль, недалёка ад Парыжа.

4. Ідэі Асветніцтва ў літаратуры XVIII ст. У XVIII ст. на змену малярскаму раману, у якім апавядалася пра прыгоды спрытнага прайдзісвета і авантурыста, прыйшоў асветніцкі, павучальны, выхаваўчы раман. Літаратурныя творы таго часу былі напоўненыя крытычным, філасофскім зместам. З'явіліся раманы ў пісьмах, споведзі, дзённікі.

Фасад палаца Версаль у прыгарадзе Парыжа. Другая палова XVII ст.

Прыведзіце прыклады помнікаў архітэктуры, пабудаваных у стылях барока і класіцызму ў Беларусі.

Чаму Версаль можна прылічыць да выбітных архітэктурных помнікаў класіцызму?

Ідэі Асветніцтва ў літаратуры Заходняй Еўропы

143—147

Пісьменнік	Назвы твораў	Сутнасць твора
<i>Даніэль Дэфо</i> , англійскі пісьменнік	Раман «Рабінзон Круза»	Гэты раман напісаны ў форме дзённіка, дзе герой распавядае пра тое, што адбывалася з ім на бязлюдным востраве. Даніэль Дэфо ўслаўляў стваральную працу чалавека, яго прадпрымальнасць, упартасць у дасягненні мэты
<i>Джонатан Свіфт</i> , англійскі пісьменнік	Раман «Падарожжы Гулівера»	Гэты раман — не проста займальны, прыгодніцкі твор. Гэта яшчэ і дасціпная сатыра на тагачаснае грамадства. Свіфт бязлітасна крытыкуе загіны грамадства: самадурства, скавпнасць
<i>П'ер дэ Бамаршэ</i> , французскі драматург	Камедыі «Севільскі цырульнік» і «Жаніцьба Фігаро»	Творы Бамаршэ прасякнутыя асветніцкімі матывамі. Галоўны герой абодвух твораў — слуга Фігаро, спрытны, таленавіты і дзёрзкі. Ён супрацьпастаўляецца пустым гультаям арыстакратам
<i>Фрыдрых Шылер</i> , нямецкі паэт і драматург	Трагедыя «Разбойнікі»	У трагедыі паказаныя маладыя людзі, якія сталі разбойнікамі ў знак пратэсту супраць тагачасных парадкаў
	Драма «Вільгельм Тэль»	У драме ўсхваляецца барацьба швейцарцаў супраць аўстрыйскіх Габсбургаў. Галоўнымі героямі твора сталі простыя людзі: пастухі, рыбакі, паляўнічыя
<i>Іаган Вольфганг Гётэ</i> , нямецкі пісьменнік	Драма «Гёц фон Берліхінген»	Драма прысвечаная Сялянскай вайне. У творы намаляваны вобраз героя — абаронцы ўсіх прыгнечаных і барацьбіта за аб'яднанне Германіі
	Раман у лістах «Пакуты юнага Вертэра»	Галоўны герой рамана — адукаваны юнак з бюргерскай сям'і, які пакутуе праз пыху дваран і крывадушнасць грамадства

Выкарыстоўваючы матэрыялы табліцы, раскажыце, як ідэі Асветніцтва адлюстроўваліся ў творах літаратуры.

Правообладатель Издательский центр БГУ

5. Дасягненні музычнага мастацтва.

Вяршыняй музычнага мастацтва XVIII ст. з’яўляюцца творы Баха і Моцарта. Нямецкі кампазітар *Іаган Себасцьян Бах* (1685—1750) нарадзіўся ў сям’і патомных музыкаў. Ён пісаў музыку ў шмат якіх музычных жанрах, але асабліва праславіўся сваімі творамі для аргана.

Аўстрыйскі кампазітар *Вольфганг Амадэй Моцарт* (1756—1791) быў незвычайна адораным чалавекам. Яшчэ ў дзяцінстве ён праславіўся як кампазітар і музыка-віртуоз. У венскі перыяд свайго жыцця Моцарт стварыў оперныя шэдэўры «Жаніцьба Фігаро», «Дон Жуан» і «Чарадзейная флейта». Асабліва яскрава ідэалы Асветніцтва выражаныя ў оперы «Чарадзейная флейта». У ёй распаўядаецца, як прынец Таміна пераадоляе перашкоды і самастойна знаходзіць шлях да ісціны. Дзякуючы ўласным намаганням ён здабывае шчасце і мудрасць.

Адным з найвялікшых твораў Баха сталі «Пасіі паводле Матфея». Чаму прысвечаны гэты твор?

Іаган Себасцьян Бах.
Мастак *Эліяс Готліб Хаўсман*. 1748 г.

Моцарт са сваёй сям’ёй
(у цэнтры — Вольфганг, злева —
сястра, справа — бацька,
на сцяне — партрэт маці).
Мастак *Іаган Непамук дэла Крочэ*.
1781 г.

Што вы можаце расказаць пра Моцарта на аснове гэтага партрэта?

Правообладатель Издательский центр БГУ

Такім чынам, XVII—XVIII стст. былі адзначаныя новым вітком у развіцці еўрапейскай мастацкай культуры. У гэтыя стагоддзі была створаная велізарная колькасць выдатных твораў выяўленчага мастацтва, музыкі, літаратуры, архітэктурных помнікаў у стылях барока і класіцызму. Яны назаўжды ўвайшлі ў скарбніцу сусветнай культуры. Значна паўплывалі на развіццё мастацтва і літаратуры ідэі Асветніцтва.

Ключавыя словы: барока, класіцызм, Караваджа, Дыега Веласкес, Пітэр Паўль Рубенс, Рэмбрант, Мальер.

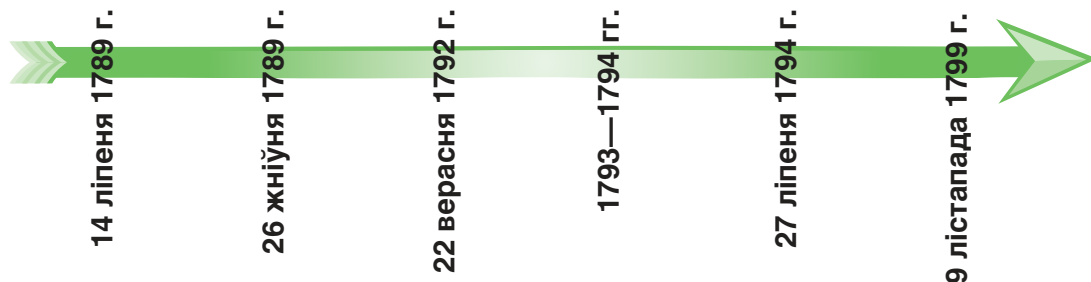
1. Якія асноўныя стылі нарадзіліся і атрымалі развіццё ў XVII—XVIII стст.? У якіх краінах і чаму?
2. Складзіце схему «Асноўныя рысы барока», выкарыстоўваючы матэрыял параграфа.
3. Назавіце асноўныя рысы класіцызму. Чым, на ваш погляд, адрозніваецца архітэктура класіцызму і барока?
4. Запоўніце параўнальную табліцу мастацкіх кірункаў XVII—XVIII стст. класіцызму і барока.

План для параўнання		Класіцызм	Барока
Краіна, дзе нарадзіўся кірунак			
Характэрныя рысы			
Вядомыя прадстаўнікі	жывапіс		
	архітэктура		
	музыка		

5. Абмяркуйце ў класе сюжэт славутай карціны Рэмбранта «Вяртанне блуднага сына». Якія якасці чалавечай душы адлюстраваны на карціне мастак? Ці лічыце вы іх найважнейшымі для кожнага з нас? Чаму?
6. Пры дапамозе дадатковых крыніц інфармацыі падбярыце на кожную характэрную рысу класіцызму прыклад (ілюстрацыю) або падрыхтуйце прэзентацыю (віртуальную выставу) па тэме.
7. Уявіце, што вы жывяце ў эпоху Асветніцтва і вырашылі наведаць мерапрыемства, дзе чакаюць славутага Даніэля Дэфо. Якія пытанні вы б задалі пісьменніку?

§ 16. Французская рэвалюцыя

Што такое рэвалюцыя? Калі і дзе адбыліся першыя буржуазныя рэвалюцыі? Якія былі іх вынікі?

Французская рэвалюцыя XVIII ст. — адна з найважнейшых падзей сусветнай гісторыі. Яна была вынікам незадавальнення розных пластоў французскага грамадства феадальнымі парадкамі. І сёння не змаўкаюць спрэчкі пра характар рэвалюцыі, яе значэнне і наступствы.

Якія прычыны Французскай рэвалюцыі? Якія змены ў Францыі адбыліся цягам рэвалюцыі? Як падзеі канца XVIII ст. у Францыі паўплывалі на краіну і на ход сусветнай гісторыі?

1. Прычыны рэвалюцыі. У Францыі даўно пачалі складвацца капіталістычныя адносіны. Але іх развіццю перашкаджалі феадальныя абмежаванні — абсалютысцкая ўлада і саслоўныя прывілеі духавенства і дваранства.

Прадстаўнікоў трэцяга саслоўя аб'ядноўвала поўная адсутнасць палітычных правоў і жаданне змяніць тагачасныя парадкі. Найбольш цяжкім было становішча сялян (каля 20 млн), якія выплачвалі пазямельны падатак дзяржаве, феадальную рэнту — свайму гаспадару, адну дзясятую ўраджаю (дзiesiąціну) — царкве. Але нават вельмі адукаваныя і багатыя людзі з трэцяга саслоўя не маглі разлічваць на першыя ролі ў дзяржаве.

Сацыяльная структура французскага грамадства напрыканцы XVIII ст.

	Саслоўе	Склад	Абавязкі перад дзяржавай
4% ад усяго насель- ніцтва	Першае	Духавенства	«Малітва»
	Другое	Дваранства	«Шпага»
	Трэцяе	Буржуазія, багатыя купцы, банкіры, сялянства, гарадскія рабочыя, рамеснікі, бедната	Падаткі

Выкарыстоўваючы матэрыял табліцы і тэксту параграфа, раскажыце пра становішча сялян.

Як вы разумеете асноўныя абавязкі кожнага саслоўя?

151—154

2. Крызіс Старога парадку і пачатак рэвалюцыі. Напрыканцы кіравання **Людовіка XVI** у Францыі выбухнуў грамадска-палітычны крызіс. Манархія апынулася на мяжы фінансавай катастрофы: казна была пустая, а банкіры адмаўляліся даваць новыя пазыкі. Харчовы крызіс (з прычыны неўраджаяў) толькі пагаршаў становішча. Пачаліся голад, хлебныя бунты. Тысячы сялян запоўнілі Парыж.

Селянін цягне на сваім гарбе святара і арыстакрата.
Французская карыкатура

Як вы разумеете подпіс да гэтай карыкатуры: «Варта спадзявацца, што хутка гэтая гульня скончыцца»? Вызначце прыблізны час стварэння дадзенай карыкатуры. Паразважайце, чым можа завяршыцца сітуацыя, адлюстраваная на карыкатуры. Патлумачце свой пункт погляду.

Правообладатель Издательский центр БГУ

У гэтых умовах урад прыняў рашэнне абкласці падаткам і прывілеяваныя саслоўі. Для зацвярджэння новага падаткаабкладання Людовік XVI склікаў *5 мая 1789 г.* саслоўна-прадстаўнічы орган — *Генеральныя штаты*, якія не збіраліся з 1614 г. Як высветлілася, гэта было згубным рашэннем для манархіі і самога караля.

Цягам пасяджэнняў дэпутаты ад трэцяга саслоўя асмеліліся на рэвалюцыйныя дзеянні. *17 чэрвеня 1789 г.* яны абвясцілі сябе *Нацыянальным сходам* і запатрабавалі ўвядзення канстытуцыі. 9 ліпеня Нацыянальны сход быў пераўтвораны ва *Устаноўчы сход*. Такім чынам, трэцяе саслоўе абвясціла сябе паўнамоцным прадстаўніком усёй нацыі і выказала рашучасць усталяваць у краіне новы грамадскі лад. Частка дэпутатаў ад духавенства і дваран амаль адразу далучыліся да новага парламента. Кароль спрабаваў спыніць непажаданае развіццё падзей, але беспаспяхова.

На барацьбу з манархіяй узняліся народныя масы. *14 ліпеня 1789 г.* у Парыжы выбухнула паўстанне. Паўстанцы разрабавалі збройныя крамы і вайсковы арсенал. Галоўнаю падзеяй паўстання было ўзяцце Бастыліі — сярэднявечнай крэпасці, у якой знаходзіўся астрог. Падчас яе штурму пралілася першая кроў. Гэты дзень лічыцца пачаткам рэвалюцыі і адзначаецца французамі як нацыянальнае свята.

3. Рэвалюцыйныя пераўтварэнні і рэформы. 26 жніўня 1789 г. Устаноўчы сход прыняў найважнейшы дакумент Французскай

Штурм Бастыліі.
Мастак Жан П'ер Уэль. 1789 г.

Уявіце сябе журналістам французскай газеты XVIII ст. Складзіце разгорнуты план рэпартажу з месца падзей, адлюстраваных на карціне.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Як вы разумеете дэвіз Французскай рэвалюцыі: «Свабода, роўнасць, братэрства»?

147—150

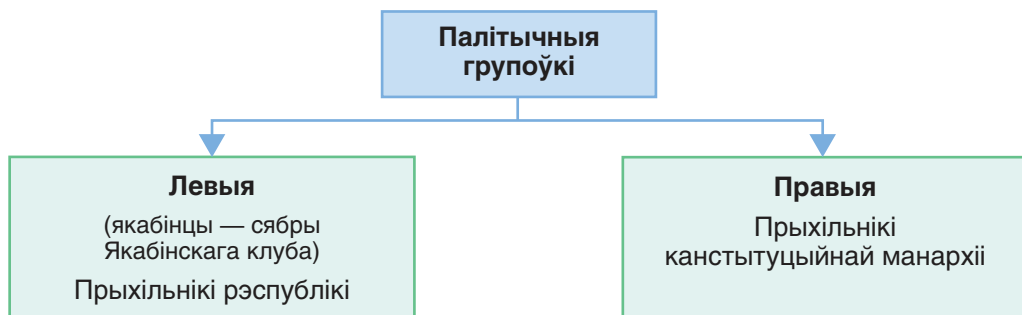

рэвалюцыі — *Дэкларацыю правоў чалавека і грамадзяніна*. У ёй абвяшчаліся асноўныя ідэі Французскай рэвалюцыі: свабода слова, свабода сумлення, недатыкальнае і свяшчэннае права ўласнасці. Слова «свабода, роўнасць, братэрства» сталі лозунгам Французскай рэвалюцыі.

Слова ўласнасці. Слова «свабода, роўнасць, братэрства» сталі лозунгам Французскай рэвалюцыі.

Цягам рэвалюцыйных падзей паглыбляліся рэформы і пераўтварэнні. Спецыяльнымі *дэкрэтамі* (рэвалюцыйнымі законамі) ліквідаваўся стары саслоўны падзел і саслоўныя прывілеі, усе тытулы дваранства і духавенства, феадальныя павіннасці, усталёўваліся свабода гаспадарчай, прадпрымальніцкай дзейнасці і грамадзянская роўнасць. Сяляне атрымалі магчымасць стаць паўнапраўнымі ўласнікамі зямлі. Уся маёмасць царквы перадавалася ў веданне дзяржавы, а духоўныя асобы становіліся дзяржаўнымі служачымі. Аднак большасць духавенства адкрыта выступала супраць перамен.

4. Канстытуцыя 1791 г. У верасні 1791 г. Устаноўчы сход прыняў канстытуцыю і на гэтым завяршыў сваю працу. На змену яму быў абраны іншы парламент — *Заканадаўчы сход*. Першая ў гісторыі Францыі канстытуцыя абмяжоўвала каралеўскую ўладу і ўсталёўвала рэжым *канстытуцыйнай манархіі*. Аднапалатнаму парламенту належала вышэйшая заканадаўчая ўлада, а каралю — вышэйшая

выканаўчая. Ствараўся таксама незалежны ад гэтых дзвюх галін улады *вярхоўны суд*.

Выбарчыя правы атрымоўвалі толькі мужчыны, якія выплачвалі пэўную суму падатку з маёмасці (маёмасны цэнз).

Тон у парламенце задавалі дзве палітычныя групы: *левыя і правыя*. Іх так назвалі таму, што яны змяшчаліся ў зале пасяджэнняў па розныя бакі ад крэсла старшыні сходу.

5. Скіданне манархіі і ўсталяванне рэспублікі. Кароль, хоць і пакляўся быць адданым канстытуцыі, насамрэч і не думаў ёй падпарадкоўвацца. У гэты час (пачатак 1792 г.) Прусія і Аўстрыя заключылі ваенны саюз супраць рэвалюцыйнай Францыі. Кароль і яго прыхільнікі спадзяваліся на паразу Францыі і аднаўленне абсалютызму. Манарх нават спрабаваў збегчы з краіны, ды быў спынены і арыштаваны.

22 верасня 1792 г. рэвалюцыйны парламент (*Нацыянальны канвент*) скасаваў каралеўскую ўладу і абвясціў Францыю *рэспублікай*. Людовік XVI паўстаў перад судом па абвінавачанні ў здрадніцтве. Суд прыгаварыў яго да смяротнага пакарання, і 21 студзеня 1793 г. кароль Францыі быў абезгалоўлены з дапамогай гільятыны.

Гільятына (фр. *guillotine*) — механізм для выканання смяротнага пакарання шляхам адсячэння галавы. Упершыню яна была выкарыстаная ў Францыі ў 1792 г. па прапанове французскага лекара Жазэфа Гільятэна. «Часовая зброя гуманнага пакарання», як называлі гэты механізм, выкарыстоўвалася ў Францыі на працягу 185 гадоў і пазбавіла жыцця караля з каралевай, многіх дваран і саміх рэвалюцыянераў, заснавальніка сучаснай хіміі Антуана Лавуазье, а таксама тысячы ўяўных і сапраўдных злачынцаў.

154—155

6. Перыяд якабінскай дыктатуры. Пакаранне французскага караля выклікала абурэнне ва ўсёй Еўропе. Еўрапейскія дзяржавы аб'ядналіся для супольнай барацьбы з рэвалюцыйнай Францыяй. У краіну ўварваліся прускія і аўстрыйскія войскі. Увесну 1793 г. становішча стала крытычным. Пачаліся мяцяжы і паўстанні, арганізаваныя *раялістамі* — прыхільнікамі караля. Галоўнаю сілай паўстанцаў з'яўляліся сяляне, абураныя антыцаркоўнай палітыкай урада і пакараннем смерцю караля.

Правообладатель Издательский центр БГУ

159—161

Максімільен Рабесп'ер.
1790 г.

Неспакойна было і ў Парыжы. Тут нарасталала незадаволенасць гарадскіх нізоў, якія патрабавалі ад урада ўсталяваць цвёрдыя кошты на харчаванне і прадметы першай неабходнасці, а таксама прыняць суровыя меры супраць мяцежнікаў. У Парыжы выбухнула паўстанне (31 мая — 2 чэрвеня **1793 г.**), на хвалі якога якабінцы захапілі ўладу ў Нацыянальным канвенце. Пасля гэтага яны сталі кіроўнай сілай у рэвалюцыі.

Правадыр якабінцаў **Максімільен Рабесп'ер** лічыў, што толькі з дапамогаю **дыктатуры** можна навесці ў краіне парадак і вырашыць праблемы, што перад ёю стаялі. Асноўным інструментам якабінцаў стаў **тэрор**, які ажыццяўляўся рэвалюцыйным трыбуналам (судом).

Пакаранне Марыі
Антуанеты.
Мастак Ісідор
Станіслаў Хелман.
1793 г.

Як вы лічыце, пра што сведчыць масавае выкарыстанне гільятыны ў Францыі часоў якабінскага тэрору?

Правообладатель Издательский центр БГУ

Мэтаю гэтай палітыкі было запалохванне «ворагаў рэвалюцыі» і задушэнне іх волі да супраціву.

На смяротнае пакаранне якабінцы адправілі дзясяткі тысяч людзей, у тым ліку велізарную колькасць прадстаўнікоў духавенства і знаці, удаву караля Марыю Антуанету. Не абмінуў такі лёс і нядаўніх саюзнікаў якабінцаў.

Нягледзячы на цяжкасці, якабінцы здолелі ажыццявіць вайсковую рэформу і стварыць баяздольную, амаль мільённую армію. Да канца 1793 г. ім удалося ачысціць краіну ад іншаземных войскаў і часткова задушыць раялісцкі мяцеж на паўночным захадзе краіны.

Аднак узмацненне дыктатуры вясной 1794 г. выклікала незадавальненне нават сярод найбліжэйшага атачэння Рабесп'ера. У Канвенце супраць яго наспела змова. Дзяржаўны пераварот быў ажыццёўлены **27 ліпеня 1794 г.**, або 9 тэрмідора II г. рэспублікі паводле рэвалюцыйнага календара. Таму пераварот увайшоў у гісторыю пад назвай *тэрмідарыянскага*. На наступны дзень Рабесп'ер і яго паплечнікі былі пакараныя смерцю без суда і следства.

Новыя кіраўнікі Францыі, з аднаго боку, уціскалі якабінцаў і задушалі выступы гарадскіх нізоў, а з другога — змагаліся супраць манархістаў.

7. Ад тэрмідарыянскага перавароту да ваеннай дыктатуры Напалеона Банапарта. У 1795 г. Нацыянальны канвент распрацаваў і прыняў новую канстытуцыю. У краіне замацоўваліся

рэспубліканскі лад і ўсе антыфеадальныя здабыткі рэвалюцыі. Аднак усеагульнае выбарчае права адмянялася, і аднаўляўся маёмасны ценз. Выканаўчая ўлада належала цяпер не аднаму чалавеку, а пяці дырэктарам, якія па чарзе абіраліся парламентам. Так у Францыі ўзнікла ўлада выканаўчай *Дырэкторыі*, якая адстойвала інтарэсы буйной буржуазіі.

Паколькі становішча ў краіне заставалася няўстойлівым і напружаным, новая буржуазія, палітыкі і фінансісты прынялі рашэнне з дапамогаю арміі ажыццявіць дзяржаўны пераварот і ўсталяваць дыктатуру. Па дапамогу звярнуліся да папулярнага ў краіне генерала

Правообладатель Издательский центр БГУ

165—168

Як вы лічыце, чые інтарэсы бараніла новая тэрмідарыянская ўлада?

Напалеон Банапарт. Мастак *Андрэа Апіяні*. 1800 г.

Як бы вы ахарактарызавалі Напалеона, выкарыстоўваючы толькі яго партрэт?

Напалеона Банапарт. 9 лістапада 1799 г. той бесцырымонна разagnaў парламент і фактычна засяродзіў у сваіх руках усю паўнату ўлады.

Ахарактарызуйце стаўленне насельніцтва Францыі да якабінскай дыктатуры, выкарыстоўваючы картасхему і тэкст параграфа.

Правообладатель Издательский центр БГУ

150—151

Рэвалюцыя адкрыла новую эпоху ў гісторыі Францыі і ўсёй Еўропы. Яна вырашыла шмат якія задачы, пастаўленыя асветнікамі. Ліквідаваліся сярэднявечныя павіннасці сялянства і сеньярыяльная ўласнасць на зямлю. Францыя стала рэспублікай. Рэвалюцыя ўвела роўнасць усіх перад законам. Але пры гэтым нельга забывацца, што прагрэс сцвярджаўся з дапамогаю гвалту і крыві, каштаваў многіх чалавечых жыццяў.

Французская рэвалюцыя значна паўплывала на ход сусветнай гісторыі. Яе ідэі былі ўспрынятыя іншымі краінамі і кантынентамі.

Ключавыя словы: тэрор, дыктатура, Напалеон Банапарт.

1. Складзіце схему «Прычыны Французскай рэвалюцыі».
2. Назавіце вынікі прыняцця Дэкларацыі правоў чалавека і грамадзяніна для Францыі. У чым, на вашу думку, палягае гістарычнае значэнне гэтага дакумента?
3. Пацвердзіце матэрыяламі параграфа той факт, што Канстытуцыя 1791 г. абмежавала абсалютызм у Францыі.
4. Запоўніце табліцу «Падзеі Французскай рэвалюцыі».

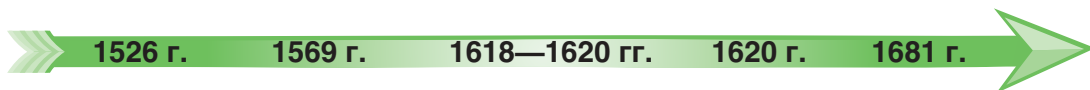
Падзея	Дата	Вынікі

5. Патлумачце, што такое якабінская дыктатура. Выкарыстайце для адказу матэрыял параграфа.
6. Як вы лічыце, якія мерапрыемствы якабінцаў выклікалі незадаволенасць народа? Пацвердзіце сваё меркаванне фактамі.
7. Сцісла апішыце сітуацыю ў Францыі падчас кіравання Дырэкторыі.
8. Калі Людовіку XVI паведамілі пра ўзяцце Бастыліі, ён усклікнуў: «Але ж гэта бунт!» На што яму запярэчылі: «Не, гасудар, гэта — рэвалюцыя!» Паразважайце, у чым розніца паміж бунтам і рэвалюцыяй. Свае вывады абгрунтуйце.
9. Падбярыце ілюстрацыі па тэме «Французская рэвалюцыя XVIII ст.» і падрыхтуйце прэзентацыю. Складзіце ў сшытку план вашага выступлення.

§ 17. Паўднёвыя і заходнія славяне

Ахарактарызуйце становішча Чэхіі ў складзе Свяшчэннай Рымскай імперыі. Якія наступствы для славян мела заваяванне туркамі-асманамі Балканскага паўвострава?

У XVI—XVIII стст. паўднёвыя і заходнія славяне перажывалі адзін з найбольш складаных перыядаў сваёй гісторыі. Яны знаходзіліся ў той час пад прыгнётам чужаземных дзяржаў. Паўднёвыя славяне апынуліся пад уладай турэцкіх заваёўнікаў. Чэхія і Славакія належалі аўстрыйскім Габсбургам. Толькі Польшча ў складзе Рэчы Паспалітай заставалася незалежнай дзяржавай да канца XVIII ст.

Якім было становішча заходніх і паўднёвых славян у складзе іншых дзяржаў? У чым праявіўся рост нацыянальнай самасвядомасці славянскіх народаў?

1. Паўднёвыя славяне пад уладай Турцыі. На мяжы Сярэднявечча і Новага часу найбуйнейшая і наймагутнейшая дзяржава таго часу Асманская імперыя распачала нашэсце на паўднёvasлавянскія землі. Напрыканцы XIV ст. туркі ўварваліся ў Балгарыю. Краіна страціла сваю незалежнасць. У наступным стагоддзі Асманская імперыя падпарадкавала сваёй уладзе Сербію, а ў далейшым — амаль усе астатнія паўднёvasлавянскія землі (Боснію і Герцагавіну, частку Харватыі, Чарнагорыю).

Заваёўнікі разбурылі і закрылі дзясяткі манастыроў і тысячы цэркваў. Шмат якія храмы былі перароблены ў мячэці. Туркі-асманы прымусова перасялялі славян на іншыя тэрыторыі, у турэцкія гарады, прадавалі ў рабства. Многія славяне прымалі іслам, бо туркі абкладалі мусульманскае насельніцтва меншымі падаткамі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Тым не менш большасць паўднёвых славян захавалі родную мову, веру і традыцыі. Асабліва станоўчую ролю пры гэтым адыграла праваслаўнае духавенства і манастыры. Непасільныя падаткі і рэлігійны ўціск выклікалі частыя антытурэцкія выступленні. Пашыранай формай супраціўлення было гайдучтва. *Гайдукамі* называліся ўзброеныя паўстанцы, што змагаліся супраць чужаземнага прыгнёту. Аднак асманскія ўлады бязлітасна распраўляліся з паўстанцамі.

У другой палове XVIII ст. у паўднёvasлавянскіх землях пачаўся перыяд нацыянальнага адраджэння. Шырокае распаўсюджанне атрымалі ідэі Асветніцтва. Славянскія асветнікі праяўлялі вялікую цікавасць да сваёй гістарычнай мінуўшчыны, абрадаў, фальклору. Яны імкнуліся павысіць узровень пісьменнасці і адукаванасці простых людзей. Дзейнасць асветнікаў спрыяла росту нацыянальнай самасвядомасці паўднёvasлавянскіх народаў.

У складзе Асманскай імперыі балгарам забаранялі будаваць цэрквы вышэй за кончык шаблі, узнятай вершнікам. Каб не гнявіць туркаў-мусульман, але захаваць нармальныя памеры храма, частку будынка размяшчалі пад зямлёй.

Царква Святой Багародзіцы ў Сазопалі (Балгарыя). XVII ст.

2. Паўднёвыя славяне пад уладай Аўстрыі. Частка паўднёvasлавянскіх зямель (Славонія, Славенія, частка Харватыі) знаходзілася пад уладай Габсбургаў. Тут становішча славянскага насельніцтва было трохі лепшым, чым на тэрыторыі, якая ўваходзіла ў склад Асманскай імперыі. Аўстрыя выкарыстоўвала славянскае насельніцтва для барацьбы з турэцкім прасоўваннем у глыб Балканаў. Мясцовыя жыхары атрымлівалі за службу дзялянкі зямлі і першапачаткова карысталіся правам унутранага самакіравання. Гэтая мера спрыяла паспяховым ваенным дзеянням

Правообладатель Издательский центр БГУ

Землі заходніх і паўднёвых славян у сярэдзіне XVII ст.

Вызначце, у склад якіх дзяржаў уваходзілі паўднёвыя славяне ў XVI ст.

Вызначце становішчы і адмоўныя бакі палітыкі аўстрыйскіх улад у дачыненні да паўднёvasлавянскіх народаў. Патлумачце свой пункт погляду.

аўстрыйскіх войскаў супраць туркаў. Аднак з XVII ст. Габсбургі пачалі праводзіць палітыку цэнтралізацыі, што прывяло да значнага абмежавання правоў мясцовых феодалаў.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Пад уздзеяннем рэфармацыйных ідэй дзяржаўнай мовай аб'яўлялася нямецкая. Уводзілася свабода веравызнання, што змяніла становішча каталіцкай царквы. Асабліва моцным рэфармацыйны рух быў у Славеніі. Ён паспрыў росту нацыянальнай самасвядомасці і фарміраванню нацыянальнай мовы.

3. Чэхія. У 1526 г. Чэхія перайшла пад уладу Габсбургаў. З таго часу на чэшскіх землях пачаўся ўціск пратэстантаў. Гэта прывяло ў рэшце рэшт да антыгабсбургскага паўстання (1618—1620) і Трыццацігадовай вайны. Паўстанне скончылася разгромам чэшскіх сіл у *бітве ля Белай Гары ў 1620 г.* і аднаўленнем улады Габсбургаў. Чэхі мусілі прымаць каталіцтва.

Пачаўся прыток нямецкага насельніцтва, якое актыўна засяляла чэшскія землі. Нямецкая мова пачала выцясняць чэшскую з дзяржаўных устаноў. Ішоў працэс анямечвання чэшскай знаці і значнай часткі гарадскога насельніцтва. У XVIII ст. у ходзе цэнтралізацыі імперыі Габсбургаў у Чэхіі, як і ў іншых абласцях імперыі, знішчаліся органы саслоўнага прадстаўніцтва.

Што значыць паняцце «анямечванне»?

У гэтых умовах найлепшыя прадстаўнікі чэшскай культуры, патрыёты, выступілі ў абарону чэшскай мовы. Іх называлі «будзіцелі» — літаральна «тыя, хто абуджае». У сваіх працах яны ўслаўлялі Яна Гуса і іншых герояў нацыянальнай гісторыі, выступалі за адраджэнне чэшскай мовы. Чэшскія патрыёты на гэтым этапе не змагаліся за незалежнасць сваёй краіны. Іх дзейнасць насіла, хутчэй, асветніцкі характар.

4. Славакія. Славацкія землі здаўна знаходзіліся ў складзе Венгерскага каралеўства. Аднак у 1526 г. венгерскія войскі пацярпелі паразу ад туркаў-асманаў у *бітве пры Мохачы*. У выніку адбыўся падзел Венгрыі на тры часткі. Славакія апынулася ў складзе так званай Каралеўскай Венгрыі, якая неўзабаве стала часткай Аўстрыйскай дзяржавы. Да канца XVII ст. славацкія землі былі арэнаю супрацьстаяння Асманам і Габсбургаў. Бесперапынныя ваенныя дзеянні тармазілі эканамічнае развіццё. Славакія страціла значэнне палітычнага і культурнага цэнтра Венгрыі.

Султан Сулейман I
Пышны ў бітве пры
Мохачы (фрагмент).
Турэцкая мініяцюра XVI ст.

Вызначце, дзе адлюстраваныя венгерскія, а дзе — турэцкія войскі. Як вы мяркуеце, хто перамог у гэтай бітве? Абгрунтуйце сваё меркаванне, выкарыстоўваючы тэкст вучэбнага дапаможніка.

У гэты час на культурнае развіццё Славакіі значна ўплывалі ідэі Рэфармацыі. Гэты рух паспрыяў распаўсюджанню на славацкіх землях чэшскай мовы. Ужо ў другой палове XVI ст. з'явілася кнігадрукаванне. У 1581 г. выйшла першая славацкая кніга на чэшскай мове са славацкімі рысамі — «Малы катэхізіс» Марціна Лютэра. У той жа час увайшла ва ўжытак назва «Славакія».

5. Росквіт і заняпад Польскай дзяржавы. Доўгі час Польшча з'яўлялася адной з найбуйнейшых дзяржаў Еўропы. Праўда, у адрозненне ад іншых еўрапейскіх краін яна не ператварылася ў абсалютысцкую дзяржаву, а заставалася манархіяй са слабай каралеўскай уладай. Яе заслужана называлі шляхецкай рэспублікай. Буйныя феадалы (магнаты) і шляхта карысталіся вялікімі прывілеямі, яны нават караля маглі абіраць на свой густ. Шляхецкія групы часта вялі

Якую дзяржаву можна назваць шляхецкай рэспублікай?

Падзел «польскага пірага».
Карыкатура XVIII ст.

Растлумачце назву карыкатуры.

барацьбу за ўладу, што прыводзіла да феадальнай анархіі і аслаблення дзяржавы.

У 1569 г. Польшча аб'ядналася з Вялікім Княствам Літоўскім (ВКЛ) у адну дзяржаву — Рэч Паспалітую. Гэта была шматнацыянальная дзяржава, у склад якой уваходзілі беларускія, польскія, літоўскія і ўкраінскія землі. У XVII ст. у Рэчы Паспалітай нарасталі рэлігійныя, міжнацыянальныя і сацыяльныя супярэчнасці. У выніку магутнага народна-вызваленчага паўстання ва Украіне (1648—1651), накіраванага супраць польскіх феадалаў і каталіцкага духавенства, Рэч Паспалітая страціла Левабярэжную Украіну.

Ад пачатку XVII ст. Рэч Паспалітая стала весці больш актыўную знешнюю палітыку. Краіна ўвесь час вяла спусташальныя войны з Расіяй, Швецыяй і Асманскай імперыяй. Удзел у Паўночнай вайне (1700—1721) прывёў да таго, што тэрыторыя Рэчы Паспалітай ператварылася ў арэну баявых дзеянняў. Даводзіліся да галечы сяляне і шляхта, расло незадавальненне польскім каралём, краіна прыходзіла ў заняпад.

Аслабленню дзяржавы паспрыяў таксама прынцып «свабоднага вета» (лац. *liberum veto*). Ён дазваляў любому дэпутату сойма сваім пратэстам прыпыніць працу або адмяніць пастанову

1772 г.
Першы падзел
Рэчы Паспалітай
паміж Прусіяй,
Расіяй і Аўстрыяй

1793 г.
Другі падзел
Рэчы Паспалітай паміж
Прусіяй і Расіяй

1795 г.
Трэці падзел
Рэчы Паспалітай
паміж Прусіяй,
Расіяй і Аўстрыяй

Падзелы Рэчы Паспалітай

Правообладатель Издательский центр БГУ

гэтага саслоўна-прадстаўнічага органа Рэчы Паспалітай. Дадзены шляхецкі прывілей перашкаджаў правядзенню рэформаў, вёў да адставання краіны ў цэлым.

Заняпадам Рэчы Паспалітай скарысталіся яе больш магутныя суседзі. Напрыканцы XVIII ст. Аўстрыя, Прусія і Расія падзялілі яе паміж сабой.

Такім чынам, да канца XVIII ст. усе паўднёвыя і заходнія славяне апынуліся пад чужаземным панаваннем. Але яны захавалі свае мовы і культуры, і гэта стала асновай барацьбы за нацыянальную незалежнасць у наступным стагоддзі.

Ключавыя словы: гайдукі, «будзіцелі», Рэч Паспалітая.

1. Прыдумайце свае назвы пунктам параграфа. Складзіце ў сшытку яго разгорнуты план.
2. Якім чынам ідэі Асветніцтва паўплывалі на развіццё нацыянальнай культуры паўднёvasлавянскіх народаў?
3. У чым выявілася складанасць становішча славацкіх зямель у складзе Венгерскага каралеўства?
4. Якім чынам ідэі Рэфармацыі паўплывалі на развіццё культуры ў Славакіі?
5. Складзіце табліцу «Рост нацыянальнай самасвядомасці славянскіх народаў».

Факты, якія сведчаць пра рост нацыянальнай самасвядомасці	Паўднёвыя славяне ў складзе Асманскай імперыі	Паўднёвыя славяне пад уладай Аўстрыі	Чэхія	Славакія

Зрабіце выснову, якія агульныя рысы можна прасачыць у росце нацыянальнай самасвядомасці розных славянскіх народаў.

6. Пацвердзіце гістарычнымі фактамі, што Польшка дзяржава была шляхецкай рэспублікай.
7. Пры дапамозе тэксту параграфа вызначце прычыны аслаблення Рэчы Паспалітай і яе падзелаў.

Каланізацыя і асваенне Амерыкі сталі падзеямі велізарнай гістарычнай важнасці, якія адбіліся перш за ўсё на лёсах індзейцаў — карэннага насельніцтва гэтай часткі свету. Сустрэліся два сусветы — дзве цывілізацыі, не падобныя паміж сабой. Яны, як і варта было чакаць, не здолелі знайсці агульнай мовы.

Іспанія і Партугалія, Англія і Францыя паступова заваявалі абодва амерыканскія кантыненты. Пад уплывам еўрапейцаў сфарміраваліся два гісторыка-геаграфічныя рэгіёны: Цэнтральная і Паўднёвая (або Лацінская) Амерыка і Паўночная Амерыка.

**Чаму Дзень падзякі стаў нацыянальным святам
Злучаных Штатаў Амерыкі?
Амерыканскі сцяг як сімвал незалежнай дзяржавы.
Абаронца індзейцаў — Барталамэ Лас Касас.
Ордэн езуітаў у Новым Свеце.**

§ 18. Каланізацыя Паўночнай Амерыкі

Якія еўрапейскія дзяржавы пачалі каланізацыю Паўночнай Амерыкі?

Каланізацыя (ад лац. *colonia* — пасяленне) — з’ява, шырока распаўсюджаная ў гісторыі. У старажытныя часы грэкі засялілі Прычарнамор’е і стварылі там свае паселішчы (калоніі). Рускія ў XVI—XVIII стст. каланізавалі Сібір. Адначасова пачалася каланізацыя Паўночнай Амерыкі.

Чаму еўрапейскія перасяленцы імкнуліся да жыцця на толькі што адкрытым кантыненте? Як склалася іх жыццё на новых землях?

1. Пачатак каланізацыі. Ясным вясновым ранкам 1607 г. тры англійскія караблі сталі на якар у вусці невядомай ракі на Атлантычным узбярэжжы Паўночнай Амерыкі. На бераг спусціліся першыя перасяленцы з Англіі. Іх было няшмат — каля 100 чалавек. Людзі ўбачылі цудоўныя лугі, прыгожыя высокія дрэвы і чыстыя воды, якія прывялі іх у захапленне. Усё зачароўвала еўрапейцаў: суніцы, у чатыры разы буйнейшыя за англійскія, далікатныя на смак вустрыцы, велізарныя асятры, нябачаныя плады і ягады.

Перасяленцы пабудавалі *форт* (умацаванне), царкву, свірны, некалькі дзясяткаў невялікіх хацін. У гонар караля Якава I, або Джэймса (англійскае вымаўленне імя Якаў), яны назвалі раку Джэймсам, а пабудаваны форт — Джэймстаўнам. Такім чынам паўстала першая англійская калонія на амерыканскай зямлі, якая атрымала назву Віргінія. Неўзабаве былі заснаваны новыя англійскія калоніі ўздоўж берагавой лініі Атлантычнага акіяна. У 1700 г. у іх жыло каля 300 тыс. чалавек.

Прыбыццё першых перасяленцаў у Паўночную Амерыку

З дапамогай тэксту параграфу патлумачце змест ілюстрацыі. На якой падставе мог пачацца дадзены канфлікт?

Сутычка перасяленцаў
з індзейцамі

Хто ж яны былі, першыя каланісты-перасяленцы? У першую чаргу — пурытане, якіх праследавалі ўлады. У Амерыцы яны спадзяваліся знайсці свабоду веры. З'язджалі сяляне, якія страцілі свае зямельныя надзелы. Сярод іх было шмат маладых людзей. У Амерыку высылаліся таксама злачынцы, прыдатныя для працы. Тут яны маглі пачаць новае жыццё.

Перасяленцы сутыкнуліся з велізарнымі цяжкасцямі. Умовы жыцця тут былі складаныя. Краіна была багатая на прыродныя рэсурсы і ўрадлівыя землі, але працоўных рук катэгарычна не хапала. З'явіліся невядомыя і смяротна небяспечныя хваробы.

Адбываліся сутыкненні з ваяўніча настроенымі **індзейцамі**. Каланісты ж сяліліся на іх землях, адбіралі іх паляўнічыя ўгоддзі. Еўрапейцаў і іх нашчадкаў чакала цяжкая і пакутлівая барацьба за выжыванне на велізарным і дзікім кантыненте.

Паступова каланісты прыстасоўваліся да мясцовых умоў. Яны пачалі вырошчваць тут тыя культуры, якія ў Еўропе складалі аснову іх харчавання: пшаніцу, жыта, авёс, боб, моркву і цыбулю, гадавалі свіней і буйную рагатую жывёлу. У індзейцаў навучыліся вырошчваць бульбу і кукурузу, выдзеўваць чаўны з дрэва, рабіць лыжы.

2. Лёс індзейцаў. Калі еўрапейцы ўпершыню прыбылі ў Амерыку, там жылі сотні розных індзейскіх племёнаў. У кожнага племені былі свае

У чым, на ваш погляд, адрозненне каланізацыі Паўночнай Амерыкі англічанамі ад каланізацыі Паўднёвай Амерыкі іспанцамі і партугальцамі?

Паразважайце, якімі якасцямі характару мусілі валодаць першыя еўрапейскія перасяленцы ў Паўночнай Амерыцы. Патлумачце сваё меркаванне.

175—178

Паселішча індзейцаў

хто застаўся жывы, выганялі з іх зямель. За кожнага забітага індзейца ў калоніях выплачвалася ад 50 да 100 фунтаў стэрлінгаў. Гэтай сумы было дастаткова для таго, каб набыць добры надзел зямлі. Да пачатку XX ст. большасць індзейцаў Паўночнай Амерыкі былі вынішчаныя. Каланісты апраўдвалі такія дзеянні сваімі рэлігійнымі перакананнямі. Яны лічылі індзейцаў «дзікімі жывёламі і неразумнымі істотамі», якіх не грэх забіваць.

3. Каланізацыя ў XVIII ст. У сярэдзіне XVIII ст. у Паўночнай Амерыцы ўжо існавала 13 англійскіх калоній. Вузкім шнурам расцягнуліся яны ўздоўж Атлантычнага ўзбярэжжа. Вярхоўная ўлада ў калоніях належала англійскаму каралю, і ўсе пасяленцы, незалежна ад нацыянальнасці, з'яўляліся падданымі брытанскай кароны.

Вялікую ролю ў каланізацыі Паўночнай Амерыкі адыгралі англійскія пурытане. Менавіта яны прывезлі з сабой на кантынент дэмакратычныя і рэспубліканскія ідэі. Міграцыя (перасяленне) з Англіі не перапынялася. У сярэдзіне XVIII ст. да 90 % белых жыхароў калоній былі англічанамі.

Калі высветлілася, што жыццё ў калоніях можа прынесці дабра-

быт і нават узбагачэнне, пачалося стихійнае перасяленне з Еўропы. Сюды пацягнуліся немцы, французы, галандцы і датчане. У большасці гэта былі сяляне і рамеснікі. Але былі і дваране, што пакінулі радзіму

З дапамогай тэксту параграфу назавіце і ахарактарызуйце прычыны, што вымушалі еўрапейцаў выпраўляцца ў небяспечнае падарожжа да невядомых зямель.

Знайдзіце на карце англійскае паселішча на амерыканскай зямлі. Якія яшчэ паселішчы былі заснаваныя тут на працягу XVII—XVIII стст.?

з палітычных меркаванняў. Каланісты належалі да розных плыняў хрысціянства. Таму ад самага пачатку ім давялося развіваць у сабе такую важную якасць, як верацярпімасць.

4. Паўднёвыя і паўночныя калоніі. Эканамічнае развіццё калоній было неаднолькавым. У паўднёвых калоніях (Поўдзень) квітнела **плантацыйная гаспадарка**. На шырокіх участках зямлі — **плантацыях** — вырошчваліся тытунь, бавоўна, індыганосныя расліны (з іх здабывалі фарбавальнік

Правообладатель Издательский центр БГУ

Сушэнне
тытуню

Які тып гаспадаркі паказаны на ілюстрацыі? Якія дэталі карціны дапамаглі вам гэта вызначыць?

індыга), рыс, якія карысталіся вялікім попытам у Англіі. Ад самага пачатку ў калоніях не хапала працоўнай сілы. Ганарлівыя і незалежныя індзейцы не жадалі адмаўляцца ад звыклага ладу жыцця і працаваць на белых. Яны аддавалі перавагу смерці перад няволяй. Выйсце было знойдзена: захопленых або выкупленых у Афрыцы рабоў пачалі тысячамі ўвозіць у Амерыку. Тут яны падвяргаліся жорсткай эксплуатацыі. Раба можна было набыць, прадаць або беспакarana забіць.

У паўночных калоніях (Поўнач) развівалася **фермерская гаспадарка**. Працавітыя пасяленцы расчышчалі землі, будавалі дамы з бярвення і стваралі свае *фермы* (гаспадаркі). Фермеры жылі ў невялікіх паселішчах ці асобна на зямлі, якую апрацоўвалі. Уладальнікі фермаў самі забяспечвалі сябе ўсім неабходным. За карыстанне невялікімі зямельнымі надзеламі фермеры плацілі арэндную плату буйным землеўладальнікам.

У паўночных калоніях, у адрозненне ад паўднёвых, развіваліся суд-

У чым, на ваш погляд, галоўнае адрозненне плантацыйнай і фермерскай гаспадарак?

набудаванне, рыбалоўства і апрацоўчая прамысловасць. У Англію вывозіліся жалеза і чыгун.

5. Культура. Амерыканская нацыянальная культура — адна з самых маладых у свеце. Яе асноваю стала англійская культура. Але ўнёсак у фарміраванне амерыканскай культуры зрабілі розныя народы. У ёй нямала запазычанняў з культуры індзейцаў і афрыканцаў, асабліва ў сферы музычнай і паэтычнай творчасці.

Вялікае значэнне ў калоніях надавалася адукацыі. Амаль ад самага пачатку каланізацыі ўводзілася ўсеагульнае пачатковае навучанне. Багатыя плантатары паўднёвых калоній, як правіла, наймалі прыватных выхавальнікаў, якія вучылі дзяцей пісьму, чытання, арыфметыцы, лацінскай і грэчаскай мовам. Заможныя бацькі часта адпраўлялі сваіх сыноў ва ўніверсітэты Англіі. У Паўночнай Амерыцы да сярэдзіны XVIII ст. дзейнічала восем навучальных устаноў (каледжаў).

Пісьменнасць сярод мужчынскай часткі белага насельніцтва калоній была амаль усеагульнай. Такія гарады, як Бостан, Філадэльфія і Нью-Ёрк, ператварыліся ў найбуйнейшыя культурныя цэнтры.

У амерыканцаў не было сваіх Ньютанаў, але работы некаторых навукоўцаў XVIII ст. атрымалі прызнанне ў Еўропе. Значнае месца сярод іх займае Бенджамін Франклін.

З дапамогай дадатковых крыніц знайдзіце інфармацыю пра першую вышэйшую навучальную ўстанову, заснаваную ў Паўночнай Амерыцы. Прадстаўце яе аднакласнікам.

Бенджамін Франклін (1706—1790) праславіўся адкрыццямі ў галіне электрычнасці і вынаходніцтвам маланкаадвода. З дапамогай звычайнага папяровага змея, якога хлапчукі запускаюць у неба, ён даказаў, што маланка ўяўляе сабой электрычны разрад.

З дапамогай дадатковых крыніц высветліце, чым яшчэ знакаміты Бенджамін Франклін.

У другой палове XVIII ст. шырокае распаўсюджанне ў Паўночнай Амерыцы атрымалі ідэі еўрапейскага Асветніцтва. Сярод адукаванай часткі насельніцтва вельмі папулярнымі былі погляды англійскага асветніка Джона Лока, які сцвярджаў, што галоўная задача дзяржавы — гэта ахова чалавечага жыцця, свабоды і маёмасці. Такое ўяўленне пра дзяржаву адпавядала поглядам усіх амерыканцаў.

Як вы лічыце, чаму ў Паўночнай Амерыцы шырокае распаўсюджанне атрымалі ідэі Асветніцтва?

Такім чынам, еўрапейская каланізацыя Паўночнай Амерыкі непазнавальна змяніла аблічча гэтага аддаленага кантынента. Англійскія калоніі, што паўсталі на яго тэрыторыі, леглі ў аснову фарміравання амерыканскага народа і дзяржавы.

Ключавыя словы: каланізацыя, фермерская гаспадарка, плантацыйная гаспадарка, Бенджамін Франклін.

1. Калі і якім чынам распачалася еўрапейская каланізацыя Паўночнай Амерыкі? Якія пласты еўрапейскага насельніцтва складалі асноўную частку перасяленцаў на паўночнаамерыканскі кантынент?
2. Назавіце прычыны, па якіх большая частка індзейскага насельніцтва да пачатку XX ст. была вынішчаная.
3. Патлумачце, чаму ў Паўночнай Амерыцы пачаў развівацца гандаль рабамі. Каму ён прыносіў выгаду?
4. Назавіце асноўныя дасягненні амерыканскай культуры. У чым праявілася яе сувязь з еўрапейскай культурай?
5. Складзіце расказ пра сустрэчу еўрапейскіх перасяленцаў з індзейцамі з пункту гледжання: а) еўрапейскага перасяленца; б) карэннага жыхара Амерыкі.
6. Апішыце плантацыйную і фермерскую гаспадаркі паводле наступнага плана: а) у якой частцы Паўночнай Амерыкі развіваліся; б) якія культуры вырошчваліся; в) чыя праца выкарыстоўвалася.

§ 19. Вайна за незалежнасць і ўтварэнне Злучаных Штатаў Амерыкі

Што такое буржуазная рэвалюцыя, канстытуцыя? Якія ідэі былі прапанаваныя ў эпоху Асветніцтва?

Вызваленчы рух паўночнаамерыканскіх калоній, як і ў Нідэрландах, перарос у буржуазную рэвалюцыю. Улада англійскага караля была скінутая. Утварылася новая незалежная дзяржава — Злучаныя Штаты Амерыкі (ЗША). Гэта падзея стала найважнейшай у гісторыі Новага часу.

Чым быў выкліканы вызваленчы рух паўночнаамерыканскіх калоній? Якія змены адбыліся ў калоніях цягам вайны за незалежнасць?

1. Рост супярэчнасцяў паміж калоніямі і Англіяй. Кароль, буйныя землеўласнікі і буржуазія Англіі былі зацікаўленыя ў эксплуатацыі паўночнаамерыканскіх калоній. **Метраполія** імкнулася здабыць са сваіх калоній як мага больш даходу, ператварыўшы іх у крыніцу сыравіны і рынак збыту для англійскай прамысловасці. Развіццё вытворчасці і гандлю ў саміх калоніях свядома тармазілася. Напрыклад, забараняліся вытворчасць прыстасаванняў з жалеза і выраб шарсцяных тканін. Іх належала ў гатовым выглядзе вывозіць з Англіі. У Лондане цудоўна ўсведамлялі, што развіццё ўласнай вытворчасці ў калоніях аслабляе іх залежнасць ад Вялікабрытаніі. Англія асцерагалася таксама канкурэнцыі паўночнаамерыканскай буржуазіі, што фарміравалася ў калоніях.

Чаму Англія свядома тармазіла развіццё прамысловасці і гандлю ў сваіх калоніях?

Таму ўціск калоній з боку Англіі павялічваўся. Гэта прывяло да абвастрэння адносін паміж імі і метраполіяй. Дастаткова было нязначнай нагоды, каб пралілася кроў.

«Бостанскае чаяванне».
Літаграфія 1846 г.

У снежні 1773 г. следам за «бостанскай бойняй» адбылося «*бостанскае чаяванне*». Да таго часу Англія скасавала непапулярныя пошліны на свае тавары, апроч чаю. Тады ў калоніях наўмысна адмовіліся ад чаяванняў. Спроба выгрузіць партыю чаю ў Бостане сустрэла супраціўленне каланістаў. Група смельчакоў, пераапанутых індзейцамі, прабралася на англійскія караблі і выкінула чай у ваду. Гэтая падзея, што атрымала ў калоніях насмешлівую назву «бостанскае чаяванне», стала нагодай для

вайны паміж калоніямі і іх метраполіяй.

Як вы разумеете выраз «нагода для вайны»?

Лондан вырашыў правучыць жыхароў Бостана і закрыў гэты найбуйнейшы ў паўночных калоніях порт для ўсялякага гандлю. У адказ прадстаўнікі ўсіх трынаццаці калоній аб'ядналіся і абвясцілі **байкот** англійскім таварам, гэта значыць адмовіліся ад іх спажывання. Саступаць не хацеў ні той, ні другі бок. І сутыкненне стала непазбежным.

2. Вайна за незалежнасць у Паўночнай Амерыцы. Насельніцтва паўночнаамерыканскіх калоній стала набываць зброю. Пачалі фарміравацца вайсковыя атрады. 19 красавіка **1775 г.** недалёка ад Бостана адбылося ўзброенае сутыкненне паміж англійскімі войскамі і атрадам каланістаў-паўстанцаў. Адрасу ж пасля гэтай падзеі сабраўся з'езд прадстаўнікоў калоній і прыняў рашэнне аб стварэнні арміі каланістаў-патрыётаў. Галоўнакамандуючым быў прызначаны багаты землеўласнік

Правообладатель Издательский центр БГУ

Джордж Вашынгтон. Так пачалася вайна паміж Вялікабрытаніяй і яе паўночнаамерыканскімі калоніямі.

Джордж Вашынгтон (1732—1799) — амерыканскі дзяржаўны дзеяч, галоўнакамандуючы амерыканскай арміяй падчас Вайны за незалежнасць у Паўночнай Амерыцы, першы прэзідэнт ЗША. У яго гонар названая сталіца ЗША — горад Вашынгтон.

Джордж Вашынгтон.
Мастак *Адольф Ульрых Вертмюлер*. 1790 г.

Першапачаткова армія Вашынгтона была нешматлікаю. Яго салдаты, пераважна фермеры і жыхары вёсак, былі кепска вывучаныя і недысцыплінаваныя. Калі паспяваў ураджай або надыходзіла зіма, шмат хто пакідаў казармы і сыходзіў дадому. Ім супрацьстаяла 20-тысячная вывучаная брытанская армія. Апроч таго, не ўсё насельніцтва калоній падтрымала патрыётаў. Каля 25 тыс. амерыканцаў змагаліся на баку караля. Нядзіўна, што спачатку англічане былі ўпэўненыя ў перамозе.

Абмяркуйце ў класе, чаму не ўсе жыхары калоній падтрымалі войска каланістаў-патрыётаў.

Затое ў амерыканцаў былі свае перавагі. Перш за ўсё, яны ваявалі на сваёй зямлі і таму добра ведалі, за што змагаліся. Калі цярпелі паразу ў адным месцы, у іншым адразу ж паўставала новае войска. Адзін гісторык параўнаў атрады патрыётаў з парэчкавым жэле, якое немагчыма прыбіць да сцяны. Англійскай арміі, што знаходзілася за тысячы кіламетраў ад радзімы, цяжка было ўтрымліваць пад сваім кантролем такую велізарную тэрыторыю. Важнай перавагай быў баявы дух салдат-фермераў. І, нарэшце, амерыканскай арміяй камандаваў Джордж Вашынгтон — таленавіты арганізатар і натхняльнік патрыятычнай вайны.

Ваенныя дзеянні ахапілі ўсе калоніі і цягнуліся больш за сем гадоў. Адбылося каля дванаццаці найважнейшых бітваў. Нягледзячы на тое, што Вашынгтон зрабіў нямала памылак і яго армія неаднаразова цярпела паразы, ён бліскуча выйграў ваенную кампанію.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Вайна за незалежнасць амерыканскіх калоній у Паўночнай Амерыцы і ўтварэнне ЗША

3. Абвяшчэнне незалежнасці паўночнаамерыканскіх калоній. Першапачаткова калоніі патрабавалі толькі справядлівасці ў падатка-абкладанні і прадстаўніцтва ў англійскім парламенце. Але крова-пралітныя баі адрэзалі шлях да згоды. Кангрэс прадстаўнікоў калоній, што адбыўся ў Філадэльфіі, **4 ліпеня 1776 г.** прыняў **Дэкларацыю незалежнасці**. Дакумент абвяшчаў незалежнасць трынаццаці былых калоній, іх аб'яднанне і ўтварэнне новай дзяржавы — **Злучаных Штатаў Амерыкі**. Гэты дзень з'яўляецца ў ЗША дзяржаўным святам.

У Дэкларацыі абвяшчалася, што «ўсе людзі створаны роўнымі» і надзелены неад'емнымі правамі, сярод якіх — «права на жыццё, на свабоду і на імкненне да шчасця». Аднак у дакуменце былі супярэчнасці. Па патрабаванні плантатараў і часткі купецтва паўночных калоній рабства не толькі не было скасаванае, але нават не асуджалася. Афрыканцы засталіся рабамі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Адным з аўтараў Дэкларацыі незалежнасці стаў **Томас Джэферсан** (1743—1826), выбітны амерыканскі асветнік і грамадскі дзеяч, затым 3-і прэзідэнт ЗША. Томас Джэферсан быў праціўнікам рабства і лічыў яго найвялікшым злом. Таму ў праекце Дэкларацыі ён выступіў з крытыкай рабства і гандлю рабамі. Аднак Кангрэс вырашыў выдаліць гэтую частку з дакумента.

Як вы лічыце, чаму выбітныя дзяржаўныя дзеячы ЗША, з якіх шмат хто быў праціўнікам рабства, усё ж не палічылі патрэбным уключыць у Дэкларацыю палажэнне пра вызваленне рабоў?

Хто з гістарычных асоб адлюстраваны на карціне? Для адказу выкарыстайце дадатковы матэрыял.

Падпісанне Дэкларацыі незалежнасці.

Мастак Жан Леон Жэром Фэрыс

Тэкст Дэкларацыі быў абвешчаны пад гром гармат і бой званаў на вуліцах і плошчах. У Нью-Ёрку ў дні ўсеагульнай радасці паўстанцы разбурылі помнік каралю Георгу III і пералілі яго на кулі. Амерыканцы жартавалі: «Няхай англічане пакаштуюць куль, выплаўленых з іх караля».

179—181

4. Амерыканская канстытуцыя.

Вайна паміж калоніямі і метраполіяй скончылася поўнаю паразай англійскіх войскаў. Паводле мірнай дамовы **1783 г.** Англія прызнала незалежнасць ЗША.

Падумайце, чаму Англія прайграла гэтую вайну, нягледзячы на добра ўзброеную і падрыхтаваную армію. Прывядзіце не менш за тры прычыны.

Але становішча краіны было вельмі цяжкім. Паміж трынаццаццю штатамі існавалі сур'ёзныя рознагалоссі. Паўставалі спрэчкі з-за межаў. Пагаворвалі нават пра вайну паміж штатамі. У краіне не існавала агульнадзяржаўных органаў улады, агульнай нацыянальнай валюты.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Бэтсі Рос (легендарная швачка, якая стварыла першы амерыканскі сцяг) паказвае Джорджу Вашынгтону вышыты штандар. Мастак Жан Леон Жэром Фэрыс

Што азначаюць палосы і зоркі на дзяржаўным сцягу ЗША? Для адказу выкарыстайце дадатковыя крыніцы.

У гады вайны так і не атрымалася стварыць сапраўды нацыянальны ўрад. Некаторыя штаты вялі самастойныя перамовы з замежнымі краінамі. Такая дзяржава не магла праіснаваць доўга. У любы момант мог адбыцца яе распад на самастойныя часткі.

181—183

Амерыканцам трэба было навесці парадак «унутры свайго дома», пераадолець унутраную раз'яднанасць. Гэтую задачу ўзяліся вырашаць прадстаўнікі штатаў, што сабраліся ў **1787 г.** у Філадэльфіі для распрацоўкі канстытуцыі. Паводле новай канстытуцыі стваралася

моцная *саюзная* дзяржава, у якой заканадаўчая ўлада належала *кангрэсу* (парламенту). Узначальваў выканаўчую ўладу (урад) *прэзідэнт*, які надзяляўся шырокімі паўнамоцтвамі. Першым прэзідэнтам ЗША быў абраны ў 1789 г. герой Вайны за незалежнасць Джордж Вашынгтон.

Як называецца такая форма ўлады ў дзяржаве?

Падумайце, чаму Злучаныя Штаты можна назваць буржуазнаю дзяржавай.

185—186

Канстытуцыя 1787 г. азнаменавала сабой нараджэнне першай незалежнай буржуазнай дзяржавы ў Амерыцы.

Ключавыя словы: *байкот, Дэкларацыя незалежнасці, канстытуцыя.*

1. Назавіце і ахарактарызуйце асноўныя прычыны, якія выклікалі паўстанне жыхароў паўночнаамерыканскіх калоній супраць Англіі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

2. Апішыце падзеі, якія сталі нагодай для Вайны за незалежнасць.
3. Складзіце календар падзей Вайны за незалежнасць паўночнаамерыканскіх калоній.
4. Якія змены адбыліся ў паўночнаамерыканскіх калоніях пасля перамогі ў Вайне за незалежнасць? Якія дзяржаўныя дакументы замацавалі гэтыя змены? У чым праявілася абмежаванасць дадзеных дакументаў?
5. Намалюйце схему дзяржаўнага ладу ЗША паводле канстытуцыі 1787 г.
6. Як вы лічыце, чаму гісторыкі называюць Вайну за незалежнасць паўночнаамерыканскіх калоній Амерыканскай буржуазнай рэвалюцыяй?

3 Дэкларацыі незалежнасці ЗША

Мы лічым неаспрэчнымі наступныя ісціны: усе людзі створаны роўнымі, усе яны адораны сваім Стваральнікам пэўнымі неадчужальнымі правамі, да ліку якіх належаць жыццё, свабода і імкненне да шчасця. Для забеспячэння гэтых правоў устаноўлены сярод людзей урады, крыніцай справядлівай улады якіх з'яўляецца згода тых, кім кіруюць. Калі ж гэтая форма ўрада робіцца згубнай для названай мэты, то народ мае права змяніць або знішчыць яе і ўсталяваць новы ўрад...

Якія ідэі Асветніцтва леглі ў аснову гэтага дакумента? Пацвердзіце сваё меркаванне вытрымкамі з тэксту. Як вы лічыце, ці абвешчаў гэты дакумент роўнасць для ўсіх жыхароў ЗША? Абгрунтуйце сваё меркаванне.

Тадэвуш Касцюшка (1746—1817) — ураджэнец Беларусі, удзельнік Вайны за незалежнасць ЗША, генерал, герой бітвы пад Саратогай. У ЗША яму пастаўлены помнікі ў Вашынгтоне, Чыкага, Кліўлендзе. Яго імем названы адзін з амерыканскіх гарадоў.

Помнік Тадэвушу Касцюшку ў Вашынгтоне

Правообладатель Издательский центр БГУ

§ 20. Лацінская Амерыка ў XVI—XVIII стст.

1791 г.

Хто такія канкістадоры? Як адбывалася заваяванне Цэнтральнай і Паўднёвай Амерыкі?

У XVI ст. Іспанія і Партугалія ўсталявалі панаванне над той часткай Новага Свету, якая стала называцца *Лацінскай Амерыкай*. Партугальцам належала Бразілія, а іспанскай кароне — уся астатняя тэрыторыя Цэнтральнай і Паўднёвай Амерыкі. Еўрапейскае заваяванне спыніла далейшае самастойнае развіццё індзейскіх народаў.

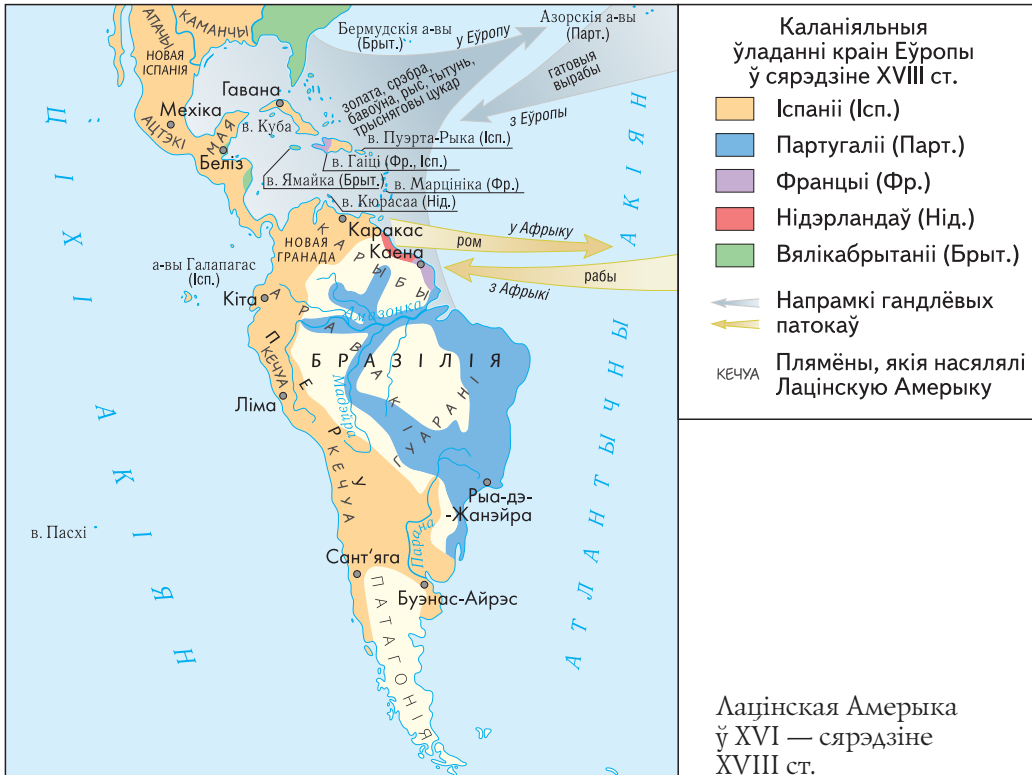
Як Іспанія і Партугалія эксплуатавалі свае калоніі ў Лацінскай Амерыцы? У чым палягалі асаблівасці развіцця культуры Лацінскай Амерыкі? Якім было становішча розных катэгорый лацінаамерыканскага насельніцтва?

1. Гаспадарчае жыццё. Усё жыццё ў калоніях было падпарадкаванае інтарэсам метраполій. Іспанцы адкрылі ў Паўднёвай Амерыцы багатыя радовішчы срэбра і золата. Пачала хутка развівацца горназдабыўная прамысловасць, якая стала крыніцай атрымання каштоўных металаў.

У *латыфундыях* (велізарных маёнтках, якія іспанская значь атрымлівала ў калоніях) вырошчвалі бавоўну, тытунь, трысняговы цукар і рыс. Каралеўская ўлада не дазваляла вырошчваць у калоніях тыя сельскагаспадарчыя культуры (вінаград, алівы, лён), якія вырабляліся ў Еўропе. Апрацоўчая прамысловасць у калоніях амаль не развівалася.

2. Еўрапейскае насельніцтва калоній. Прывілеяваныя вярхі калоній складалі іспанцы і партугальцы. Яны займалі амаль усе адміністрацыйныя, вайсковыя і царкоўныя пасады, валодалі буйнымі маёнткамі і руднікамі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

З дапамога картасхемы высветліце, што вывозілі са сваіх калоній Іспанія і Партугалія, а што ўвозілі. Якія высновы можна зрабіць на падставе гэтай інфармацыі?

Іспанцы і партугальцы лічылі сябе вышэйшаю расай у параўнанні з мясцовым насельніцтвам. Нават да *крэолаў* (нашчадкаў выходцаў з Еўропы) яны ставіліся пагардліва.

Крэолы займалі другарадныя пасады ў каланіяльнай адміністрацыі і арміі. З іх асяродку фарміраваліся інтэлігенцыя і ніжэйшае духавенства. Крэолы валодалі руднікамі і мануфактурамі. Сярод іх былі таксама дробныя землеўладальнікі і рамеснікі.

Фармальна креолы валодалі роўнымі правамі з урадженцамі метраполій, на справе ж зазнавалі **дыскрымінацыю**. Толькі ў выглядзе

Правообладатель Издательский центр БГУ

выключэння яны прызначаліся на вышэйшыя пасады. У той жа час крэолы з пагардай ставіліся да індзейцаў і наогул да «каляровых». Яны разглядалі іх як прадстаўнікоў ніжэйшай расы.

3. Становішча карэннага насельніцтва. «Чорныя нявольнікі».

Еўрапейскія каланізатары рабавалі і вынішчалі мясцовае насельніцтва. Указам караля Карла V індзейцы-язычнікі былі абвешчаныя патомнымі рабамі іспанскіх каланізатараў.

З кнігі Барталамэ Лас Касаса «Гісторыя Індый»

Індзейцы... працавалі ў тыя часы бесперапынна, і на ўсіх важных працах над імі ставілі жорсткіх наглядачыкаў-іспанцаў — і над тымі, хто выпраўляўся на работы ў руднікі, і над тымі, хто працаваў у маёнтках або на фермах. І гэтыя наглядачыкі абыходзіліся з імі так сурова, жорстка і бесчалавечна, не даючы ім ні хвіліны спакою ні ўдзень, ні ўночы, што нагадвалі службаў пекла.

192—194

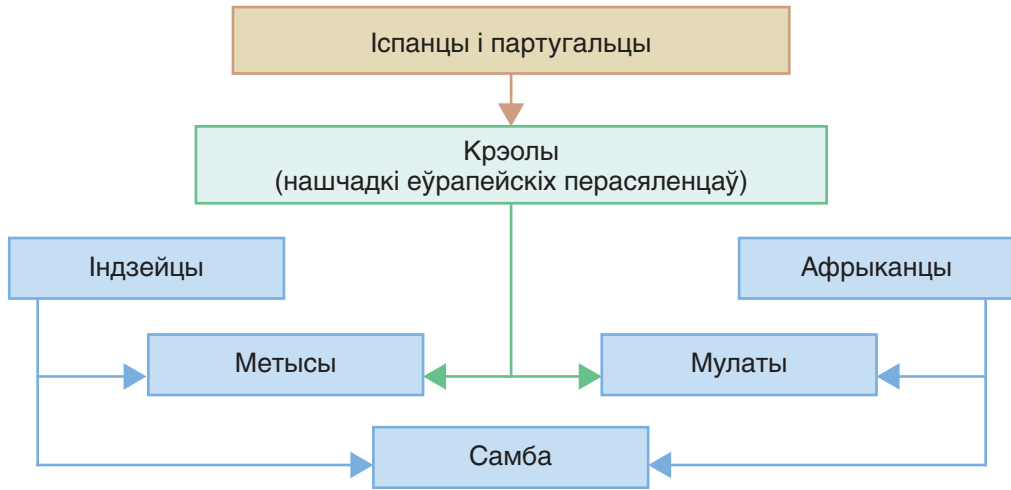
Індзейцы сотнямі тысяч гінулі ад непасільнай працы на плантацыях і рудніках, ад голаду і хвароб. Колькасць індзейскага насельніцтва катастрофічна скарачалася. У сувязі з нястачаю працоўных рук у Амерыку пачалі прывозіць рабоў з Афрыкі. У Бразіліі, напрыклад, яны складалі асноўную масу непасрэдных вытворцаў. У іспанскіх калоніях асноўнай працоўнай сілай з'яўляліся індзейцы.

Збор цукровага трыснягу.
Літаграфія 1820-х гг.

Афрыканцаў выкарыстоўвалі пераважна на плантацыях цукровага трыснягу, кавы, тытуню і іншых трапічных культур, а таксама ў горназдабыўнай прамысловасці.

Апроч індзейцаў, афрыканцаў, каланістаў еўрапейскага паходжання ў Лацінскай Амерыцы жылі таксама *метысы* (нашчадкі еўрапейцаў і індзейцаў), *мулаты* (нашчадкі еўрапейцаў і афрыканцаў), *самба* (нашчадкі індзейцаў і афрыканцаў).

Катэгорыі насельніцтва Лацінскай Амерыкі

З дапамогай тэксту параграфа патлумачце схему.

4. Рост незадаволенасці ў калоніях. У XVIII ст. у Лацінскай Амерыцы ўзмацнілася незадаволенасць каланіяльным *рэжымам*. Адбываліся масавыя выступленні індзейцаў і рабоў з Афрыкі. У барацьбу ўключылася крэольская буржуазія, якая знаходзілася пад уплывам еўрапейскага Асветніцтва. Крэолы патрабавалі ўраўнавання ў правах з іспанцамі і ўдзелу ў кіраванні калоніямі аж да аддзялення іх ад метраполіі.

У **1791 г.** здарылася паўстанне афрыканскіх рабоў заходняй часткі вострава Гаіці, якая належала Францыі. У выніку перамогі ў Сан-Дамінга была абвешчана незалежная рэспубліка — Гаіці.

Як вы лічыце, што больш за ўсё абурала крэолаў у сістэме кіравання калоніямі?

Лацінская Амерыка знаходзілася напярэдадні вызваленчых рэвалюцый.

5. Дзейнасць каталіцкай царквы ў калоніях. Еўрапейскія заваёўнікі бязлітасна вынішчалі здабыткі старажытнай амерыканскай культуры. Такія разбуральныя дзеянні каталіцкай царквы апраўдвала. У той жа час

Правообладатель Издательский центр БГУ

Помнік Барталамэ Лас Касасу ў Гватэмале

Як вы лічыце, які сэнс уклаў у гэтую скульптуру аўтар?

святары-місіянеры далучалі мясцовае насельніцтва да хрысціянскай рэлігіі і распаўсюджвалі еўрапейскую культуру. Галоўную ролю ў гэтым працэсе адыгралі манаскія ордэны францысканцаў, дамініканцаў, езуітаў.

Адным з такіх святароў быў **Барталамэ Лас Касас** (1474—1566), выбітны вучоны-гуманіст, член ордэна дамініканцаў. Чым больш ён знаёміўся з жыццём народаў Вест-Індыі, тым больш пранікаўся іх клопатамі.

Лас Касас лічыў неабходным захаваць нацыянальныя традыцыі індзейцаў і ўладу іх правадыроў. Ён неаднаразова адстойваў інтарэсы індзейцаў перад каралём, але ў апошнія гады жыцця канчаткова пераканаўся, што той не здолее ім дапамагчы. У Барталамэ Лас Касаса засталася шмат паслядоўнікаў — хрысціянскіх гуманістаў, якія змагаліся за свабоду індзейцаў і захаванне іх культуры. Дзякуючы дзейнасці каталіцкіх місіянераў у Лацінскай Амерыцы былі створаныя разнастайныя навучальныя ўстановы, якія і зараз лічацца аднымі з лепшых.

Першай мастацкай школай у Лацінскай Амерыцы стаў кляштар у Кіта (цяпер сталіца Эквадора). Ужо ў 1522 г. пры ім адкрыўся спецыяльны каледж. Навучанне мясцовых майстроў ішло так паспяхова, што да канца XVI ст. дзякуючы намаганням манахаў-францысканцаў кляштар у Кіта ператварыўся ў сапраўдны цэнтр мастацтва. Такія школы пры францысканскіх кляштарах існавалі па ўсёй Амерыцы аж да пачатку XIX ст.

6. Культура каланіяльнага перыяду. Карэннае насельніцтва Лацінскай Амерыкі паступова далучалася да дасягненняў заходнееўрапейскай цывілізацыі. Але і еўрапейская культура таксама адчувала на сабе ўплыў традыцый народаў старажытнай Амерыкі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Сінтэз культур Еўропы і Новага Свету спрыяў станаўленню новай лацінаамерыканскай культуры.

Выбітнай прадстаўніцай крэольскай культуры была Хуана Інэс дэ ла Крус, або Сор Хуана.

З дапамогай дадатковых матэрыялаў растлумачце, як вы разумеете выраз «сінтэз культур».

195—197

Хуана Інэс дэ ла Крус нарадзілася ў 1651 г. непадалёк ад горада Мехіка. Яшчэ ў дзяцінстве маці адвезла яе ў горад да сястры, дзе дзякуючы сваім талентам і надзвычайнай прыгажосці дзяўчына стала прыдворнаю дамай віцэ-каралевы. Хуана вучылася музыцы, жывапісу, асвойвала розныя навукі, так што ў 14 гадоў з гонарам вытрымала публічны экзамен, зладжаны па патрабаванні нядобразычліўцаў. У юнацтве яна зрабілася манахіяй і правяла ў сценах кляштара 26 гадоў. Тут Хуана стварыла цудоўныя творы, якія прынеслі паэтцы сусветную славу. Сучаснікі называлі яе «дзясятаю музай».

У літаратуры Новага Свету шырокае распаўсюджанне атрымалі хрысціянскія ідэі. Яскрава праявіліся яны ў жывапісе і скульптуры.

Вобразы Хрыста і святых набылі ў Лацінскай Амерыцы новыя, адрозныя ад еўрапейскіх уяўленняў, рысы. Асабліва ўлюбёным стаў вобраз Божай маці.

Розныя кляштарныя мастацкія школы, што знаходзіліся пад моцным уплывам старажытных індзейскіх традыцый, па-рознаму малявалі Панну Марыю. Часта яе пісалі ва ўбранні індзейскай прынцэсы, у ззянні сонечных промняў, з добрым і пяшчотным абліччам, тонкімі рукамі.

Ікона «Святая Панна Марыя Гвадэлупская». 1531 г.

Знайдзіце на іконе рысы, характэрныя для жывапісу Лацінскай Амерыкі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

У адзенні Багародзіцы заўсёды прысутнічалі белы і блакітны колеры. На сукенцы было шмат залатога аздаблення, асабліва ў майстроў Эквадора. Работа па золаце прынесла ім сусветную славу.

7. Будаўніцтва гарадоў. Пры стварэнні гарадоў у Новым Свеце еўрапейцы выкарыстоўвалі ўяўленні, выпрацаваныя дойлідамі італьянскага Рэнесансу, досвед старажытных грэкаў і рымлян, а таксама абапіраліся на мясцовыя традыцыі. Будаўніцтва грунтавалася на прамавугольнай сістэме планавання. Ад галоўнай плошчы адыходзілі восем вуліц — па дзве з кожнага рога. Вуліцы і ўсе гарадскія збудаванні арыентаваліся па баках свету. Падобную прамавугольную планіроўку гарадоў выкарыстоўвалі майя, інкі і іншыя народы кантынента.

Будаўніцтва галоўных плошчаў пачыналася з каталіцкага храма. Другі бок плошчы займалі будынкі гарадскіх улад. На трэцім узводзілі свае

Агульны выгляд і фрагмент фасада касцёла езуітаў у горадзе Тэпацатлан (Мексіка). 1760—1762 гг.

У якім архітэктурным стылі пабудаваны храм?

Правообладатель Издательский центр БГУ

будынкі вайскоўцы, на чацвёртым размяшчаўся дом губернатара. Затым належала будаваць школу, але на гэта часта ўжо не хапала сродкаў, і таму клопат пра навучанне брала на сябе каталіцкая царква.

На падставе тэксту параграфа намалюйце ў сшытку план лацінаамерыканскага горада. Чым ён адрозніваўся ад заходнееўрапейскага?

Такім чынам, еўрапейскія заваяванні спынілі самастойнае развіццё індзейскіх народаў Цэнтральнай і Паўднёвай Амерыкі. Паўсталая новая культура, у аснове якой ляжала працоўная і творчая дзейнасць крэолаў, індзейцаў, афрыканцаў. Важную ролю ў станаўленні гэтай культуры адыгрывала каталіцкая царква.

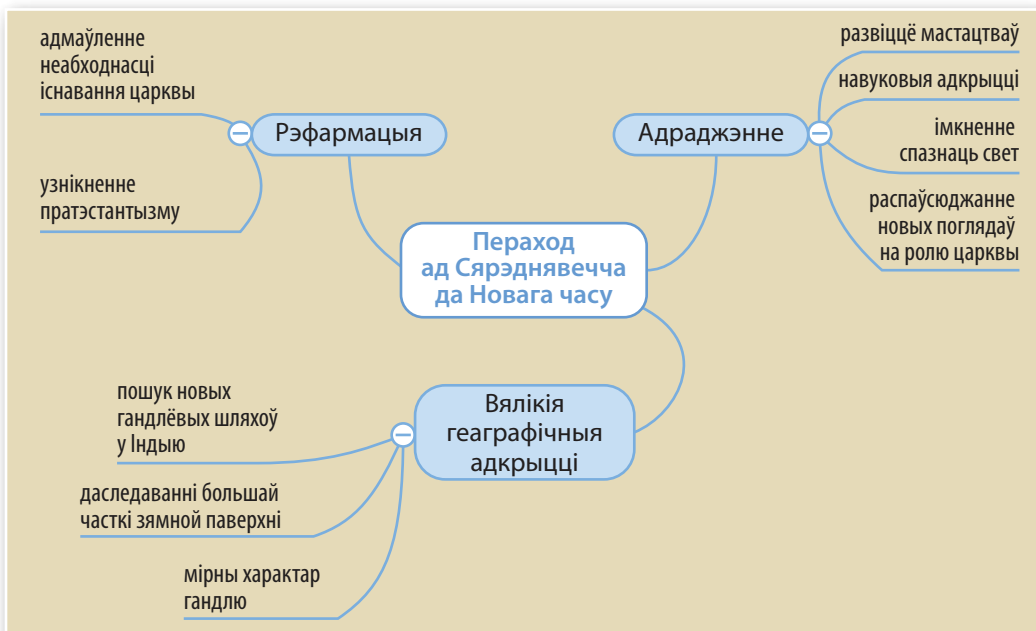
Ключавыя словы: дыскрымінацыя, Барталамэ Лас Касас, Хуана Інэс дэ ла Крус.

1. Якія факты сведчаць пра тое, што ўсё гаспадарчае жыццё калоній было падпарадкаванае інтарэсам метраполій? Якім чынам Іспанія і Партугалія нажываліся на сваіх калоніях?
2. Чаму крэолы былі незадаволеныя сваім становішчам у Лацінскай Амерыцы?
3. Раскажыце пра лёс мясцовага насельніцтва ў лацінаамерыканскіх калоніях. Чаму каланізатары так жорстка абыходзіліся з індзейцамі?
4. З якою мэтай у Лацінскую Амерыку пачалі ўвозіць рабоў з Афрыкі? Як каланізатары абыходзіліся з імі?
5. У чым заключаўся станоўчы ўплыў каталіцкай царквы на развіццё лацінаамерыканскіх краін?
6. Якія прыклады ўплыву індзейскай культуры на еўрапейскую вы можаце прывесці?

Абагульняльныя пытанні і заданні да раздзелаў I і II

1. На аснове ментальнай карты (гл. памятку 4 на с. 220) «Пераход ад Сярэднявечча да Новага часу» складзіце схемы (ментальныя карты) развіцця краін Заходняй Еўропы ў першы перыяд Новага часу. Для выканання задання можна падзяліцца на групы (1 краіна — 1 група). Вынікі працы прадстаўце аднакласнікам.

2. Назавіце наступствы Вялікіх геаграфічных адкрыццяў для Еўропы і ўсяго свету. Адказ аформіце ў выглядзе табліцы.

3. Ахарактарызуйце аднаго з гістарычных дзеячаў — Томаса Мора, Томаса Мюнцэра, Олівера Кромвеля, Жана Батыста Кальбэра, Максіміліяна Рабесп'ера, Томаса Джэферсана (гл. памятку 3 на с. 220).

Праваабладатель Издательский центр БГУ

мануфактура,
наёмная праца,
агароджванні, буржуазія,
фабрыка, прыбытак,
натуральны чынш,
прыгоннае права,
ручная праца,
рамесная майстэрня

4. Размяркуйце гістарычныя паняцці (у воблаку слоў) у адпаведных слупкі:

- 1) феадальныя перажыткі;
- 2) прыкметы капіталізму. Патлумачце свой выбар.

5. Раскрыйце прычынна-выніковыя сувязі паміж гістарычнымі падзеямі і з’явамі:

- а) Вялікія геаграфічныя адкрыцці — першапачатковае накапленне капіталу;
- б) агароджванні ў Англіі — фарміраванне рынку наёмнай працоўнай сілы;
- в) ідэі эпохі Асветніцтва — стварэнне незалежнай буржуазнай дзяржавы ў Амерыцы.

6. Параўнайце рэвалюцыі ў Нідэрландах, Англіі, Паўночнай Амерыцы і Францыі па наступным плане.

План параўнання	Нідэрланды	Англія	Паўночная Амерыка	Францыя
Прычыны				
Мэты				
Вынікі				

7. Падрыхтуйце паведамленні пра асаблівасці жыцця балгар, сербаў, харватаў і іншых народаў пад уладаю туркаў. Вынікі працы прадстаўце ў выглядзе прэзентацыі або стэндавага дакладу.

8. Стварыце віртуальныя экспазіцыі, прысвечаныя гісторыі Заходняй Еўропы і Амерыкі XVI—XVIII стст. (на выбар), выкарыстоўваючы інтэрнэт-рэсурс **Google Arts&Culture**: а) стылі і напрамкі ў выяўленчым мастацтве; б) стылі і напрамкі ў архітэктуры; в) гістарычная асоба ў творчасці мастакоў; г) адлюстраванне паўсядзённага жыцця людзей у мастацтве таго часу.

Перыяд ранняга Новага часу быў пераломным не толькі для Еўропы, але і для Расіі. У XVI—XVII стст. завяршыўся працэс утварэння адзінай Расійскай дзяржавы. Расія стала найбуйнейшай краінай Еўропы. Яна актыўна пашырала свае тэрыторыі і ўдзельнічала ў геаграфічных адкрыццях. У сярэдзіне XVII ст. рускія выйшлі да берагоў Ціхага акіяна, а ў XVIII ст. расійскія мараплаўцы, купцы і прамыслоўцы заснавалі паселішчы на Алясцы і сумежных астравах. Тэрыторыя Расіі размяшчалася ў трох частках свету: Еўропе, Азіі і Паўночнай Амерыцы.

**Алена Глінская. След у гісторыі.
Таямніца бібліятэкі Івана Грознага.
Генеалагічнае дрэва дынастыі Раманавых.
Новая сталіца Расіі. Шэдэўры архітэктуры.
Чаму мы святкуем Новы год 1 студзеня?
Віртуальны музей: калекцыя рускага жывапісу.**

§ 21. Расійская дзяржава ў XVI ст.

1547 г.

1549 г.

1550 г.

1565 г.

Чаму Масква стала цэнтрам «збірання рускіх зямель»? Якое значэнне мела для Рускай дзяржавы «стаянне на рацэ Угры»? Якую ролю ў гісторыі Маскоўскага княства адыграў Іван III?

У другой палове XV — пачатку XVI ст. завяршылася аб'яднанне рускіх паўночна-ўсходніх зямель вакол Масквы. Русь вызвалілася ад ардынскай залежнасці. Склалася адзіная Расійская дзяржава. З сярэдзіны XVI ст. яе афіцыйна называлі Расійскім царствам, у Заходняй Еўропе — Масковіяй. У гэты ж час узнікла назва «Расія». Правіцелі маладой Расіі ўмацоўвалі цэнтральную ўладу і пашыралі межы сваёй дзяржавы, вялі актыўную барацьбу за выхад да цёплых мораў.

Якія змены адбыліся ў Расіі падчас праўлення Івана IV? Чаму Іван IV атрымаў прызванне Грозны?

Баяры. Мастак Пётр Паўлаў

1. Пачатак праўлення Івана IV.

У 1533 г. на рускі трон уступіў **Іван IV**. Вялікаму князю было толькі тры гады. Дзяржаваю цвёрда і рашуча кіравала яго маці Алена Глінская.

З баярамі яна мала лічылася, фізічна знішчыла прэтэндэнтаў на велікакняскі трон — братоў свайго нябожчыка мужа Васіля III. Аднак малалетні князь нядоўга знаходзіўся пад абаронаю маці. Яна памерла (верагодна, была атручана), калі яму споўнілася 8 гадоў.

Алена Глінская была ўраджэнкаю Вялікага Княства Літоўскага, паходзіла са знатнага роду. У Маскоўскім княстве Алена апынулася разам са сваімі родзічамі, што збеглі з ВКЛ пасля паражэння мяцяжу 1508 г. Алена была жанчынай дзівоснай прыгажосці, вясёлага характару і добра адукаванай. Гэтыя вартасці прыцягнулі ўвагу маскоўскага князя Васіля, і яна стала яго жонкай. У сямейнай пары нарадзілася двое дзяцей — Іван і Георгій. Паміраючы, Васіль блаславіў на царства Івана, а Алене наказаў быць рэгенткай (часова кіраваць дзяржавай) да ўзмужнення сына.

Алена Глінская

Пачалася барацьба за ўладу, якая пераходзіла з адных баярскіх рук у другія. Патаемныя забойствы і перавароты былі тады звычайнаю з'явай. Хлопчык з ранняга дзяцінства прызвычаіўся бачыць жорсткасць і гвалт. У трынаццацігадовым узросце юны князь сам вынес першы смяротны прысуд: па яго загадзе быў забіты князь Андрэй Шуйскі.

3 ліста Івана IV пра дзяцінства

Засталіся мы з братам Георгіем круглымі сіротамі, ніхто нам не дапамагаў, баяры атрымалі, што хацелі, — царства без правіцеля, да нас жа ніякага клопату сардэчнага не выказалі. І чаго яны толькі не ўчынілі! Скарбы маці перанеслі ў казну, пры гэтым бязлітасна штурхаючы нагамі і тыкаючы ў іх кіямі, і падзялілі паміж сабой. Нас жа з братам маім пачалі выходзіць, як апошніх жабракоў. Нам не ставала нават адзення і ежы. Нам ні ў чым не давалі волі, абыходзіліся з намі не як з дзецьмі... А казну дзеда нашага і бацькі нашага забралі сабе і на грошы тыя накавалі для сябе залатога і срэбранага посуду.

Паразважайце, якія рысы характару маглі сфарміравацца ў Івана IV у такіх умовах.

Напачатку **1547 г.** Іван IV быў абвешчаны царом (ад лац. *Caesar* — цэзар). Яго тытул (ганаровае званне) гучаў так: «Гасудар, цар і вялікі князь усяе Русі». Царскі тытул прыроўніваў Івана IV да еўрапейскіх

Цар Іван IV Грозны.
Мастак Віктар Васняцоў

правіцеляў, узвышаў яго над шматлікімі рускімі князямі. Але ў кіраванні краінай амаль нічога не змянілася. Усімі справамі па-ранейшаму распараджаліся баяры. У той час як баяры змагаліся за ўладу, народ пакутаваў ад надмерных падаткаў. Людзі адкрыта праяўлялі сваё незадавальненне ўладай.

Становішча асабліва абвастралася ў выніку стыхійнага бедства. У Маскве адбыўся страшэнны пажар. Каля 80 тыс. гараджан засталіся без прыстанішча і маёмасці. Успыхнула масавае паўстанне. Народ патрабаваў ад маладога цара кіраваць краінай па справядлівасці.

2. Выбраная Рада і рэформы 1550-х гг. Маскоўскі пажар і паўстанне 1547 г. рэзка змянілі лёс Івана IV. Цар вырашыў навесці парадак у краіне: спыніць свавольства баяр і ўмацаваць цэнтральную ўладу. Ён наблізіў да сябе групу таленавітых людзей і стаў раіцца з імі па ўсіх пытаннях унутранай і знешняй палітыкі. Гэтае бліжэйшае атачэнне цара называлася **Выбраная**

радай (ад слова «радзіць»). Абапіраючыся на яе, Іван IV ажыццявіў шэраг дзяржаўных рэформаў.

У 1549 г. у Расіі ўпершыню быў скліканы **Земскі сабор** — сход прадстаўнікоў усіх пластоў насельніцтва (акрамя прыгонных сялян).

Паразважайце, ці можна Земскі сабор у Расіі назваць саслоўна-прадстаўнічым органам. Прывядзіце два аргументы на карысць вашай высновы.

Члены Баярскай думы, вышэйшае духавенства, служылыя людзі (якія знаходзіліся на дзяржаўнай службе), а таксама выбарныя прадстаўнікі ад гараджан і дзяржаўных сялян абмяркоўвалі з царом два пытанні — аб новым царскім Судзебніку і аб рэформах Выбранай рады.

Выбраная рада рэфармавала цэнтральнае кіраванне. Ствараліся пастаянныя органы ўлады — **приказы**. Кожны з іх загадваў асобным родам

Правообладатель Издательский центр БГУ

дзяржаўных спраў. Пасольскі приказ займаўся сувязямі з іншымі дзяржавамі, Памесны — размеркаваннем і ўлікам зямель баяр і дваран, Разрадны — службовымі справамі баяр, дваран і г. д.

У 1550 г. быў складзены новы **Судзібнік** — агульнарасійскі звод законаў. Судзібнік узмацніў царскую ўладу і пацвердзіў існаванне для сялян права Юр'ева дня, калі яны маглі перайсці да іншага памешчыка, выплаціўшы за гэта пэўную суму. У тым жа годзе было створана напярэгулярнае стралецкае войска, аснашчанае агнястрэльнай зброяй — пішчальмі. Стральцы атрымлівалі жалаванне. Яны жылі з сем'ямі і маглі займацца сельскай гаспадаркай або рамяством. У асобнае саслоўе вылучалася дваранства. Сістэма «кармленняў» (утрымання службовых асоб за кошт мясцовага насельніцтва) была замененая на агульнадзяржаўны падатак.

Такім чынам, у перыяд праўлення Івана IV пачалося ўмацаванне самадзяржаўнай, гэта значыць неабмежаванай, улады цара. У гэты ж час аформіліся асноўныя саслоўі. Феадальную арыстакратыю складалі князі і баяры. Гасудару за грошы і маёнткі служылі дваране. Маёнткі заставаліся ў вярхоўнай уласнасці цара і гэтым адрозніваліся ад спадчынных зямельных уладанняў — вотчын. Паступова дваране-памешчыкі зрабіліся асноўным апірышчам царскай улады. Асобнымі саслоўямі з'яўляліся духавенства, *чарнасошныя сяляне* (асабіста вольныя, якія неслі павіннасці на карысць дзяржавы), прыватнаўладальніцкія сяляне, а таксама *пасадскія людзі* — гараджане.

Дваранства, як і астатнія саслоўі, выступала за моцную дзяржаўную ўладу. У асобе ж баяр, занятых міжусобнай барацьбой за ўплыў і захаванне сваіх прывілеяў, малады цар бачыў небяспечных сапернікаў.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Стральцы. Мастак Сяргей Іваноў

Ці былі карысныя для Расійскай дзяржавы рэформы Івана IV?
Патлумачце свой пункт погляду.

204—205

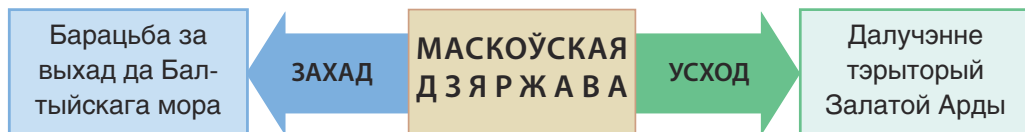

2. Ваенныя паходы Івана Грознага. Іван IV праводзіў актыўную знешнюю палітыку. Важнае месца ў ёй займалі паходы ва ўрадлівыя землі Паволжа.

Спачатку ён скарыў Казанскае ханства (1552), а затым падуладныя ханству народы: мардву, чувашоў, удмуртаў, башкіраў. У 1556 г. рускія войскі без бою захапілі Астрахань — найбуйнейшы порт і гандлёвы цэнтр Астраханскага ханства. Напрыканцы свайго праўлення Іван Грозны прыступіў да заваявання Сібірскага ханства. Пачатак рускаму асваенню Сібіры паклаў паход *Ермака Цімафеевіча Аленіна* на чале казацкага войска.

Пасля поспехаў на Усходзе Іван IV звярнуў увагу на Захад. Ён імкнуўся заваяваць выхад да Балтыйскага мора і дабіцца права вольнага гандлю з Еўропай праз Балтыку. Аднак выхад да Балтыйскага мора кантраляваўся Лівонскім ордэнам. Апрача таго, інтарэсы Расіі на гэтым напрамку сутыкнуліся з інтарэсамі Польшчы, Вялікага Княства Літоўскага і Швецыі. Такім чынам, вайна за Балтыку была непазбежнай. У гісторыю яна ўвайшла пад назвай *Лівонскай* (1558—1583 гг.).

Пачатак вайны быў паспяховым для Расіі. Рускія войскі прайшлі ўсю Лівонію, авалодалі Нарвай і Дэрптам (Юр’евам). Лівонскі ордэн як дзяржава фактычна распаўся. Але неўзабаве ў вайну за землі ордэна ўступілі Рэч Паспалітая (аб’яднаныя Польскае каралеўства і ВКЛ) і Швецыя.

Знешняя палітыка Івана Грознага

З дапамогай схемы пералічыце асноўныя задачы знешняй палітыкі Івана Грознага. Выкарыстоўваючы карту, вызначце, якія выгады давала далучэнне гэтых зямель. Інтэрэсы якіх дзяржаў маглі быць закранутыя?

Правообладатель Издательский центр БГУ

Расійская дзяржава ў другой палове XVI ст.

Пакажыце на картасхеме тэрыторыю Расійскай дзяржавы ў сярэдзіне і канцы XVI ст. Назавіце землі, якія ўвайшлі ў склад Расіі да канца XVI ст. Якія землі страціла Расійская дзяржава?

Расія не магла вытрымаць доўгага процістаяння з гэтымі дзвюма дзяржавамі. У выніку вайна за землі Лівонскага ордэна была прайграная. Расіі не ўдалося замацавацца на Балтыйскім узбярэжжы.

4. Апрычніна. Ваенныя няўдачы, неўтайманы нораў цара прывялі да змянення сістэмы кіравання ў краіне. Ліквідавалася Выбраная рада, пачаліся ганенні на баяр. У 1565 г. краіна была падзелена

Апрычнік

на дзве часткі. Адна частка — асабісты ўдзел Івана IV — называлася *апрычнінай* (ад слова «опричь» — апроч, асобна). Яна кіравалася самім царом, які абапіраўся на апрычнае войска — *апрычнікаў*, набраных з людзей нязнатнага паходжання. Так фарміравалася своеасаблівая прыватная гвардыя цара. З тэрыторыі апрычніны былі выселеныя сотні баярскіх сем'яў, а іх землі адышлі апрычнікам. Астатняя частка Расійскай дзяржавы атрымала назву *земшчына*. На яе тэрыторыі ўсімі землямі распараджаліся баяры, а справамі — Баярская дума.

Асноўнай мэтай апрычніны было ўмацаванне цэнтральнай улады ў барацьбе супраць удзельных князёў і свавольных баяр.

Абапіраючыся на апрычнікаў, Іван IV пачаў жорсткае праследаванне сапраўдных і ўяўных праціўнікаў, за што атрымаў празванне «Грозны». Хваравіта падазроны Іван Грозны адправіў на смерць тысячы нявінных людзей.

Апрычнікі насілі чорнае адзенне, да сёдлаў іх коней былі прымацаваныя сабачыя галовы і мётлы. Гэта былі сімвалы гатовасці «грызці» гасударавых здраднікаў і «вымятаць» усялякую здраду з дзяржавы.

У 1570 г. на чале апрычнага войска Іван Грозны пайшоў на Вялікі Ноўгарад, западозрыўшы там здраду. Некалькі тыдняў горад падвяргаўся рабаванню і спусташэнню, людзей забівалі без разбору. Той жа лёс чакаў і Пскоў, і толькі дзівам яго жыхары здолелі адкупіцца.

Апрычніна насіла супярэчлівы характар. З аднаго боку, яна ліквідавала палітычную раздробленасць і ўзмацніла самадзяржаўную ўладу цара. З другога боку, аслабіла Рускую дзяржаву і выклікала агульнае незадавальненне розных пластоў насельніцтва. Многія сяляне і гараджане

Правообладатель Издательский центр БГУ

былі даведзеныя да галечы. У краіне пачаліся голад і разруха. У давяршэнне ўсіх бед у 1571 г. на Маскву напалі крымскія татары. Апрычнае войска, што страціла сваю баяздольнасць, не змагло абараніць сталіцу, якая была разрабаваная і спаленая. У выніку Іван Грозны ў 1572 г. скасаваў апрычніну.

Такім чынам, палітыка Івана Грознага на першапачатковым этапе яго праўлення была паспяховай. Цар здолеў правесці рэформы, умацаваць цэнтральную ўладу і нават пашырыць межы Расійскай дзяржавы. Але яму не ўдалося пераадолець адмоўныя наступствы апрычніны і Лівонскай вайны, што і прывяло да грамадзянскай вайны ў Расіі ў пачатку XVII ст.

Ключавыя словы: Выбраная рада, Судзебнік, Земскі сабор, Іван IV, апрычніна.

1. Раскажыце, у якіх умовах рос Іван IV і як ён прыйшоў да ўлады.
2. Запоўніце табліцу «Рэформы Выбранай рады».

	Рэформа цэнтральнага кіравання	Рэформа мясцовага кіравання	Судовая рэформа	Вайсковая рэформа
Змест рэформы				

Зрабіце вывад, якім чынам прыведзеныя рэформы паўплывалі на ўладу цара.

3. З дапамогай схемы на с. 148 і картасхемы на с. 149 ахарактарызуйце асноўныя напрамкі і вынікі знешняй палітыкі Івана IV. Чаму для Расіі быў так важны выхад да Балтыйскага мора?
4. Што такое апрычніна? З якой мэтай і якімі метадамі праводзілася гэтая палітыка?
5. Патлумачце, чаму ў канцы праўлення Івана Грознага ў Расійскай дзяржаве пачаліся голад і разруха.

§ 22. Расія ў пачатку XVII ст. Смутны час

1598 г.

1605 г.

1606—1607 гг.

1612 г.

Якія наступствы для Расіі мела палітыка Івана Грознага? З якімі праблемамі сутыкнулася дзяржава?

Пачатак XVII ст. быў асабліва цяжкі для рускага народа. У краіне выбухнула грамадзянская вайна. Пачалося іншаземнае ўварванне. З'явіліся самазванцы, якія называлі сябе царамі. Смута — хваляванні і беспарадкі — ахапіла ўсю Расійскую дзяржаву. Краіна апынулася на мяжы гібелі, але дзякуючы намаганням усяго народа яна здолела выжыць і адстаяць сваю незалежнасць.

Чаму ў Расіі пачаўся Смутны час? Чым гэта пагражала краіне? Як рускі народ здолеў адстаяць незалежнасць сваёй краіны?

1. Праўленне Барыса Гадунова і пачатак Смуты. Іван Грозны пакінуў пасля сябе двух сыноў. Іх лёс склаўся трагічна. Царэвіч **Дзмітрый Іванавіч** загінуў пры загадкавых абставінах (1591). Старэйшы сын, цар **Фёдар I** (гады праўлення 1584—1598), быў вельмі хваравіты і таму не мог займацца дзяржаўнымі справамі. Краінай фактычна кіраваў брат яго жонкі баярын Барыс Гадуноў.

Барыс Гадуноў.
Парсуна XVII ст.

Цар Фёдар памёр бяздзетным. З яго смерцю перапынілася дынастыя Рурыкавічаў. Усё завяршылася тым, што ў **1598 г.** Земскі сабор абраў на царскі трон **Барыса Гадунова**, які вызначыўся падчас апырчніны. Ён быў першым рускім царом, які атрымаў трон не ў спадчыну, а шляхам выбараў.

Цар Барыс абапіраўся не на баяр. Ён імкнуўся заручыцца падтрымкай служылых людзей — два-

Правообладатель Издательский центр БГУ

ранства, а таксама вышэйшага духавенства і гараджан. У інтарэсах памешчыкаў у 1597 г. быў усталяваны 5-гадовы тэрмін росшуку беглых сялян і халопаў («урочныя леты»). Дзякуючы намаганням Гадунова Праваслаўная царква атрымала поўную самастойнасць. У 1589 г. на Русі ўводзілася патрыяршства. Масква стала адным з цэнтраў праваслаўнага свету.

Як вы лічыце, чаму Барыс Гадуноў шукаў падтрымкі не ў баяр, а ў дваранства?

Цалкам паспяховай была знешняя палітыка Гадунова. Яму ўдалося дабіцца ад Швецыі вяртання рускіх зямель, страчаных у гады Лівонскай вайны. Пашырыўся гандаль з Англіяй, Галандыяй і Персіяй. У Расію запрашаліся іншаземцы для працы гадзіншчыкамі, аптэкарамі, лекарамі і г. д. Некалькі дваранскіх дзяцей былі накіраваныя для вывучэння навук за мяжу, але яны так і не вярнуліся дадому, відавочна, праз хуткі надыход Смутнага часу.

Такім чынам, праўленне цара Барыса пачыналася паспяхова. Краіна паступова «прыходзіла ў сябе» пасля разрухі, звязанай з праўленнем Івана Грознага. Але неўзабаве на яе абрынуліся страшныя бедствы. 1601—1603 гг. у Расіі выдаліся надзвычай халоднымі і неўрадлівымі. Большую частку яе еўрапейскай тэрыторыі ахапіў масавы голад, успыхнулі эпідэміі. Натоўпы галодных, знявераных людзей рынуліся ў сталіцу ў пошуках пракорму. Цар загадаў бясплатна раздаваць хлеб з царскіх сховішчаў, але запасаў у іх усё адно не ставала.

Назавіце станоўчыя і адмоўныя вынікі дзейнасці Барыса Гадунова. Як вы ацэньваеце яго ролю ў гісторыі Расійскай дзяржавы?

Вялікі голад змяніў становішча ў дзяржаве, перапыніў многія пачынанні цара. У народзе пайшлі пагалоскі пра «кару нябесную». Шмат хто з баяр, праціўнікаў Гадунова, не хаваў сваёй радасці з нагоды цяжкасцяў, якія напаткалі царскі ўрад. Незадаволенасць царом ахапіла амаль усе пласты насельніцтва. Выбухнулі народныя бунты, сялянскія паўстанні, якія былі жорстка задушаныя арміяй.

2. Пачатак грамадзянскай вайны. Ілжэдзмітрый I. У гэты ж час пачалі распаўсюджвацца чуткі пра тое, што царэвіч Дзмітрый жывы

Правообладатель Издательский центр БГУ

Прысяга Ілжэдзімтрыя I польскаму каралю і вялікаму князю літоўскаму Жыгімонту III Вазе. Мастак *Мікалай Неўраў*. 1874 г.

і неўзабаве прыйдзе чыніць справядлівы суд. Царэвіч, які «цудам уратаваўся», або *Ілжэдзімтрый I*, аб'явіўся ў Рэчы Паспалітай. Яго асоба дасюль не вызначаная. Шмат хто лічыць, што гэта быў беглы ма-нах Рыгор Атрэп'еў. Яго падтрымалі кароль Жыгімонт III, магнаты і шляхта. Яны ўхвалілі план паходу «царэвіча» на Маскву і яго ўзыходу на расійскі трон.

У кастрычніку 1604 г. Ілжэдзімтрый I на чале невялікага войска (3 тыс. чалавек) уступіў у межы Расійскай дзяржавы і рушыў на Маскву. Урадавыя войскі разбілі самазванца. Але

Як вы мяркуеце, чаму Рыгора Атрэп'ева падтрымаў кароль Жыгімонт III?

248—249

яго моц была не ў войску. Ён сапраўды карыстаўся падтрымкай народа і казацтва. Шмат людзей верыла ў тое, што перад імі «законны» нашчадак трона і «сапраўдны» цар. Ён «добры», таму збавіць іх ад уціску баяр і дваранства.

Да войска Ілжэдзімтрыя I далучаліся незадаволеныя казакі, сяляне, служылы люд. Нават некаторыя баяры падтрымалі самазванца. Адзін за адным царэвіча прызнавалі рускія гарады. Так са з'яўленнем Ілжэдзімтрыя I у Расіі пачалася *Смута*, якая перарасла ў грамадзянскую вайну.

Пасля раптоўнай смерці Барыса Гадунова ў **1605 г.** на бок самазванца перайшла значная частка царскага войска. Ілжэдзімтрый I свабодна ўступіў у Маскву. Натоўпы народу сустракалі яго хлебам-соллю. Людзі сапраўды верылі ў тое, што ён нашчадак законнай дынастыі Рурыкавічаў. Народ звязваў з новым царом спадзяванні на спыненне «гневу божага».

Правообладатель Издательский центр БГУ

Паўстанне Івана Балотнікава
1606—1607 гг.
Мастак *Гаўрыіл Гарэлаў*

209—210

214—215

Аднак становішча ў краіне не палепшылася. Скарыстаўшыся гэтым, баярскія вярхі ўчынілі расправу над Ілжэзмiтрыем I. Новым царом у 1606 г. быў абраны **Васіль IV Шуйскі**. Пры яго праўленні хваляванні і беспарадкі не спыніліся, а набылі нечуваны размах. Хваля народных выступленняў пракацілася па паўднёвых ускраінах Расіі. Самым масавым было паўстанне **1606—1607 гг.** пад кіраўніцтвам **Івана Балотнікава**. Былы халоп абвясціў сябе ваяводам зноў уратаванага царэвіча Дзмітрыя, чым прывабіў просты люд. Атрады паўстанцаў разграмілі войска Васіля Шуйскага, але ўзяць Маскву ім не ўдалося. У кастрычніку 1607 г. Іван Балотнікаў быў схоплены і забіты.

3. Ілжэзмiтрый II. Уварванне Рэчы Паспалітай. Адразу ж пасля смерці Ілжэзмiтрыя I зноў папаўзлі чуткі пра «дзівоснае ўратаванне» і хуткае вяртанне цара Дзмітрыя. Новы самазванец **Ілжэзмiтрый II** аб'явіў сваё царскае імя ў Віцебску ў студзені 1607 г. Яго сапраўднае імя і паходжанне дагэтуль дакладна не вызначаныя. За спінай чарговага самазванца, як і ў першым выпадку, стаяла Рэч Паспалітая. Яна ж накіроўвала і кантралявала ўсе яго дзеянні. Войска Ілжэзмiтрыя II складалася са шляхціцаў, паўднёварускіх дваран, казакаў і рэшткаў разбітага войска Балотнікава. На вернасць Ілжэзмiтрыю прысягнула значная частка рускіх зямель. Нават некаторыя баярскія сем'і падтрымлівалі з ім цесныя стасункі. Аднак працяглая аблога Масквы поспехам не ўвянчалася. Напрыканцы 1610 г. самазванец у выніку сваркі быў забіты сваёй татарскай вартай.

Як вы лічыце, чаму рускі народ так верыў у самазванцаў і падтрымліваў іх?

Скарыстаўшыся Смутай, ваенныя дзеянні супраць Расіі ў 1609 г. распачала Рэч Паспалітая. Руская армія не здолела спыніць прасоўванне непрыяцельскіх войскаў. У гэтых складаных умовах група маскоўскіх баяр-змоўшчыкаў у ліпені 1610 г. адхіліла ад улады Васіля Шуйскага. Быў створаны ўрад з сямі баяр, вядомы як «*сямібаярышчына*». Новае кіраўніцтва Расіі пайшло на змову з Жыгімонтам III. Спачатку яно прызнала яго сына каралевіча Уладзіслава рускім царом, а ў ноч на 21 верасня 1610 г. патаемна ўпусціла ў Маскву войскі Рэчы Паспалітай. Фактычна правіцелем Расіі зрабіўся камандуючы польскімі войскамі.

4. Апалчэнне Мініна і Пажарскага. Дзеянні баярскага ўрада выклікалі хвалю народнага гневу. Істотную ролю ў аб'яднанні народа адыграла Руская праваслаўная царква. Патрыярх *Гермаген* рассылаў граматы ва ўсе канцы краіны, заклікаючы да барацьбы з інтэрвентамі. У Ніжнім Ноўгарадзе земскі стараста *Кузьма Мінін* сфарміраваў апалчэнне для вызвалення Масквы. Палкаводцам быў абраны князь *Дзмітрый Пажарскі*.

Увесну **1612 г.** апалчэнне рушыла на сталіцу. Увосень таго ж года пасля непрацяглай аблогі Масква была вызваленая. Народнае апалчэнне выканала сваю гістарычную задачу. Расія адстаяла незалежнасць, Смута і грамадзянская вайна скончыліся.

Заклік Кузьмы Мініна
да ніжагародцаў.
Мастак Аляксей Кіўшэнка

Зварот Кузьмы Мініна да ніжагародцаў

— Браты! — звярнуўся Мінін да скупчаных у саборы землякоў сваіх. — Не пашкадуем нічога, каб дапамагчы рускай дзяржаве! Пачнём першыя! Якая ж вялікая хвала будзе ўсім нам ад рускай зямлі, калі ад такога малога горада, як наш, пойдзе святая справа ўратавання радзімы! Я ведаю: як толькі возьмемся мы за гэта, дык і іншыя гарады да нас прыстануць, і мы пазбудземся ярма чужаземцаў...

Велізарны натоўп запоўніў цяпер Саборную плошчу... І сталі людзі ніжагародскія тут жа зносіць Мініну на плошчу ўсялякае дабро. Неслі грошы, залатыя маністы, каштоўнае каменне і жэмчуг, кавалкі парчы і сукна. А хто не меў нічога за душой, той здымаў з сябе медны крыж і клаў яго ў агульную грудку на агульную справу.

Чаму рускі народ актыўна падтрымаў Кузьму Мініна? Пра якое маральнае пачуццё сведчыць гэтая падтрымка?

Такім чынам, перыяд Смуты і грамадзянскай вайны быў адным з самых трагічных у гісторыі Расійскай дзяржавы. Коштам неверагодных намаганняў рускаму народу ўдалося абараніць сваю незалежнасць і прыступіць да аднаўлення спустошанай краіны.

Ключавыя словы: Барыс Гадуноў, Ілжэдзмітрый I, Ілжэдзмітрый II, Васіль Шуйскі, Іван Балотнікаў, Смута.

- Ахарактарызуйце час праўлення Барыса Гадунова па наступным плане: а) як ён прыйшоў да ўлады; б) на якія пласты насельніцтва абапіраўся; в) як кіраваў дзяржавай.
- Патлумачце, чаму падзеі пасля смерці Барыса Гадунова атрымалі назву «Смутны час». Назавіце прычыны Смуты.
- Складзіце схему «Змена ўлады ў Смутны час».
- Якія краіны ўзялі ўдзел у інтэрвенцыі ў Расію? Для чаго?
- Якую ролю ў вызваленні Расіі ад інтэрвентаў адыгралі патрыярх Гермаген, Кузьма Мінін і Дзмітрый Пажарскі? Ці можна вызваленне краіны разглядаць толькі як іх заслугу?
- Складзіце летапіс падзей Смутнага часу.
- Даведайцеся, у якіх гарадах пастаўлены помнікі Кузьму Мініну і Дзмітрыю Пажарскаму. Чаму менавіта ў гэтых гарадах?

§ 23. Пачатак праўлення Раманавых

1613 г.

1649 г.

1654 г.

1670—1671 гг.

Якія асноўныя прыкметы абсалютызму? Якое значэнне ў кіраванні Расійскай дзяржавай мелі Баярская дума і Земскі сабор? З якой мэтай Іван Грозны заснаваў прыказы?

З прыходам да ўлады дынастыі Раманавых пачалася эпоха росквіту Расійскай дзяржавы. Наступствы Смуты былі пераадоленыя, замежныя інтэрвенты выгнаныя. На троне ўмацоўвалася новая дынастыя.

Якія змены ў кіраванні краінай адбываліся ў Расіі ў XVII ст.? Як Расійская дзяржава аднаўлялася пасля Смуты? Што змянілася ў становішчы рускіх сялян?

1. Абранне царом Міхаіла Фёдаравіча Раманова. Краіна мела патрэбу ў адзінстве. Неабходны быў новы цар, якога б падтрымаў увесь народ.

Гэта добра разумелі арганізатары апалчэння. Па ўсёй краіне разаслалі граматы, у якіх загадвалася накіраваць у Маскву выбарных асоб ад дваран, гараджан, чарнасошных сялян, *казакаў* (асаблівае служылае саслоўе) і іншых груп насельніцтва.

У 1613 г. для выбарання рускага цара быў скліканы Земскі сабор. У ходзе бурных абмеркаванняў сабор адпрэчыў кандыдатуры і польскага каралевіча, і шведскага прынца. Перавага была ад-

220—222

Міхаіл Фёдаравіч. Дэпутацыя ад Земскага сабора. Мастак Аляксей Кіўшэнка

Якімі пластамі насельніцтва прадстаўленыя дэпутаты ад Земскага сабора?

Правообладатель Издательский центр БГУ

дадзена 16-гадоваму *Міхаілу Фёдаравічу Раманаву*, выхадцу са славаўтага баярскага роду, унуку Івана Грознага па жаночай лініі. Акрамя таго, яго бацькам быў патрыярх Філарэт — вядомы царкоўны і палітычны дзеяч Смутнага часу. Абраны цар прыняў умову сабора чыніць справы, радзячыся «са ўсёй зямлёй», гэта значыць з Земскім саборам і Баярскаю думай.

2. Цар Аляксей Міхайлавіч. Пасля смерці Міхаіла Фёдаравіча Раманав у 1645 г. трон атрымаў у спадчыну яго 16-гадовы сын Аляксей. Паступова *Аляксей Міхайлавіч* уключыўся ў дзяржаўныя справы і праявіў сябе дальнабачным і цвёрдым, а часам і бязлітасным палітыкам.

Падчас яго праўлення ўплыў Баярскай думы паступова змяншаўся, а саборы пасля 1653 г. і зусім не склікаліся. Такім чынам, Аляксей Міхайлавіч умацоўваў самадзяржаўную ўладу. Асноўным апірышчам яе сталі дзяржаўны апарат і армія, а галоўным звязном апарату кіравання — прыказы.

Як вы лічыце, чаму перавагу аддалі Міхаілу Фёдаравічу?

Цар Аляксей Міхайлавіч.
Парсуна XVII ст.

218—219

Як вы разумеете, што значыць «самадзяржаўная ўлада»?

Якая форма праўлення складвалася ў Расіі? Пацвердзіце сваё меркаванне з дапамогай тэксту параграфа.

З успамінаў сучасніка-англічаніна

«Двор маскоўскага гасудара такі прыгожы і трымаецца ў такім парадку, што між усіх хрысціянскіх манархаў наўрад ці ёсць адзін, які б пераўзыходзіў у гэтым маскоўскі. Усё засяроджана вакол двара. Падданыя, аслепленыя яго бляскам, навучаюцца тым больш ганараваць цара і шануюць яго амаль нароўні з Богам».

Двор якога еўрапейскага манарха нагадвае двор Аляксея Міхайлавіча? Якія агульныя рысы ў іх назіраюцца?

Правообладатель Издательский центр БГУ

Самым важным лічыўся Разрадны прыказ, які прызначаў дваран на гасудараву службу. Прыказы няўхільна выконвалі волю цара.

У гэты ж час пачалі стварацца палкі «новага строю». Салдаты навучаліся вайскавай справе і атрымывалі аднолькавае ўзбраенне.

3. Пераадоленне наступстваў Смуты. Навядзенне парадку ў дзяржаве пасля Смуты дабратворна адбілася на эканоміцы краіны. У гарадах і вёсках развіваліся рамёствы. З'явіліся лішкі прадуктаў, якія ішлі на продаж. І памешчыкі, і сяляне пастаўлялі сельскагаспадарчую прадукцыю на рынак, каб атрымаць за яе грошы.

Чым расійскія мануфактуры адрозніваліся ад заходнееўрапейскіх?

У XVII ст. на змену рамесным майстэрням прыйшла новая форма вытворчасці — мануфактура. Уладальнікамі мануфактур выступалі дзяржава, замежныя і айчыныя купцы, буйныя феадальныя і царскія дворы. Яны

сталі гвалтоўна прымацоўваць да прадпрыемства прыгонных. У Расіі да канца стагоддзя налічвалася каля трыццаці буйных мануфактур. Найбольш знакамітыя былі металургічныя заводы на Урале, гарбарныя мануфактуры ў гарадах Яраслаўлі і Ніжнім Ноўгарадзе, саляварныя — у Прыкам'і і горадзе Старая Руся.

Развіваліся і знешні гандаль. З краінамі Заходняй Еўропы асноўны гандаль вёўся праз горад Архангельск, з усходнімі — праз Астрахань. Расія яшчэ не мела марскога флоту, таму знешні гандаль знаходзіўся

Масква напрыканцы XVII ст.
Мастак Апанінарыі Васняцоў

Якія дэталі карціны сведчаць пра тое, што Расія перажывала эканамічны ўздым?

Правообладатель Издательский центр БГУ

ў руках заморскіх купцоў, што скуплялі па нізкіх коштах лес, футра, воск, дзёгаць, пянёку і інш.

4. Узмацненне прыгонніцтва. На працягу XVII ст. царская ўлада намагалася заручыцца падтрымкаю дваранства. У якасці ўзнагароды яна перадавала дваранам дзяржаўныя землі з сялянамі. На сялян цяжкім грузам ляглі паншчына і аброк феодалам, падаткі і шматлікія павіннасці дзяржаве. Атрымоўваючы землі ў карыстанне, дваране настойвалі, каб іх зрабілі вотчыннікамі, то-бок спадчыннымі ўладальнікамі гэтых зямель.

Земскі сабор у **1649 г.** прыняў звод законаў — *Саборнае ўлажэнне*. Улажэнне канчаткова аформіла ў Расіі *прыгоннае права*: сістэма Юр'ева дня скасоўвалася, устанавіўся бестэрміновы вышук збеглых сялян. Сяляне цяпер назаўсёды рабіліся ўласнасцю феодала і перадаваліся разам з зямлёй у спадчыну або прадаваліся разам з зямлёй.

Як называецца такая форма залежнасці сялян? Ці захоўвалася яна ў вядучых еўрапейскіх дзяржавах?

5. Паўстанне Сцяпана Разіна. Многія сяляне ў пошуках волі ўцякалі на ўскраіны Расіі, знаходзілі прытулак на Доне, на Урале і ў Сібіры. Асабліва шмат збеглых з'явілася на рацэ Дон. Там не было прыгоннага права, і сярод вольнага казацтва дзейнічала правіла: «З Дону выдачы няма». У 1667 г. казачы атаман **Сцяпан Разін** набраў атрад «галоты» (бяднейшае казацтва) і здзейсніў паходы на Волгу і Яік (цяпер Урал) і ў Персію (цяпер Іран). З багатаю здабычай ён вярнуўся на Дон. Слава пра Разіна разышлася па ўсёй Расіі. У яго атрад натоўпамі ўлівалася бедната.

Як вы лічыце, чаму сяляне падтрымалі Сцяпана Разіна?

У **1670 г.** Разін стаў на чале вялікага войска і захапіў гарады Астрахань і Царыцын (цяпер Валгаград). Паўстанцы рушылі ўверх па Волзе. У выніку паўстанне пашырылася на ўсё Паволжа.

Па краіне рассылаліся «спакусныя» лісты, якія заклікалі («спакушалі») знішчаць баяр, ваявод і прыказны люд. Паўстанне набыло антыфеадальны характар. Сяляне паўсюль грамілі сядзібы, забівалі памешчыкаў.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Сцяпан Разін. Гравюра Паўля Фюрста. 1670 г.

Паўстанне пад кіраўніцтвам Сцяпана Разіна

Да іх далучыліся атрады татар, чувашоў і мардвы. Але ўжо ўвосень 1670 г. Разін пацярпеў сур'ёзнае паражэнне ля сцен горада Сімбірска. Крыху пазней ён быў схоплены казачай вярхушкай, выдадзены ўладам і пакараны смерцю на Балотнай плошчы ў Маскве. Да лета **1671 г.** былі задушаныя апошнія ачагі паўстання.

6. Пашырэнне тэрыторыі Расіі. Асноўнымі задачамі знешняй палітыкі Расіі ў XVII ст. былі ўмацаванне міжнароднага становішча краіны і ліквідацыя наступстваў Смуты.

У 1611 г. Швецыя, скарыстаўшыся Смутай, захапіла наўгарадскія землі. Расія вярнула гэтыя землі згодна з мірнай дамовай 1617 г. Але шэраг рускіх гарадоў застаўся за Швецыяй, у выніку чаго Расія на 100 гадоў страціла выхад да Балтыйскага мора.

Знайдзіце на картасхеме тэрыторыю распаўсюджвання паўстання.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Важнай падзеяй пачатку праўлення Раманавых стала далучэнне да Расіі Левабярэжнай Украіны ў **1654 г.** Гэта зрабілася мажлівым у выніку казацка-сялянскай вайны пад кіраўніцтвам Багдана Хмяльніцкага. Уваходжанне Украіны ў склад Расіі прывяло да вайны з Рэччу Паспалітай. Вайна для Расіі была паспяховай, і яна вярнула сабе Смаленскую і Чарнігава-Северскую землі, страчаныя падчас Смуты.

У першай палове XVII ст. пачалося далучэнне і асваенне Усходняй Сібіры. Рускія выйшлі да Ціхага акіяна. Суседам Расіі зрабілася найбуйнейшая дзяржава Азіі — Кітай.

Такім чынам, у XVII ст. пры першых Раманавых у Расіі былі ліквідаваныя адмоўныя наступствы Смутнага часу. Умацавалася самадзяржаўная царская ўлада, працягвалася імклівае пашырэнне Расійскай дзяржавы ва ўсходнім кірунку. Разам з тым гэтае стагоддзе нездарма называюць «бунташным векам».

Ключавыя словы: Аляксей Міхайлавіч, Сцяпан Разін, прыгоннае права, Саборнае ўлажэнне.

1. Якім чынам у Расійскай дзяржаве пачала панаваць дынастыя Раманавых?
2. Якія змены ў дзяржаўным кіраванні Расіі сведчаць пра фарміраванне абсалютнай манархіі?
3. Прыкладзіце доказы пераадолення наступстваў Смуты ў эканоміцы краіны.
4. Што такое прыгоннае права? Які дакумент канчаткова запрыгоніў рускіх сялян? Якія палажэнні дакумента сведчаць пра гэта?
5. Складзіце расказ пра паўстанне Сцяпана Разіна па наступным плане: а) прычыны паўстання; б) асноўныя ўдзельнікі; в) ход падзей; г) вынік паўстання. Паразважайце, чаму гэтае паўстанне пацярпела паражэнне.
6. З дапамогай дадатковых крыніц дайце характарыстыку асобе Сцяпана Разіна (гл. памятку 3 на с. 220).
7. Якія знешнепалітычныя задачы стаялі перад Расіяй у XVII ст.? Як гэтыя задачы вырашаліся?

§ 24. Расія ў эпоху Пятра Вялікага

1700—1721 гг.

1703 г.

1709 г.

1721 г.

Якія пераўтварэнні ў Расіі адбыліся пры Аляксею Міхайлавічу? У чым пра-
яўлялася адстававанне Расіі ад іншых краін Заходняй Еўропы? Якую важную
знешнепалітычную задачу так і не здолелі вырашыць першыя Раманавы?

Час Пятра Вялікага — гэта цэлая эпоха вялікіх рэформаў і пера-
ўтварэнняў, эпоха глыбокага і карэннага абнаўлення ўсяго рускага
грамадства.

Якія змены адбыліся ў Расіі ў выніку рэформаў, праведзеных Пятром I?
Якім чынам Расія змагла атрымаць выхад да Балтыйскага мора? Чаму
Пятра I называюць Вялікім?

1. Чаму Расія мела патрэбу ў рэформах? Нягледзячы на пераўтварэнні
падчас праўлення Аляксея Міхайлавіча, Расія па-ранейшаму адставала
ад перадавых краін Еўропы. Краіна не мела ні моцнай рэгулярнай арміі,
аснашчанай сучаснаю зброяй, ні ваенна-марскога флоту, ні развітой
мануфактурнай прамысловасці. Напрыканцы XVII ст. яна вырабляла
ўсяго 2,5 тыс. тон жалеза, неабходнага для гаспадарчага жыцця і вай-
скавай справы.

Масква XVII ст.
Рэканструкцыя
Міхаіла Кудраўцава

Якія адметнасці рускіх гарадоў адлюстраваныя на карціне?

Правообладатель Издательский центр БГУ

Не мела Расійская дзяржава і зручных выхадаў да мораў. Усе спробы вырашыць гэтую знешнепалітычную задачу былі безвыніковыя. Каб дабіцца жаданай мэты, належала правесці рэформы ў розных сферах жыцця рускага грамадства, што і было зроблена напачатку XVIII ст. Гэтыя рэформы звязаны з імем выбітнага цара-рэфарматара Пятра I.

Пётр I (1672—1725) быў абвешчаны царом у 1682 г. у дзесяцігадовым узросце. Ён аднаасобна кіраваў Расіяй на працягу 36 гадоў (1689—1725). Да яго праўлення Расійская дзяржава была параўнаўча слабай і адсталай. Пасля сябе Пётр I пакінуў магутную імперыю.

2. Пачатак пятроўскіх рэформаў.

У 1696 г. Пётр I першым з рускіх цароў наведаў Заходнюю Еўропу. Ён пабываў у Германіі, Нідэрландах, Англіі. Менавіта тут Пётр I зразумеў, як шмат Расіі неабходна пераняць у Захада. Падчас свайго падарожжа цар працаваў на галандскай суднаверфі, вывучаў стрэльбы і гарматы, наведваў лякарні і тыпаграфіі, спасцігаў усё запар. У Расію манарх вярнуўся перакананым прыхільнікам рэформаў і пераўтварэнняў. У краіну былі запрошаны больш за сто замежных інжынераў, караблебудульнікоў і матэматыкаў. За высокі заробак яны перадавалі рускім свае веды, уменні і навыкі.

Пётр I вырашыў, што рускія мусяць ва ўсім нагадваць еўрапейцаў. Знатным людзям ён загадаў абстрыгчы доўгія бароды і апрануцца ў еўрапейскую вопратку. Дазвалялася курыць тытунь. Тых, хто не хацеў адмаўляцца ад старых звычаяў і падпарадкоўвацца, цар строга караў. Праўда, можна было адкупіцца. Напрыклад, хочаш насіць бараду — плаці падатак. Для двараніна ён складалаў 60 рублёў, для купца — 100 рублёў, для селяніна — 2 дзенгі.

Якія дзяржавы кантралявалі Балтыйскае і Чорнае моры?

231—232

Якія дзяржавы называюць імперыямі?

Паводле ўказа Пятра I абразаюць бароды.
Гравюра XVIII ст.

Неяк, працуючы на суднаверфі, Пётр зняў капялюш перад адміралам і папрасіў дазволу прыступіць да працы. І толькі пасля гэтага цар пачаў аддаваць распараджэнні ніжэйшым чынам.

Як вы лічыце, чаму Пётр І так зрабіў? Як вы ацэньваеце яго ўчынак?

Пётр Вялікі.
Мастак Сяргей Кірылаў

230—231

Наступным крокам была замена Баярскай думы на Сенат, які цалкам падпарадкоўваўся волі цара. Неўзабаве было скончана з хаатычным прыказным кіраваннем. Старыя прыказы ліквідаваліся, і замест іх уводзіліся 12 калегій (міністэрстваў). Рэфармавалася і сістэма мясцовага кіравання. Краіна падзялялася на губерні, на чале якіх ставіліся найбліжэйшыя паплечнікі Пятра.

Царква пачала кантралявацца дзяржавай. Замест патрыяршаства стваралася духоўная калегія, або Сінод. Манастырскія даходы перадаваліся ў царскую казну. Усе гэтыя рэформы ўзмацнілі ўладу чыноўнікаў у цэнтры і на месцах.

Пётр І ліквідаваў розніцу паміж баярствам і дваранствам. Маёнткі дваран ён ураўнаваў з вотчынамі. Дваранская служба, вайсковая або грамадзянская, стала пажыццёваю. Уводзілася

Складзіце схему арганізацыі кіравання Расійскай дзяржавай у часы Пятра І.

У інтарэсах якога саслоўя былі здзейсненыя ўсе гэтыя пераўтварэнні? Як вы лічыце, чаму менавіта на гэтае саслоўе абапіраўся Пётр І?

«Табель аб рангах», якая ўтрымлівала правілы прасоўвання па службе. Згодна з ёю таленавітыя людзі маглі за службу атрымаць асабістае ці патомнае дваранства. Дваранскіх дзяцей пачалі адпраўляць вучыцца за мяжу. Вялікую ўвагу Пётр І надаваў і айчыннай школе. Быў спрошчаны рускі алфавіт, пачалі выпускацца падручнікі. У Расіі былі пабудаваныя новыя школы і лякарні.

Правообладатель Издательский центр БГУ

227—228

3. Знешняя палітыка Пятра I. Ваенна-эканамічныя рэформы. Асаблівую ўвагу Пётр I надаваў умацаванню ваеннай магутнасці Расіі. Пасля няўдачай аблогі турэцкай крэпасці Азоў, што стаяла ў вусці Дона, цар выдаў указ аб будаўніцтве флоту (1696 г.). У Варонежы былі створаны буйныя карабельныя верфі і спушчаны на ваду новыя судны. Менавіта яны і забяспечылі перамогу рускіх над туркамі падчас другога паходу на Азоў.

З дапамогай карты ў атласе вызначце, якія мажлівасці адкрывала для Расіі валоданне Азовам.

Амаль усё цараванне Пятра I суправоджалася войнамі. Самай працяглай і кровапралітнай сярод іх стала вайна **1700—1721 гг.** са Швецыяй, што атрымала назву *Паўночнай*. Гэта была вайна Расіі за выхад да Балтыйскага мора, якое ў XVII ст. называлі «шведскім возерам».

Пачатак вайны склаўся крайне няўдала для Расіі. Увосень 1700 г. шведскі кароль Карл XII з 12-тысячным войскам перамог амаль 40-тысячную рускую армію ў бітве пад *Нарвай*. Цяжкая паразу зрабілася ўрокам для Пятра I. Ён пачаў спешна праводзіць вайсковую рэформу.

Замест стралецкіх войскаў фарміраваліся палкі «новага строю» на аснове рэкруцкага набору. Кожныя 20 сялянскіх сем'яў аддавалі аднаго салдата — **рэкрута** — для пажыццёвай службы.

Адначасова стваралася мануфактурная прамысловасць для вытворчасці жалеза, медзі, сукна, канатаў і ветразяў. Купцы, якія заводзілі прыватныя мануфактуры, атрымлівалі льготы. На верфях будаваліся сучасныя караблі. Гарматныя двары і арсеналы выраблялі ўзбраенне для арміі.

У **1709 г.** рэфармаваная руская армія нанесла знішчальную паразу шведам у *бітве пад Палтавай* (цяпер Украіна). У 1714 г. рускі флот атрымаў перамогу над шведскім у Балтыйскім моры каля мыса *Гангут*. Паводле *Ніштацкай мірнай дамовы* (1721) Швецыя саступіла Расіі ўсю Прыбалтыку і частку Карэліі.

Расія набыла выхад да Балтыйскага мора. Так Пётр I вырашыў

Знайдзіце і пакажыце месцы найважнейшых ваенных дзеянняў на карце ў атласе.

229

Палтаўская бітва.
Мастак П'ер Дэніс Мартэн-малодшы.
1726 г.

З нагоды перамогі ў Палтаўскай бітве Пётр I учыніў пір. Сярод прысутных гасцей знаходзіліся палонныя шведскія генералы. Падчас святкавання Пётр узяў келіх за здароўе сваіх настаўнікаў у ваенным мастацтве. Адзін са шведаў спытаў, каго ж ён лічыць сваімі настаўнікамі. «Вас, панове шведскія генералы», — адказаў цар.

Як вы лічыце, чаму Пётр I назваў шведаў сваімі настаўнікамі?

задачу, якой не маглі даць рады яго папярэднікі: Іван Грозны, Барыс Гадуноў, Аляксей Міхайлавіч.

4. Асоба Пятра I. Пётр I ва ўсіх адносінах быў незвычайны чалавек і правіцель: высокая двухметровая постаць, востры і назіральны розум, бязмежная энергія і рашучасць. Ён выказваў цікавасць да многіх галін ведаў, але аддаваў перавагу тым, што мелі практычнае значэнне: матэматыцы, механіцы, караблебудаўніцтву, чарчэнню, хірургіі.

Пётр Вялікі. Заснаванне
Санкт-Пецярбурга.
Мастак Аляксей Венецыянаў. 1838 г.

Яшчэ да перамогі над шведамі Пётр I вырашыў пабудаваць новую сталіцу ля вусця Нявы на гразкім багністым беразе Фінскага заліва. Будаўніцтва пачалося ў **1703 г.** Горад быў названы ў гонар цара *Санкт-Пецярбургам*. Пецярбург стаў помнікам магутнасці і велічы Пятра I. Праз яго Расія магла падтрымліваць прамыя зносіны з Заходняй Еўропай. Пётр I ажыццявіў сваю мару — ён «прабіў акно» ў Еўропу і ператварыў Расію ў магутную дзяржаву.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Помнік Пятру I у Санкт-Пецярбургу.
Скульптар *Эцъен Марыс Фальканэ*. 1768—1770 гг.

Як вы лічыце, які сэнс уклаў аўтар у гэтую скульптуру?

Аднак перамены былі дасягнутыя коштам неверагоднага напружання ўсіх сіл рускага народа. Прыгонны гнёт не толькі захаваўся, але і ўзмацніўся. Голад і падаткі, прымусовая адпраўка работнікаў на суднаверфі і будоўлю крэпасцяў прыводзілі да бунтаў і мяцяжоў, якія цар спыняў з надзвычайнай жорсткасцю.

Пётр I асабіста распраўляўся з праціўнікамі пераўтварэнняў. Сек галовы стральцам, што паўсталі супраць яго ў 1698 г. Не пашкадаваў нават сына. Па загадзе цара суд прыгаварыў царэвіча Аляксея да смяротнага пакарання за спробу вярнуць старыя парадкі. Паводле некаторых ацэнак, з 14—17 млн жыхароў Расіі падчас праўлення Пятра I загінуў кожны дзясяты чалавек. «Усякі бунт, мяцеж і ўпартасць без усякай літасці маюць быць шыбеніцай пакарання», — сцвярджалася ў адным з царскіх указаў.

22 кастрычніка 1721 г. рускі цар быў абвешчаны імператарам усерасійскім, а сенат уганараваў яго тытуламі «Вялікі» і «Айцец Айчыны».

Санкт-Пецярбург. Мастакі *Яфім Вінаградаў і Рыгор Качалаў*

Параўнайце выяву Санкт-Пецярбурга з выявай Масквы на с. 160.

Якія прыкметы паказваюць на тое, што Санкт-Пецярбург — зусім новы для Расіі горад?

Правообладатель Издательский центр БГУ

Абярыце для сябе пазіцыю абаронцы або праціўніка пятроўскіх рэформаў. Пацвердзіце ваша меркаванне прыкладамі з параграфа.

Безумоўна, Пётр I быў вялікім рэ-фарматарам. Аднак сучаснікі ставіліся да яго па-рознаму. Адны любілі і паважалі. Другія вінавацілі ў жорсткасці і лічылі крыніцай многіх бед Расіі.

Спрэчкі вакол асобы Пятра I працягваюцца пагэтуль. Для адных ён цар-асветнік, «то акадэмік, то герой, то мараплавец, то рамеснік» (Аляксандр Пушкін). Для іншых — дэспат і тыран. Пра асобу Пятра Вялікага напісана шмат навуковых прац і мастацкіх твораў, але песень аб ім пры яго жыцці народ не складаў.

Князь-акадэмік з «гнязда Пятрова»

Пётр Вялікі збіраў вакол сябе такіх жа людзей, як ён сам, — яркіх і адораных. Адным з іх быў найсвятлейшы князь Аляксандр Данілавіч Меншыкаў.

Гэта сапраўды каларытная постаць! Сын простага гандляра блінамі, ён стаў буйным дзяржаўным дзеячам. Пры гэтым, што ўражвае, Меншыкаў быў зусім непісьменны. Ён мог толькі намаляваць сваё імя. Можна сабе ўявіць, які талент меў Меншыкаў, калі ён кіраваў Пецярбургам, заключаў дамовы, вёў войны, адзін час узначальваў Ваенную калегію, г. зн. з'яўляўся міністрам абароны.

І яшчэ адзін надзвычайны факт. Англічане абралі Меншыкава членам Лонданскага каралеўскага таварыства — у той час самай ганаровай акадэміі ў Еўропе. Дыплом аб абранні найсвятлейшага князя Аляксандра Данілавіча Меншыкава акадэмікам падпісаў прэзідэнт каралеўскага таварыства сэр Ісак Ньютан.

Ключавыя словы: Пётр I, Паўночная вайна, рэкрут, Санкт-Пецярбург, бітва над Палтавай.

1. Якія задачы стаялі перад Расійскай дзяржавай напрыканцы XVII ст.? З чаго пачаў вырашэнне гэтых задач Пётр I?
2. Якія пераўтварэнні былі зроблены Пятром I у сістэме дзяржаўнага кіравання? Як гэта паўплывала на ўладу цара?
3. Якое значэнне для Расіі мела перамога ў Паўночнай вайне? Ахарактарызуйце Паўночную вайну паводле плана: прычыны, ход, вынікі для Расіі.
4. Якія становішчы, а якія адмоўныя вынікі праўлення Пятра I вы маглі б назваць?
5. З дапамогай дадатковых крыніц інфармацыі падрыхтуйце паведамленне аб найбольш цікавых, на вашу думку, пераўтварэннях Пятра I.

Правообладатель Издательский центр БГУ

§ 25. Кіраванне Кацярыны II

1768—1774 гг. 1773—1775 гг. 1785 г. 1787—1791 гг.

Што такое «асветны абсалютызм»? Дзе і якім чынам у Заходняй Еўропе былі здзейсненыя спробы рэалізаваць палітыку асветнага абсалютызму?

Цараванне Кацярыны II стала важным этапам у гісторыі Расійскай дзяржавы. Тэрыторыя Расіі ў гэты час пашыралася ў паўднёвым і заходнім кірунках, насельніцтва вырасла ў два разы. Палітыка Кацярыны II была накіраваная на ўмацаванне дзяржаўнай улады і пазіцыі дваранства.

Якім чынам Кацярына II прыйшла да ўлады? Якія змены адбыліся ў Расіі за гады яе праўлення?

1. Палацавыя перавароты. Пётр I памёр, не прызначыўшы нашчадка на расійскі трон. Паміж рознымі групамі радавітай знаці распачалася жорсткая барацьба за ўладу. Пры гэтым вырашальную ролю ва ўзвядзенні на трон адыгрывала гвардыя — адборная і прывілеяваная частка расійскіх войскаў.

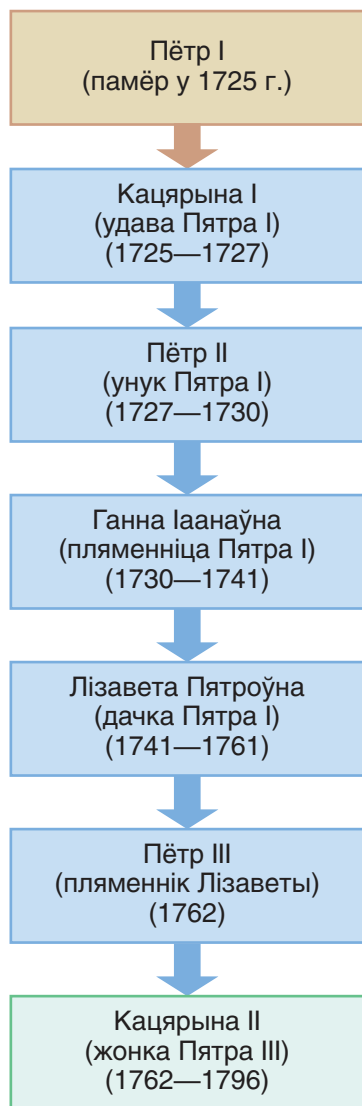
У 1725—1762 гг. на расійскім троне змянілася шэсць правіцеляў. Гэты перыяд у гісторыі Расіі называецца «эпохай палацавых пераваротаў». Правіцелі на троне мяняліся, але сутнасць і асновы самадзяржаўя заставаліся нязменнымі.

2. Прыход да ўлады Кацярыны II. Становішча стабілізавалася ў эпоху праўлення **Кацярыны II**. Яна атрымала карону дакладна

Партрэт Кацярыны II.
Мастак Іван Арзуноў. 1762 г.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Эпоха палацавых
пераваротаў

гэтак жа, як і яе папярэднікі, — у выніку палацавага перавароту.

Кацярына была немкай з паходжання. Нарадзілася ў знатнай, але збяднелай дваранскай сям’і ў Прусіі. У 1745 г. выйшла замуж за нашчадка рускага трона. Яе муж, **Пётр III**, стаў імператарам у 1762 г., але неўзабаве быў забіты групай афіцэраў-змоўшчыкаў.

Законным спадкаемцам трона лічыўся сын Кацярыны — Павел. Аднак Кацярына заручылася падтрымкаю гвардзейскіх афіцэраў і абвясціла сябе імператрыцай. Усе, хто дапамог ёй захапіць уладу, атрымалі шчодрую ўзнагароду.

Кацярына II правіла Расіяй 34 гады. Яна мела цвёрды і рашучы характар, была разумным і моцным правіцелем. Яна здолела далучыць да Расіі новыя землі і перамагчы ў войнах Асманскую імперыю і Швецыю. Пры ёй Расія ўзяла ўдзел у падзелах Рэчы Паспалітай. Імператрыца падтрымлівала ідэі Асветніцтва і ліставалася з Вальтэрам, аднак яна лічыла, што ва ўмовах Расіі немагчыма прымяніць шмат якія ідэі асветнікаў. У выніку прыгонны гнёт пры Кацярыне II толькі ўзмацніўся.

3. Пашырэнне прывілеяў дваранства і ўзмацненне прыгонніцтва. У другой палове XVIII ст. у Расіі праводзілася палітыка, скіраваная на ўмацаванне феадальнага землеўладання.

З дапамогай схемы прасачыце сваяцкія сувязі расійскіх правіцеляў з Пятром I.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Значныя льготы і прывілеі дваранам даваліся і раней. Але канчаткова іх замацавала і пашырыла Кацярына II.

У 1785 г. яна выдала *Даравальную грамату дваранству*. Дваране былі цалкам вызваленыя ад падаткаў і павіннасцяў. Істотна павялічвалася дваранскае землеўладанне. Памешчыкі надзяляліся дзяржаўнымі і палацавымі сялянамі, а таксама незаселенымі землямі. За час свайго царавання Кацярына II раздала дваранам 800 тыс. дзяржаўных і палацавых сялян. Асабліва шчодро яна ўзнагароджвала тых, каму была ўдзячная за здабышчы царскай кароны.

За багатыя падарункі расплачваліся сяляне. Феадальныя павіннасці — паншчына і аброк — узрасталі, павялічваліся падаткі. Сялянам было забаронена скардзіцца на сваіх памешчыкаў. За гэта скаргнік мог быць сасланы на катаргу ў Сібір або аддадзены ў рэкруты.

234

Аб'ява аб продажы прыгонных

Прадаюцца дваровыя майстравыя людзі паводзін добрых: 2 краўцы, шавец, гадзіншчык, кухар, карэтнік, каляснік, разьбяр, залатар і 2 фурманы, якіх бачыць і даведацца пра цану можна... у самога памешчыка. Тут жа прадаюцца 3 бегавыя маладыя кані, словам адзін жарабок і 2 кані, і зграя ганчакоў, лікам пяцьдзясят.

Як гэтая аб'ява характарызуе становішча сялян?

За першыя дзесяць гадоў царавання Кацярыны II адбылося больш за пяцьдзясят сялянскіх паўстанняў у цэнтральных абласцях. Іх давялося ўціхаміраваць ваеннай сілай.

4. Паўстанне Емяльяна Пугачова. У 1773 г. выбухнула найбуйнейшае ў гісторыі Расіі народнае паўстанне.

Яно пачалося ў асяроддзі яйцкага (уральскага) казацтва і распаўсюдзілася на велізарныя тэрыторыі Арэнбургскага краю, Урала і Прыўралья, Ніжняга і Сярэдняга Паволжа. У паўстанні ўдзельнічалі яйцкія казакі, прыгонныя сяляне, работныя людзі Урала, а таксама народы Паволжа — башкіры, татары, калмыкі. У кожнай з гэтых груп насельніцтва былі ўласныя прычыны для выступлення і бунту супраць улады. Але агульным для ўсіх было незадавальненне сваім становішчам.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Суд Пугачова.
Мастак Васіль Пяроў. 1879 г.

Як вы лічыце, над кім чыніць суд Емяльян Пугачоў?

Яіцкіх казакаў, асабліва іх вярхушку, абурала палітыка ўрада, накіраваная на абмежаванне прывілеяў казацтва. Сялян — узмацненне асабістай залежнасці ад памешчыкаў, рост падаткаў і павіннасцяў. Работных людзей — цяжкія ўмовы жыцця і працы на заводах Урала.

Правадыр паўстання **Емяльян Іванавіч Пугачоў** быў са збеглых данскіх казакаў. Ён прышоў на Яік і абвясціў сябе Пятром III, які быццам бы ўратаваўся ад сваіх забойцаў. Пугачоў спадзяваўся на падтрымку манархічна настроеных казакаў і сялян. Шмат хто з іх сапраўды верыў у тое, што цар стаяў за простых людзей супраць дваран. Таму дзеянні Пугачова мелі вельмі вялікі поспех.

Касцяк пугачоўскай арміі першапачаткова складалі яіцкія казакі, і толькі потым яна папоўнілася залежнымі сялянамі і работнымі людзьмі, прадстаўнікамі паволжскіх народаў. У рукі паўстанцаў перайшлі паўднёваўральскія заводы, што забяспечыла паўстанцаў артылерыяй. Шмат у якіх раёнах Паволжа пугачоўцы грамілі памешчыцкія сядзібы, палілі гарады і вёскі; многа памешчыкаў, чыноўнікаў і афіцэраў было закатавана і забіта. Гэта пра яго, пра паўстанне Пугачова, вялікі рускі паэт Аляксандр Пушкін сказаў: «Не давядзі Божа бачыць рускі бунт, бязлітасны і бессэнсоўны!»

Правообладатель Издательский центр БГУ

Знайдзіце на картасхеме тэрыторыю, ахопленую сялянскім паўстаннем.

Перапалоханы ўрад накіраваў на падаўленне паўстання рэгулярную армію. Паўстанцы былі разбітыя 25 жніўня 1774 г. за 100 км на поўдзень ад Царыцына. Пугачоў быў схоплены групай казакаў-зброднікаў і выдадзены ўладам. Яго пакаралі смерцю ў Маскве на Балотнай плошчы 10 студзеня 1775 г.

5. Знешняя палітыка Кацярыны II.

Кацярына II працягнула барацьбу за выхад Расіі да Чорнага мора. Але гэта не задавальняла Францыю і Асманскую імперыю (Турцыю). Францыя імкнулася сканцэнтравать у сваіх руках гандаль на ўсім Блізкім Усходзе. Турцыя баялася прасоўвання Расіі на поўдзень. Англія таксама не хацела замацавання Расіі ў гэтым рэгіёне.

Супярэчнасці паміж Расіяй і Турцыяй выліліся ў працяглыя і крыва-выя войны 1768—1774 гг. і 1787—1791 гг. Дзякуючы арміі і таленавітым палкаводцам Расія выйшла з гэтых войнаў пераможцай. Усёй Расіі і Еўропе сталі вядомыя імёны Рыгора Пацёмкіна, Аляксандра Суворова, Фёдора Ушакова, Пятра Румянцева.

Як вы мяркуеце, чаму сялянскае паўстанне пацярпела паразу? Назавіце не менш чым тры прычыны.

З дапамогай карты ў атласе вызначце, якія выгады даваў Расіі выхад да Чорнага мора.

Чэсменскі бой 25—26 чэрвеня 1770 г.
Мастак *Іван Айвазоўскі*. 1848 г.

*З дапамогай дадатковых крыніц
даведайцеся, якое значэнне для Расіі меў
Чэсменскі бой у часе руска-турэцкай вайны
1768—1774 гг.*

У выніку пераможных войнаў Расійская імперыя далучыла да сябе ўсё Паўночнае Прычарнамор'е. Крымскае ханства атрымала незалежнасць ад Турцыі. У 1783 г. яно было ліквідаванае і далучанае да Расіі. Такім чынам, Расія атрымала выхад да Чорнага мора і пазбылася пастаяннай пагрозы нападу крымскіх татар, за якімі стаялі Турцыя і Англія. Дзякуючы гэтаму пачалося паскоранае гаспадарчае развіццё стэпавага поўдня Расіі, а таксама пашырэнне яе гандлёвых сувязяў з краінамі Міжземнамор'я. Былі заснаваныя новыя гарады: Нікалаеў, Адэса, Севастопаль, Херсон і інш.

Скарыстаўшыся аслабленнем Рэчы Паспалітай, Расія разам з Аўстрыяй і Прусіяй падзялілі гэтую дзяржаву паміж сабой (1772, 1793, 1795). Да Расіі адышлі Правабярэжная Украіна, беларускія землі, Валынь, Літва і Курляндія (гістарычная вобласць Латвіі).

*Прасачыце па карце ў атласе рост
тэрыторыі Расійскай дзяржавы
ў часы праўлення Кацярыны II.*

Перыяд праўлення Кацярыны II быў сапраўды «залатым векам» для рускага дваранства. Аднак яго прывілеі і шмат у чым пашыраліся за кошт узмацнення сялянскай залежнасці ад памешчыкаў. Народнае паўстанне Емяльяна Пугачова з'явілася сур'ёзным выпрабаваннем для самадзяржаўнай царскай улады. Узнешняй палітыцы Кацярыны II была прамой паслядоўніцай Пятра Вялікага. Яна паспяхова працягнула яго справу і завяршыла ператварэнне Расійскай імперыі ў вялікую сусветную дзяржаву.

Ключавыя словы: Емяльян Іванавіч Пугачоў, Кацярына II, Даравальная грамата дваранству.

1. Чаму ў расійскай гісторыі перыяд з 1725 па 1762 г. атрымаў назву «эпохі палацавых пераваротаў»?
2. У чым палітыка Кацярыны была працягам палітыкі Пятра I?
3. Як у час праўлення Кацярыны II змянілася становішча дваран? Як змянілася становішча сялян?
4. Складзіце расказ пра сялянскае паўстанне 1773—1775 гг. па наступным плане: а) прычыны паўстання; б) правадыр паўстання і асноўныя ўдзельнікі; в) тэрыторыя пашырэння паўстання; г) вынік паўстання. Пры адказе выкарыстайце картасхему на с. 175.

5. Складзіце схему «Асноўныя кірункі знешняй палітыкі Кацярыны II».

§ 26. Русская культура XVI—XVIII стст.

Якія змены ў культурным жыцці Заходняй Еўропы адбыліся пад уплывам ідэй Адраджэння і Асветніцтва?

Утварэнне адзінай Расійскай дзяржавы аказала велізарны ўплыў на развіццё культуры. Рост велічы і магутнасці дзяржавы адлюстравалася ў творах дойлідства, жывапісу і літаратуры.

Якія змены адбыліся ў рускай культуры ў XVI—XVIII стст.? Чым гэтыя змены былі выкліканыя?

1. Вусная народная творчасць. Змаганне са знешнімі ворагамі і фарміраванне адзінай Расійскай дзяржавы знайшлі адлюстраванне ў народнай творчасці (фальклоры). Адным з улюбёных герояў рускіх былін зрабіўся Сцяпан Разін.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Скамарохі.
Мастак *Міхаіл Шчырылёў*

Шмат гістарычных песень было складзена пра Івана IV. Лютага цара ўслаўлялі за барацьбу са знешнімі ворагамі і асуджалі за жорсткасць і кровапраліцце.

Народ з'едліва і кпліва высмейваў баяр і памешчыкаў, царкоўнікаў і багатых купцоў. Пра гэта сведчаць шматлікія прыказкі і прымаўкі: «Пакараў Бог народ — прыслаў ваявод», «А багаты і на золата слёзы лье».

Па гарадах і вёсках хадзілі вандроўныя артысты — скамарохі, гусляры-песеннікі, павадыры з мядзвездзімі. Вялікую папулярнасць мелі лялечныя прадстаўленні з удзелам Пятрушкі.

2. Развіццё кнігадрукавання. Рукапісныя кнігі былі ў той час вельмі дарагія. Таму ўпадабаныя творы часта перапісваліся ад рукі і перадаваліся ў спадчыну. Найважнейшай падзеяй XVI ст. стала з'яўленне рускага кнігадрукавання. **1 сакавіка 1564 г. Іван Фёдарав** і яго паплечнік беларускі майстар **Пётр Мсціславец** выдалі рэлігійную кнігу «Апостал». Гэта была першая руская друкаваная кніга, у якой зазначаліся дата і месца выдання, а таксама імёны першадрукароў.

Асаблівае месца ў культуры XVI ст. займае бібліятэка Івана Грознага. Цар Іван паказваў яе аднаму вучонаму святару, і таго ашаламіла багацце збору кніг. Па сведчанні гэтага чалавека, у бібліятэцы былі творы вядомых і невядомых аўтараў. Пытанне пра лёс унікальнай бібліятэкі дагэтуль выклікае бурныя спрэчкі сярод навукоўцаў. У яе існаванні ніхто не сумняваецца. Але што адбылося з ёю далей — ці яна згарэла падчас пажараў у Маскве, ці яе замураваў Іван Грозны ў падземным кнігасховішчы, застаецца невядомым.

Кніжныя лаўкі на Спаскім мосце.
Мастак *Апалінарыі Васняцоў*. 1916 г.

На падставе ілюстрацыі зрабіце
выснову аб стаўленні людзей таго
часу да кніг.

3. Развіццё літаратуры. Руская літаратура XVI ст. у асноўным мела рэлігійны характар. У XVII ст. адбыўся пераход ад рэлігійнай тэматыкі да свецкай. З'явіліся сатырычныя аповесці. Вялікай папулярнасцю карысталася «Аповесць пра Ярша Яршовіча». У ёй злосна высмейваліся «вялікі баярын і ваявода» Асётр, дваранін Лешч і багацей Сом.

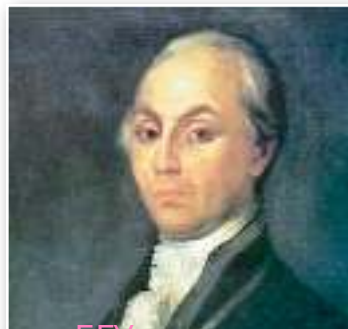
222—226

У рускай літаратуры XVIII ст. асноўным мастацкім стылем быў класіцызм. Прыкметнаю з'явай таго часу стала камедыя *Дзяніса Фанвізіна* «Недаростак». Галоўны герой камедыі Мітрафанушка жыве гультаём у маёнтку сваёй маці, не жадае вучыцца і займацца хоць якой справай. Матуля аберагае свайго сыночка ад усялякіх клопатаў: «высакароднаму» не трэба ведаць геаграфію — рамізнік куды хочаш давязе.

Як вы лічыце, ці з'яўляюцца
актуальнымі паводзіны галоўных
герояў п'есы ў наш час?

Асаблівае месца ў літаратуры і грамадскай думцы XVIII ст. належыць *Аляксандру Радзішчаву*. У 1790 г. ён напісаў свой самы знакаміты твор «Падарожжа з Пецярбурга ў Маскву». Галоўная тэма кнігі — становішча простага люду. Асноўнае зло, на думку асветніка, — прыгоннае

Аляксандр Радзішчаў

Правообладатель Издательский центр БГУ

права, якое выракае народ на галечу і невуцтва. «Звяры прагныя, п'явіцы ненажэрныя, што селяніну мы пакідаем? Тое, чаго адабраць не можам, — паветра», — такі яго зварот да дваран-прыгоннікаў. Уважлівай чытачкай «Падарожжа» выявілася Кацярына II. Яна назвала пісьменніка «бунтаром, горшым за Пугачова», кнігу прыгаварыла да спалення, а пісьменніка саслала ў Сібір.

4. Развіццё адукацыі і навукі. Уласцівай для XVII ст. рысай быў рост пісьменнасці сярод розных пластоў насельніцтва. Грамаце навучалі ў сем'ях або дома з настаўнікам за плату. Аднак нават у багатых дамах жанчыны звычайна заставаліся непісьменнымі.

У 1640-х гг. з'явіліся сярэднія школы. У **1687 г.** у Маскве адкрылася

першая вышэйшая навучальная ўстанова — *Славяна-грэка-лацінская акадэмія*, якая рыхтавала кадры для дзяржаўных і царкоўных устаноў.

У **1724 г.** у Санкт-Пецярбургу была заснаваная *Акадэмія навук*. На працу ў Акадэмію запрашаліся навукоўцы з Еўропы. Цягам XVIII ст. вучоныя Акадэміі вывучалі гісторыю, геаграфію і прыроду Расіі.

Вялікай падзеяй культурнага жыцця Расіі стала адкрыццё ў **1755 г.** *Маскоўскага ўніверсітэта*. Выкладанне ў ім вялося на рускай мове. Адным з выбітных рускіх вучоных стаў Міхаіл Васільевіч Ламаносаў.

Міхаіл Ламаносаў.
Прыжыццёвая выява. 1757 г.

Міхаіл Ламаносаў (1711—1765) прыйшоў з рыбным абозам з далёкай паўночнай вёскі ў Маскву, каб вучыцца. Яму было тады 19 гадоў. Ламаносаў паступіў у Славяна-грэка-лацінскую акадэмію, дзе побач з ім за партай сядзелі дзеці 13—14-гадовага ўзросту. За сваё жыццё ён паспеў здзейсніць вельмі шмат адкрыццяў у розных галінах ведаў. Стаў стваральнікам новай навукі — фізічнай хіміі. Арганізаваў першую ў краіне хімічную лабараторыю. Першым высветліў электрычнае паходжанне паўночнага ззяння. Адкрыў атмасферу на планеце Венера. Апроч таго, ён рэфармаваў рускае вершаскладанне, сам пісаў вершы, а таксама быў аўтарам прац па гісторыі Расіі.

З якім вядомым дзеячам эпохі Адраджэння можна параўнаць Міхаіла Ламаносава? Патлумачце, чаму.

5. Архітэктура. Стварэнне адзінай Рускай дзяржавы, развіццё нацыянальнай самасвядомасці яскрава праявіліся ў архітэктуры.

У гонар уззяцця горада Казані і перамогі над Казанскім ханствам быў пабудаваны храм Васіля Блажэннага (Пакроўскі сабор). Галоўная ідэя кампазіцыі — аб'яднанне вакол Масквы розных зямель.

У XVII ст. дасягнула росквіту драўляная архітэктура. Яе вылучалі зграбнасць і хараство, багатае дэкаратыўнае аздабленне фасаду — «*дзівосная ўзорыстасць*».

Пад кіраўніцтвам італьянца **Барталамае Растрэлі** на набярэжнай Невы быў пабудаваны шэдэўр рускай архітэктуры — Зіmnі палац (цяпер Эрмітаж).

Творы геніяльнага дойліда XVIII ст. **Васіля Бажэнава** звязаныя з Масквой. Сын небагатага царкоўнага служкі, ён праявіў незвычайныя здольнасці да малявання, здолеў скончыць Акадэмію мастацтваў і працягнуць навучанне ў Францыі і Італіі. Ён створаны будынак, які і цяпер заварожвае погляды, — Дом Пашкова.

Храм Васіля Блажэннага ў Маскве.
1555—1561 гг.

Якому заходнееўрапейскаму мастацкаму стылю магла б пасаваць такая назва?

Дом Пашкова ў Маскве.
1784—1786 гг.

Зіmnі палац у Санкт-Пецярбургу.
1754—1762 гг.

Развіццё архітэктурных стыляў у Расіі

Карыстаючыся дадатковым матэрыялам, вызначце, да якога стылю адносяцца прадстаўленыя на ілюстрацыях архітэктурныя помнікі. Назавіце характэрныя рысы кожнага стылю. Патлумачце, чаму барока і класіцызм пачалі пранікаць у Расію ў XVIII ст.

Тройца Старазапаветная.
Мастак Сімон Ушакоў.
1671 г.

6. Выяўленчае мастацтва і тэатр. У выяўленчым мастацтве ў XVI—XVII стст. па-ранейшаму панаваў рэлігійны жывапіс — іканапіс. Апошнім вялікім іканапісцам дзяцятроўскай Русі быў **Сімон Ушакоў**. У рэлігійных творах ён намагаўся адлюстроўваць «жыўства» — жывыя чалавечыя рысы.

Новаю з’явай у рускім мастацтве XVII ст. зрабіліся партрэты, або, як іх тады называлі, *парсуны* (ад слова «персона»). Ствараючы парсуны, мастак звяртаўся да звыклых для яго прыёмаў іканапісу, але намагаўся паказаць жывога чалавека. Небывалага ўздыму рускі партрэтны жывапіс дасягнуў у XVIII ст.

Як вы мяркуеце, творчасць якога рускага іканапісца сталася ўзорам для Сімона Ушакова? Што, на ваш погляд, новага дадаў Ушакоў у жывапіс?

Правообладатель Издательский центр БГУ

Партрэт Кацярыны II.
Мастак Фёдар Рокатаў.
1763 г.

Партрэт Марыі Лапухіной.
Мастак Уладзімір
Баравікоўскі. 1797 г.

Дзяўчына ў какошніку.
Мастак Іван Аргуноў.
1784 г.

На падставе прыкладаў жывапісу XVIII ст. вызначце, які мастацкі жанр стаў у той час асноўным. Прадстаўнікоў якіх пластоў грамадства пераважна паказвалі мастакі?

У Расіі да пачатку XVIII ст. не было агульнадаступнага тэатра. Стварэнне першага прафесійнага публічнага тэатра ў Санкт-Пецярбургу звязанае з імем купецкага сына *Фёдара Волкава*. Яго называюць «айцом рускага тэатра». У гэты ж час вяльможы і багатыя памешчыкі ладзілі свае прыватныя тэатры, набіраючы ў трупы адораных прыгонных. Так паўстаў прыгонны тэатр.

7. Змены ў побыце. Пра тое, як жылі людзі ў XVI ст., можна даведацца з кнігі таго часу пад назвай «Дамастрой». У ёй даваліся парады наконт вядзення дома і гаспадаркі, «як жыць праваслаўным у міры з жонкамі і дзецямі», як паводзіць сябе ў гасцях.

Побыт сялян і пасадскіх людзей істотна адрозніваўся ад побыту знатных і багатых пластоў рускага грамадства. Для жыцця знатных і заможных людзей будаваліся прасторныя дамы — «харомы» са шматлікімі памяшканнямі. З другой паловы XVII ст.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Баярскія харомы

Апішыце жытло баярына. У чым вы бачыце асноўныя адрозненні побыту сялян ад побыту баяра?

Карціна «Хворы муж». Мастак Васіль Максімаў. 1881 г.

З дапамогай ілюстрацыі апішыце сялянскае жытло. Для больш поўнай характарыстыкі побыту сялян выкарыстайце дадатковыя крыніцы інфармацыі.

у Маскве і іншых гарадах пачалі з'яўляцца каменныя двух- і нават трохпавярховыя дамы.

У XVIII ст. у бытавым укладзе адбыліся істотныя змены. Асабліва важным было ўвядзенне новага календара. З 1700 г. Новы год стаў пачынацца

1 студзеня (замест 1 верасня). Новае летазлічэнне цяпер вялося «ад нараджэння Хрыстова» — гэта значыць так, як ужо было прынята ва ўсіх еўрапейскіх краінах.

Успомніце, якія змены ў побыце і адзенні ўвёў Пётр I.

Для дваранства і вярхоў гарадскога насельніцтва ўводзіліся новыя формы стасункаў — *асамблеі* (грамадскія сходы). Яны ладзіліся ў зімовы час па чарзе ў знатных асоб. Тут танцавалі, вялі гутаркі, гулялі ў шашкі, у шахматы. Пры пераемніках Пятра I асамблеі ператварыліся ў балі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Такім чынам, у развіцці рускай культуры XVI—XVIII стст. можна вылучыць два вялікія перыяды, раздзеленыя эпохаю праўлення Пятра Вялікага. У дап'ятроўскі перыяд руская культура развівалася галоўным чынам на ўласнай аснове і была блізкая і зразумелая самым шырокім колам насельніцтва. У пасляп'ятроўскі перыяд яна зазнала істотны ўплыў заходнееўрапейскай культуры.

Ключавыя словы: Міхаіл Васільевіч Ламаносаў, Сімон Ушакоў.

1. Запоўніце табліцу «Дасягненні рускай культуры XVI—XVIII стст.».

Асноўныя кірункі культуры	XVI ст.	XVII ст.	XVIII ст.
Пісьменнасць і адукацыя	Пачатак кнігадрукавання ў Расіі (Іван Фёдараў, Пётр Мсціславец)		
Літаратура			
Архітэктура			
Жывапіс і іншыя віды мастацтва			

2. Якія з дасягненняў рускай культуры XVI—XVIII стст. вы лічыце самымі значнымі? Патлумачце, чаму.
3. Пералічыце новыя для Расіі архітэктурныя стылі, што ўзніклі ў XVI—XVIII стст. Якія адметныя рысы стылю дазваляюць вызначыць час пабудовы будынка? Прывядзіце прыклады архітэктурных помнікаў для кожнага стылю.
4. Як вы лічыце, у жыцці якіх саслоўяў у XVI—XVIII стст. адбыліся найбольш істотныя змены? Патлумачце свой пункт погляду.
5. З дапамогай дадатковых крыніц інфармацыі падрыхтуйце паведамленне пра аднаго з дзеячаў культуры XVI—XVIII стст.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Абагульняльныя пытанні і заданні да раздзела III

1. Стварыце схему (ментальную карту) «Правіцелі Расіі ў XVI—XVIII стст.» (гл. памятку 1 на с. 220).
2. Дайце характарыстыку гістарычных дзеячаў: Барыса Гадунова, Емяльяна Пугачова, Аляксандра Меншыкава (гл. памятку 3 на с. 220).
3. Чаму ў XVI ст. адну з галоўных знешнепалітычных задач Расія бачыла ў выхадзе да Балтыйскага мора? Чым, на вашу думку, тлумачацца поспехі і няўдачы ў знешняй палітыцы падчас праўлення Івана IV?
4. Смутай або Смутным часам гісторыкі называюць пачатак XVII ст., калі Расію ахапіў глыбокі грамадскі крызіс. Яны парознаму тлумачаць прычыны Смуты: дынастычны крызіс, незаконнасць праўлення Барыса Гадунова і інш. Якія прычыны Смуты назвалі б вы?
5. Чаму ні Барыс Гадуноў, ні абодва Ілжэдзітры, ні Васіль Шуйскі, нягледзячы на падтрымку шматлікіх прыхільнікаў, не здолелі ўмацаваць сваю ўладу, тады як абранне Міхаіла Фёдаравіча Раманава ўмацавала ўладу і паклала канец Смуце?
6. Пакажыце на карце ў атласе тэрытарыяльныя змены, якія адбыліся ў Расіі ў XVII ст.
7. Складзіце схему «Асноўныя кірункі знешняй палітыкі Расіі ў канцы XVII — пачатку XVIII стст.». Ці быў знешнепалітычны курс Расіі працягам яе дзейнасці ў папярэднюю эпоху (напрыклад, у XVI ст.)? Аргументуйце свой адказ.
8. Якія новыя рысы рускай культуры, што з'явіліся ў XVII ст., атрымалі сваё развіццё ў культуры XVIII ст.? Назавіце новыя кірункі ў культуры XVIII ст.
9. Стварыце партрэтную галерэю выбітных расійскіх дзеячаў XVI—XVIII стст. Звярніце ўвагу на тое, як іх адлюстроўвалі розныя мастакі. Якім чынам перадаваліся асабістыя якасці гэтых дзеячаў?

УСХОДНІЯ
ЦЫВІЛІЗАЦЫІ

Да пачатку Новага часу шмат якія ўсходнія цывілізацыі дасягнулі высокага ўзроўню развіцця і зрабілі вялікі ўнёсак у скарбніцу сусветнай культуры. У XVI—XVIII стст. яны сутыкнуліся твар у твар з еўрапейскай цывілізацыяй — напорыстай, прадпрымальнай і агрэсіўнай. Нават самыя магутныя цывілізацыі, напрыклад, такія як Індыя, не здолелі супрацьстаяць чужынцам і на доўгі час трапілі ў залежнасць ад Еўропы.

Навукоўцы даўно спрабуюць патлумачыць гэты паварот у сусветнай гісторыі. Аднак ім дагэтуль не ўдаецца адназначна адказаць на пытанне, чаму так адбылося. Зразумела толькі, што адказ трэба шукаць у своеасаблівасці і адметнасцях развіцця еўрапейскай і ўсходніх цывілізацый.

Асаблівасці будызму ў Японіі, Кітаі і Індыі.

Дракон у кітайцаў, цмок у беларусаў.

Асоба Бабура ў гісторыі Індыі.

Стамбул: Азія або Еўропа?

Віртуальны музей: архітэктура і мастацтва краін Усходу і Афрыкі.

§ 27. Японія

1603 г.

Якая дзяржава называецца цэнтралізаванай? Што такое традыцыйнае грамадства? Як ставіліся да асобы і ўлады імператара ў сярэднявечнай Японіі? Якая рэлігія стала дзяржаўнай у Японіі?

Еўрапейцы лічылі Японію адсталаю дзяржавай. У сапраўднасці гэта была развітая і цывілізаваная краіна з багатай культурай і працавітым народам. У другой палове XV ст. буйныя феадалы распачалі ў Японіі працяглую грамадзянскую вайну. Улада імператара аслабла. Нават галоўнакамандуючы японскай арміяй — **сёгун** — не мог паўплываць на ход падзей. Больш за сто гадоў самураі вялі міжусобныя войны, спускаючы краіну.

Якія асаблівасці мела развіццё Японіі ў першы перыяд Новага часу? Якія ўзаемаадносіны складваліся паміж Японіяй і краінамі Еўропы?

1. Аб'яднанне Японіі. Напачатку XVII ст. у гісторыі Японіі адбылася важная падзея. Скончыўся працяглы перыяд феадальнай раздробленасці і пакутлівай барацьбы за ўладу паміж японскімі феадаламі. З палёгкай уздыхнулі простыя людзі, што больш за ўсіх цярпелі ад міжусобіц. Пад сваёй уладай краіну аб'яднаў князь **Такугава Іясу**, які дабіўся перамогі над сваімі сапернікамі.

У **1603 г.** ён абвясціў сябе сёгунам і стаў сапраўдным правіцелем Японіі. Сталіцай імператара заставаўся горад Кіёта, дзе знаходзілася рэзідэнцыя імператара. Аднак палітычным і эканамічным цэнтрам дзяржавы стаў горад **Эда** (цяпер Токіа), заснаваны ва ўладаннях сёгуна.

Якія гарады ў розныя гістарычныя перыяды былі сталіцамі Японіі? Які горад з'яўляецца сталіцай Японіі цяпер?

Такугава правёў рэформу кіравання краінай. Імператар (мікада) страчваў рэальную ўладу ў дзяржаве. Ён распараджаўся цяпер толькі справамі рэлігіі і кіравання ўласным

Правообладатель Издательский центр БГУ

Ахова сёгуна. 1538 г.

дваром. У яго абавязкі ўваходзіла вершаскладанне, вывучэнне гісторыі і цырымоній. Пры імператары ўвесь час знаходзіўся прадстаўнік сёгуна.

2. Сёгунат Такугава. Дынастыя Такугава правіла Японіяй да 1868 г. Яна абапіралася на паслухмяных феадальных князёў і ваяроў-самураяў. Разам з сёгунам яны ўтваралі паноўнае саслоўе, дабрабыт якога залежаў ад працы сялян і рамеснікаў.

Першыя прадстаўнікі дынастыі Такугава ўсталявалі ў Японіі сістэму жорсткага кантролю. Сын селяніна не мог стаць рамеснікам, сын рамесніка — купцом. І ваяры-самураі не маглі змяніць гаспадара. Нават князі знаходзіліся пад найстражэйшым кантролем сёгунскага ўрада.

Партрэт Такугава Іяэсу

Складзіце гістарычны партрэт Такугава Іяэсу. Ахарактарызуйце яго дзейнасць, выкарыстоўваючы матэрыял п. 1 і п. 2.

Саслоўная структура Японіі ў эпоху праўлення Такугава

Як вы лічыце, чаму самураям належала галоўная роля ў грамадстве?

Правообладатель Издательский центр БГУ

Пакажыце на картасхеме на с. 191 тэрыторыю найбуйнейшых уладанняў дынастыі Такугава.

Улада Такугава здавалася непарушнай і вечнай. Але ўжо ў XVIII ст. у Японіі ўзмацнілася незадаволенасць феадальнымі парадкамі. Па краіне пракацілася хваля сялянскіх паўстанняў і выступленняў гарадской беднаты. Гэта былі першыя прыкметы крызісу сёгунату Такугава.

3. Адносіны з еўрапейцамі і палітыка самаізаляцыі. У 1542 г. да берагоў Японіі прыбылі партугальцы, затым іспанцы, а праз некаторы час — галандцы і англічане. Менавіта партугальцы ў самы разгар феадальнай міжусобицы завезлі на Японскія астравы агнястрэльную зброю. Разам з партугальцамі і іспанцамі ў Японіі з'явіліся каталіцкія місіянеры-езуіты. Яны актыўна займаліся пашырэннем хрысціянскай рэлігіі. У выніку некаторыя японцы, у тым ліку феадалы, прынялі хрысціянства.

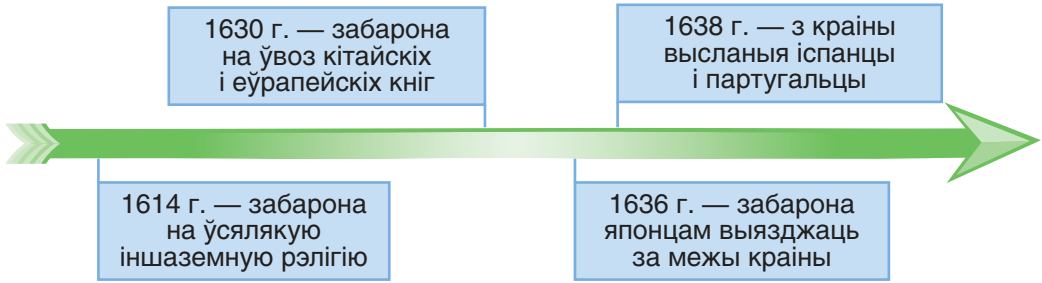

Прасачыце шлях партугальцаў у Японію па картасхеме на 1-м форзацы. Як вы лічыце, чым прываблівала Японія галандскіх падарожнікаў?

Аднак у 1630-я гг. урад Такугава, апасаючыся чужынцаў, змяніў сваю палітыку — ён закрыў краіну для іншаземцаў. Калі ў Японію прыбыў чарговы партугальскі карабель з пасольствам, то па загадзе ўлад былі забітыя пасол і частка экіпажу. У сваю чаргу, і японцам пад страхам смяротнага пакарання забаранялася пакідаць межы краіны.

Прыбыццё партугальскага карабля ў Японію. Роспіс шырмы. Пачатак XVII ст.

Палітыка самаізаляцыі

Больш за 200 гадоў цягнуўся ў Японіі перыяд *самаізаляцыі*. Краіна была практычна адрэзана ад навакольнага свету. Яна падтрымлівала

На падставе схемы і картасхемы патлумачце, што такое палітыка самаізаляцыі, або «зачыненых дзярэй».

Складзіце расказы пра палітыку самаізаляцыі Японіі: а) ад імя партугальскага мараплаўца; б) ад імя японскага сёгуна. Патлумачце ў іх, чаму Японія адгарадзілася ад еўрапейцаў.

толькі нязначныя гандлёвыя кантакты са сваімі суседзямі — Кітаем і Карэяй. З еўрапейцаў толькі галандцы мелі права абмежаванага гандлю. Яны сталі адзіным звязном, якое звязвала Японію з Еўропай.

Вынікам такой палітыкі стала тэхнічнае адставанне Японіі ад еўрапейскіх дзяржаў. У гэтай астраўной дзяржавы не было нават марскога флоту. Тым не менш Японія здолела захаваць сваю незалежнасць.

4. Культура. Культура перыяду Такугава займае асаблівае месца ў японскай гісторыі. Сёгуны актыўна пашыралі адукацыю сярод ваеннага саслоўя. З'явіліся ўрадавыя і княжацкія школы для навучання дзяцей самураяў. Жанчыны з самурайскіх сем'яў зазвычай атрымлівалі хатнюю адукацыю.

Напрыканцы XVIII ст. пісьменнымі з'яўляліся амаль усе самураі, а таксама значная частка сялян, рамеснікаў і гандляроў. Да пісьменных у Японіі адносілі ўсіх асоб, старэйшых за шэсць гадоў, хто ўмеў напісаць сваё імя і прачытаць нескладаны тэкст. Такім чынам, пісьменнасць і адукаванасць былі шырока распаўсюджаныя сярод усіх пластоў насельніцтва Японіі часоў праўлення Такугава.

Вялікая ўвага надавалася кнігадрукаванню, якое японцы запазычылі з Кітая. Пазней еўрапейцы прывезлі ў Японію друкарскі станок і з дапамогаю японцаў, што прынялі хрысціянства, выпускалі рэлігійную літаратуру. У 1593 г. была выдадзена адна з першых свецкіх кніг — «Байкі» Эзопа. Павялічвалася колькасць тыпаграфій і кніжных крам. У XVII ст. было выпушчана 757 найменняў кніг.

Нэцкэ — маленькая сімвалічная разная фігурка. Зроблена яна найчасцей са слановай косці або дрэва. Такія фігуркі атрымалі пашырэнне ў Японіі ў канцы XVII ст. Іх выкарыстоўвалі для мацавання ключоў, кашалька да пояса кімано, але таксама яны служылі ўпрыгажэннем вопраткі.

Складзіце міні-каталог нэцкэ. Якое значэнне яны маюць?

Бог шчасця (нэцкэ)

Правообладатель Издательский центр БГУ

Урадавая школа (школа бакуфу),
перыяд Эда

Прыватная школа

Некаторыя кнігі выдаваліся як творы мастацтва і служылі аздобай у дамах знаці. У гэты ж час атрымалі пашырэнне бібліятэкі. Толькі ў горадзе Эда напрыканцы XVIII ст. іх налічвалася больш за шэсцьсот.

Выключнай своеасаблівасцю адрозніваліся літаратура і мастацтва. Яны адлюстроўвалі адну з найярчэйшых граняў японскага нацыянальнага характару — развітое пачуццё прыгожага і любоў да прыроды. У гэты час дасягнула дасканаласці культура садоўніцтва, перанятая японцамі ў кітайцаў. Вялікія і малыя садова-паркавыя ансамблі прызначаліся для самоты і сузірання. У XVI—XVIII стст. канчаткова склаліся правілы чайнай цырымоніі і мастацтва афармлення букетаў — *ікебана*.

Акцёры Кабукі. Гравюра
Торыі Кіёміцу. 1767 г.

У XVII ст. самым вядомым тэатрам у Японіі стаў тэатр Кабукі. Слова «кабукі» ў перакладзе з японскай мовы абазначае «адмысловыя спевы і танцы». Усе ролі, уключна з жаночымі, у гэтым тэатры з 1629 г. выконвалі мужчыны, хоць заснавала яго жанчына — танцоўшчыца Ідзума-но Акуні.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Японцам уласцівае ўсеагульнае захапленне вершаскладаннем — паэзія заўсёды была іх улюбёным відам мастацтва. З XVI ст. найбольш папулярнай формай паэтычнай творчасці стаў верш з трох радкоў — *хайку*. Гэтыя вершы можна параўнаць з еўрапейскімі афарызмамі. У іх заўсёды ёсць нейкая загадка і недагаворанасць. Разгадаць сэнс хайку не так проста. Напрыклад, у вершы пра восень гаворыцца:

Уявіце, што вы жывяце ў Японіі XVII ст. і захапляецеся вершаскладаннем. Напішыце верш у стылі хайку. Тэму вызначце самі.

*Гляджу — апалы ліст
Вярнуўся на галінку.
А гэта быў матыль.*

253—254

У жанры хайку праславіўся **Мацуа Басё** (1644—1694). Вось адно з яго славутых трохрадкоўяў:

*На голым дрэве
Крумкач самотна сядзіць.
Восеньскі вечар.*

Чайная цырымонія належыць да найбольш самабытных і ўнікальных з'яў Японіі. Яна адыгрывае значную ролю ў духоўным і грамадскім жыцці гэтай краіны на працягу некалькіх стагоддзяў. Чайная цырымонія — строга рэгламентаваны рытуал. У ім удзельнічае майстар чаю — той, хто заварвае чай і разлівае яго, і тыя, што прысутнічаюць пры гэтым і пасля п'юць цудоўны напой.

Японская чайная цырымонія. Ксілаграфія

Правообладатель Издательский центр БГУ

З канца XVII ст. атрымаў распаўсюджанне новы для Японіі від графічнага мастацтва — *гравюра на дрэве* (ксілаграфія). Недарагая і ў той жа час яркая і прыгожая, яна была даступная шырокім колам насельніцтва. Сюжэты ахоплівалі ўсе бакі жыцця гараджан. На гравюрах выяўляліся артысты тэатра, прачкі, рамеснікі падчас працы, гандляры ў сваіх крамах.

Такім чынам, найважнейшай падзеяй японскай гісторыі стала аб'яднанне краіны пад уладай феадальнага дому Такугава. Характэрнай рысай знешняй палітыкі Японіі ў той час была самаізаляцыя ад навакольнага свету, і перш за ўсё ад еўрапейцаў.

Ключавыя словы: Такугава Іэясу, сёгун.

1. Якія змены ў жыцці насельніцтва Японіі адбыліся пасля ўсталявання ўлады Такугава Іэясу? Як змянілася становішча японскага імператара?
2. Прасачыце марскія шляхі Японіі па картасхеме на с. 191. Як вы лічыце, чаму Японія ў перыяд праўлення дому Такугава не ажыццяўляла далёкіх марскіх падарожжаў?
3. Назавіце мерапрыемствы палітыкі самаізаляцыі. Ці можна лічыць самаізаляцыю Японіі поўнай? Чаму?
4. Назавіце наступствы палітыкі «зачыненых дзвярэй» для Японіі. Вылучыце яе адмоўныя і станоўчыя рысы. Прадстаўце іх у выглядзе схемы.
5. Якія рысы нацыянальнага японскага характару адлюстраваныя ў японскім мастацтве?
6. Знайдзіце звесткі пра японскую чайную цырымонію. Якія рысы характару яна фарміравала? Паспрабуйце зладзіць яе для сваіх сяброў.

Паход японскіх самураяў у Карэю

У канцы XVI ст., незадоўга да палітыкі самаізаляцыі, Японія двойчы ўрывалася ў Карэю. Кіраўнікі самураяў мелі намер захапіць гэтую краіну і выкарыстаць яе як трамплін для заваявання Кітая. Карэйскі народ упарта супраціўляўся. Асабліва праславіўся адмірал Лі Сунсін. Марская эскадра пад ягоным камандаваннем дабілася шэрагу бліскучых перамог над японскім флотам. У сучаснай Карэі Лі Сунсін шануецца як «свяшчэнны герой».

§ 28. Кітай

1644 г.

Ахарактарызуйце геаграфічнае становішча Кітая. Калі скончылася ўладарства манголаў над Кітаем?

У XVI—XVIII стст. Кітай быў вельмі багатай і густанаселенай краінай. Але ў адрозненне ад еўрапейцаў, якія імкнуліся за межы Еўропы, кітайцы ізаляваліся ад навакольнага свету. Як і японцы, яны праводзілі палітыку самаізаляцыі.

Якія былі прычыны заняпаду дынастыі Мін і ўсталявання іншаземнага панавання? Чаму Кітай пачаў праводзіць палітыку самаізаляцыі? Да якіх вынікаў гэта прывяло? У чым праявіліся асаблівасці культуры і рэлігіі кітайцаў?

1. Заняпад дынастыі Мін. Амаль тры стагоддзі Кітаем кірвала дынастыя **Мін** (1368—1644). Першыя два стагоддзі былі перыядам адноснага міру, росквіту рамёстваў і мастацтваў.

Прынц Даргон
у імператарскім уборы.
Невядомы мастак. XVII ст.

Напачатку XVII ст. краіна ўступіла ў перыяд паступовага заняпаду. Войны дынастыі Мін з суседзямі патрабавалі вялікіх трат. Таму правіцелі ўвесь час павялічвалі падаткі, якія цяжкім грузам клаліся на плечы простых людзей. Незадаволенасць дынастыяй Мін у краіне ўсё больш і больш нарастала. То тут, то там выбухалі народныя паўстанні. У 1644 г. сяляне-паўстанцы захапілі Пекін — сталіцу імперыі Мін. Апошні імператар кіруючай дынастыі апынуўся ў безвыходным становішчы і скончыў жыццё самагубствам.

2. Заваяванне Кітая маньчжурамі. Смутай і беспарадкамі скарысталіся ваяўнічыя маньчжуры (карэннае насельніцтва Маньчжурыі; у наш

Правообладатель Издательский центр БГУ

Кітай у XVII—XVIII стст.

час — Паўночна-Усходні Кітай). Яны напалі на Кітай з зямель, якія ляжалі на поўнач ад Вялікай кітайскай сцяны. Улетку **1644 г.** іх армія заняла Пекін, і маньчжурскі правадыр Даргон абвясціў уладу дынастыі **Цын**. Чужаземная дынастыя кіравала Кітаем да 1912 г.

Заваёўнікі разглядалі кітайцаў як людзей другога гатунку, ставіліся да іх пагардліва і пыхліва. Забараняліся шлюбы паміж кітайцамі і маньчжурамі. У знак пакоры кітайскія мужчыны мусілі заплятаць валасы ў даўгія коскі. Маньчжуры жылі асобна ад кітайцаў у адмысловых раёнах. Усё гэта прыводзіла да таго, што кітайцы не раз выступалі супраць маньчжураў са зброяй у руках.

Усталяванне маньчжурскага панавання ў Кітаі зусім не азначала, што ўсё кітайскае было адпрэчана. Узроўнем свайго культурнага развіцця

Як вы мяркуеце, як развіваўся б Кітай, калі б маньчжурам не ўдалося яго заваяваць?

маньчжуры значна саступалі кітайцам. Не дзіва, што з цягам часу яны ўспрынялі кітайскія звычаі, культуру і нават забыліся сваю родную маньчжурскую мову.

Не змянілася істотна і сістэма кіравання краінай. Якой яна была ў эпоху дынастыі Мін, такой жа захавалася і пры дынастыі Цын. Розніца была толькі ў тым, што вышэйшыя службовыя пасады ў імперыі займалі не кітайцы, а маньчжуры. У правінцыях, як і раней, кіравалі чыноўнікі (мандарыны) кітайскага паходжання.

Правіцелі дынастыі Цын вялі войны, якія патрабавалі вялікіх выдаткаў. У выніку ўладанні Кітая значна пашырыліся. З XVII ст. даннікам цынскага Кітая зрабілася Карэя. А напрыканцы XVIII ст. дынастыя Цын кантралявала Манголію, Тыбет, Джунгарыю і іншыя вобласці. Шмат якія краіны знаходзіліся ў васальнай залежнасці ад Кітая. Яго насельніцтва вырасла да 300 млн чалавек, што перавышала колькасць насельніцтва тагачаснай Еўропы.

3. Палітыка самаізаляцыі. Вонкава Кітай у перыяд дынастыі Цын выглядаў казачна багатай і магутнай краінай. Маньчжурскія ўлады першы час добразычліва ставіліся да кантактаў з еўрапейцамі. Караблям «заходніх варвараў» (так у Кітаі называлі еўрапейцаў) было дазволена заходзіць у кітайскія парты і весці гандаль у гарадах. Праўда, кітайцаў не надта цікавілі заморскія тавары. Яны прапаноўвалі еўрапейцам цудоўныя тканіны, фарфор і фаянс, патрабуючы ўзамен толькі золата і срэбра. Усё астатняе яны мелі.

У другой палове XVII ст. каталіцкія місіянеры пачалі прапаведаваць у Кітаі хрысціянства. Аднак з цягам часу правіцелі дынастыі Цын угледзелі пагрозу ў асобе далёкай і невядомай Еўропы. Таму ў сярэдзіне XVIII ст. яны забаранілі гандаль з еўрапейцамі ва ўсіх кітайскіх гарадах, акрамя Гуанчжоу на поўдні краіны. З гэтага часу Кітай стаў праводзіць палітыку ізаляцыі ад Еўропы. Нават у Гуанчжоу еўрапейцам забаранялася кантактаваць з мясцовым насельніцтвам.

Еўрапейскія дзяржавы не жадалі мірыцца з падобнымі абмежаваннямі. Яны імкнуліся ўсталяваць з Кітаем дыпламатычныя стасункі, гэта значыць «адкрыць» Кітай, каб весці з ім нічым не абмежаваны гандаль. З гэтаю мэтай у 1792 г. Англія накіравала ў Пекін спецыяльную місію (дэлегацыю). Англіійскі пасол прывёз у дар кітайскаму імператару паве-

Правообладатель Издательский центр БГУ

Першая брытанская дыпламатычная місія ў Кітаі. Карыкатура 1792 г.

Як вы лічыце, чаму кітайцы ўспрынялі англічан як «носьбітаў даніны»?

траны шар, тэлескоп, мікраскопы, насценны і кішэнны гадзіннікі і духавыя стрэльбы. Місія неспадзявана скончылася поўным правалам. Улады ўспрынялі англічан як «носьбітаў даніны» з васальнай краіны, а іх прапановы расцанілі як неразумныя і нахабныя. Тым не менш «адкрыццё» Кітая было толькі пытаннем часу.

4. Духоўны свет кітайцаў. Нягледзячы на вялікія дасягненні старажытнай кітайскай цывілізацыі, у Новы час Кітай быў адсталаю краінай. Еўропа значна пераўзыходзіла яго ўзроўнем эканамічнага і навукова-тэхнічнага развіцця.

Большасць насельніцтва імперыі Цын была непісьменнай і забабоннай. Уяўленні кітайцаў пра Сусвет заставаліся такімі ж, як і ў старажытнасці: над усім пануе бязмежнае ўсёмагутнае Неба, якое назірае за жыццём людзей. Унізе ляжыць Зямля, у цэнтры якой знаходзіцца *Пасярэдняя дзяржава*, або Паднябесная, гэта значыць Кітай. Тых жа, хто жыў за межамі Паднябеснай, лічылі варварамі.

Намалюйце, як кітайцы ўяўлялі сабе будову Сусвету.

Даоская багіня даўгалецця
Ма-гу. Скрутак XVIII ст.

Даоскі манах.
Мастак Кунь Цань.
Каля 1673 г.

Значнае месца ў духоўным жыцці кітайцаў у эпоху Цын займалі паданні пра багоў, вера ў добрых і злых духаў. Ад нараджэння і да самай смерці жыццё кітайца было поўнае забабонаў і рэлігійных міфаў. Духам маліліся і пакланяліся, здзяйснялі ахвярныя паднашэнні, заклікалі іх, просячы абароны і заступніцтва.

Немагчыма нават прыблізна падлічыць, колькі багоў і духаў «абслугоўвалі» кітайскі народ. Усё, што адбывалася навокал, звязвалася з дзейнасцю духаў або нейкіх таямнічых сіл. Усе элементы расліннага і жывёльнага свету, нават камяні, мелі сваіх духаў.

Асаблівае значэнне ў Кітаі набыў **культ** продкаў. Кітайцы верылі ў існаванне душы чалавека пасля смерці і ў яе ўплыў на лёс жывых сваякоў. Таму яны абагаўлялі і шанавалі агульнага продка роду па мужчынскай лініі. Самая страшная абраза, якую толькі можна было нанесці кітайцу, — гэта разбурэнне магіл яго продкаў. Але хоць кітайцы і верылі ў замагільнае жыццё, яны аддавалі перавагу змярці. «Лепш быць жывым бедняком, чым мёртвым імператарам», — кажа кітайская прыказка.

Вялікі ўплыў на духоўнае жыццё кітайцаў у эпоху Цын аказвалі тры рэлігійныя вучэнні: канфуцыянства, даасізм і будызм.

Канфуцыянства патрабавала ад кітайца паслушэнства старэйшым у сям'і і грамадстве. **Даасізм** выходзіў у ім веру ў звышнатуральныя сілы, а **будызм** — абыхавасць да радасцяў жыцця. Але, як правіла, кітайцы, быўшы канфуцыянцамі, адначасова вызнавалі будызм і даасізм.

У адпаведнасці з вучэннем Канфуцыя асоба імператара адыгрывала асаблівую ролю. Правіцель лічыўся адначасова бацькам і маці кітайскай нацыі, якая разглядалася як адна вялікая сям’я. Усім прадпісвалася выказваць да яго сыноўскую любоў і пашану. Сярод шматлікіх тытулаў імператара быў і такі: «Сусветны манарх і гаспадар Сусвету, якому мусяць усе падпарадкоўвацца».

Кітайскі этыкет

Вялікае значэнне ў жыцці кожнага кітайца, у тым ліку і простага чалавека, мелі шматлікія традыцыйныя цырымоніі. Пра выкананне цырыманіялу існуе шмат народных выслоўяў. Адно з іх кажа: «Чалавек, калі нават прыгожа гаворыць, але не выконвае правілы ветлівасці, — горшы ад жыцця».

Прынцып сыноўскай паслухмянасці быў асновай адносін паміж бацькам і дзецямі. Папулярнымі былі такога кшталту прыказкі: «Калі сын ратуе жыццё бацькі, страчваючы сваё ўласнае, — гэта самая шчаслівая смерць», «Усялякі ліхадзей пачаў з таго, што зрабіўся дрэнным сынам».

Такім чынам, заваяванне Кітая маньчжурамі было найважнейшай падзеяй гісторыі гэтай краіны. Кітай, як і Японія, праводзіў палітыку самаізаляцыі. Уяўленні кітайцаў пра навакольнае асяроддзе, іх духоўны свет і культура насілі глыбока традыцыйны сярэднявечны характар.

Ключавыя словы: дынастыя Мін, дынастыя Цын, самаізаляцыя.

1. Назавіце прычыны незадаволенасці насельніцтва Кітая палітыкай дынастыі Мін.
2. Як змянілася становішча кітайскага народа пасля маньчжурскага заваявання?
3. Чаму маньчжурскія правіцелі бачылі ў Еўропе пагрозу? Як еўрапейскія краіны ставіліся да Кітая?
4. Раскажыце пра тое, як уяўлялі кітайцы навакольны свет.
5. Ахарактарызуйце духоўнае жыццё ў Кітаі пры маньчжурах.
6. Патлумачце асаблівасці рэлігійнага жыцця ў Кітаі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

§ 29. Індыя

1526 г.

1757 г.

Калі і кім была ўтворана дзяржава Дэліўскі султанат? Якія рэлігіі зарадзіліся ў Індыі? Назавіце іх характэрныя асаблівасці. Як ставіліся да мясцовага насельніцтва і традыцыйных індыйскіх рэлігій мусульманскія заваёўнікі?

Напачатку XVI ст. Індыя зазнала ісламскія заваяванні. На яе тэрыторыі паўстала магутная мусульманская дзяржава — імперыя Вялікіх Маголаў. Так Індыя апынулася ў арбіце ўплыву мусульманскага свету.

Чаму магутная імперыя Вялікіх Маголаў не здолела супрацьстаяць еўрапейцам? Як англічане заваёўвалі Індыю рукамі саміх індыйцаў? Як адбывалася развіццё індыйскай культуры пры Вялікіх Маголах?

1. Краіна і людзі. Індыя займала тэрыторыю, якая пераўзыходзіла па плошчы ўсю Заходнюю Еўропу. У XVIII ст. на гэтай тэрыторыі жыло каля 200 млн чалавек. Яны належалі да розных народнасцяў і размаўлялі на розных мовах. Жыхары Паўночнай і Паўднёвай Індыі часцяком не разумелі гаворкі адзін аднаго. Але, нягледзячы на моўныя і тэрытарыяльныя адрозненні, паміж імі існавала духоўная еднасць. Іх паядноўвала агульная рэлігія.

Апішыце геаграфічнае становішча Індыі па картасхеме на с. 205.

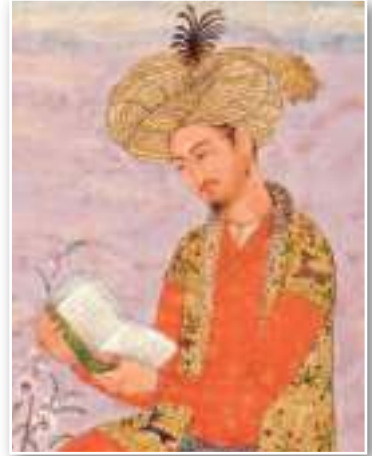
Каля трох чвэрцяў насельніцтва Індыі вызнавала *індуізм* (індусы), астатнія — *іслам* (мусульмане). Мусульманскае насельніцтва кампактна размяшчалася на захадзе Паўночнай Індыі (цяпер Пакістан) і ва Усходняй Бенгаліі (цяпер Бангладэш), індусы — у Дэкане (Цэнтральная Індыя). Прыгімалайскія раёны насялялі невялікія па колькасці народы, якія вызнавалі будызм.

2. Імперыя Вялікіх Маголаў. У XVI—XVII стст. Індыя аб'ядналася пад уладаю Вялікіх Маголаў.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Бабу́р. Старажытная магольская мініяцюра з тых, што захоўваюцца ў Брытанскай бібліятэцы ў Лондане

У **1526 г.** нашчадак магольскіх заваёўнікаў **Бабур** перамог Дэлійскі султанат і заснаваў новую кіроўную дынастыю **Вялікіх Маголаў**. Адсюль назва дзяржавы — *Магольская імперыя*. Самым знакамітым імператарам быў **Акбар**, які правіў у 1556—1605 гг. Ён увайшоў у гісторыю як вялікі рэфарматар.

Узмацніў кантроль за арміяй, забяспечыў яе агнястрэльнай зброяй, баявымі сланамі

Увёў адзіныя падаткі

Забараніў ператвараць ваеннапалонных у рабоў

Забараніў прымушаць індусаў пераходзіць у іслам

Стварыў школу жывапісу

Увёў адзіную сістэму мер і вагаў, а таксама адзіны сонечны каляндар

Рэформы Акбара

На ўдасканаленне якіх сфер жыцця насельніцтва былі скіраваныя рэформы Акбара?

Аднак становішча ў імперыі было няўстойлівае. Раз-пораз выбухалі паўстанні, пачаліся міжусобныя войны.

Намеснікі імператара ў асобных правінцыях хутка ператвараліся ў незалежных правіцеляў, хоць і прызнавалі фармальна вышэйшую ўладу Вялікага Магола. Некалі магутная імперыя практычна развальвалася на часткі. Яна стала арэнай міжусобнай барацьбы за панаванне над усёй Індыяй.

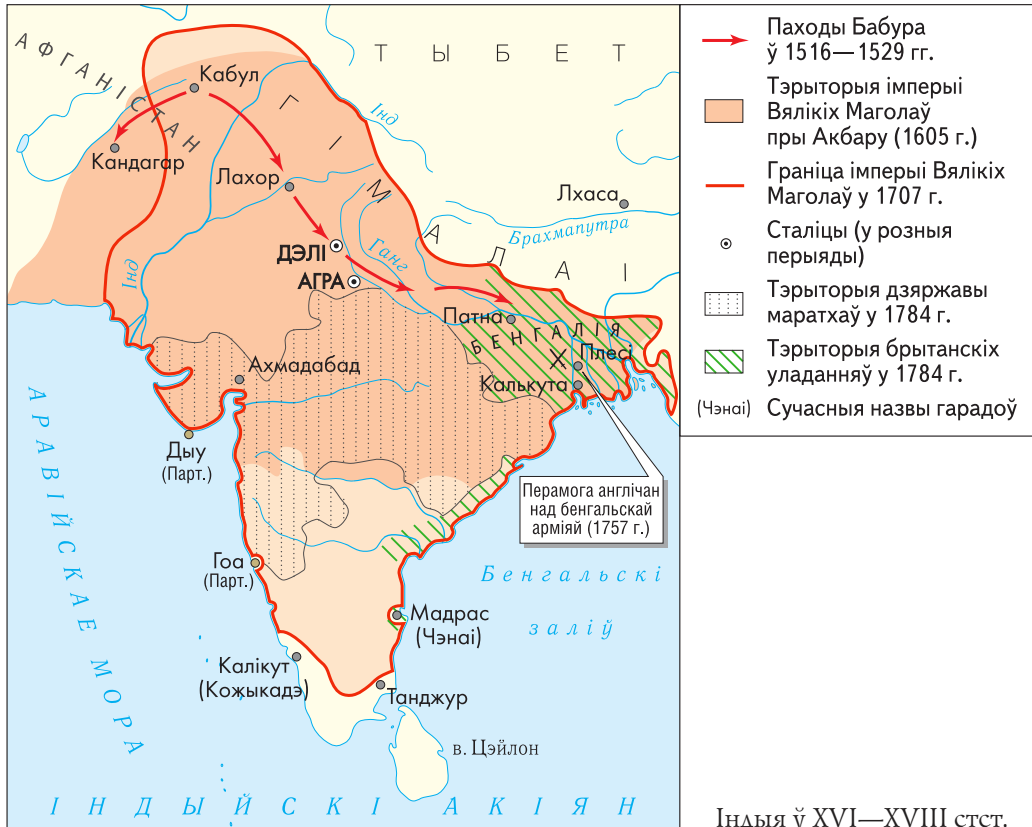
У другой палове XVII ст. на поўдні магольскай Індыі ўзнікла *дзяржава маратхаў*. Яе кіраўнік *Шываджы* стварыў моцнае войска і пабудаваў ваенны флот. Здавалася, дзяржава маратхаў стане пераемніцай Магольскай імперыі. Але гэтага не адбылося. У 1761 г. маратхі былі ўшчэнт разбітыя афганскімі заваёўнікамі, што ўварваліся ў Паўночна-Заходнюю Індыю. Знясіленая Індыя стала лёгкаю здабычай еўрапейцаў.

3. Заваяванне Бенгаліі. Першыя еўрапейцы з'явіліся ў Індыі на пачатку XVI ст. Партугальцы, пасля галандцы, англічане і французы пабудавалі на індыйскім узбярэжжы невялікія *факторыі* (гандлёвыя паселішчы, утвораныя замежнымі купцамі). Для гандлю з Індыяй еўрапейскія купцы аб'ядноўваліся ў спецыяльныя *ост-індскія кампаніі*. З Індыі яны вывозілі каштоўныя камяні (алмазы, рубіны, сафіры, жэмчуг), тканіны з бавоўны (міткаль), цукар, перац, слановую косць і фарбавальнік індыга. Паміж еўрапейцамі пачалося спаборніцтва. Англічане і французы нават ваявалі паміж сабой за ўплыў у Індыі. Пераможцам у гэтай барацьбе стала англійская *Ост-Індская кампанія*.

Заваяванне Індыі ажыццяўлялася ўзброенымі сіламі англійскай *Ост-Індскай кампаніі*, якая мела выключнае права гандлю з краінамі Усходу. Увагу англічан прыцягвала Бенгалія. Гэта быў багаты, вялікі і густанаселены раён на паўночным усходзе Індыі. У **1757 г.** англічане перамаглі 60-тысячную армію бенгальскага правіцеля — праўда, не без дапамогі ягонага военачальніка, які перайшоў на бок англічан. У выніку гэтай бітвы да Англіі адышла найбагацейшая тэрыторыя Магольскай імперыі.

Падчас заваявання Індыі брытанцы абапіраліся перш за ўсё на перавагу сваёй арміі ў ваенным мастацтве і тэхніцы. Яны выкарыстоўвалі таксама і насельніцтва самой Індыі, бо англійскія войскі складаліся ў значнай меры з індыйцаў. Паўсюдная галеча вымушала многіх людзей уступаць у армію любога военачальніка. Індыйцаў, што служылі за заробак у англійскай арміі, называлі *сіпаямі*. У пэўнай ступені маюць рацыю тыя, хто лічыць, што Індыю англічане скарылі рукамі саміх індыйцаў.

Індыя ў XVI—XVIII стст.

4. Культура. У эпоху Вялікіх Маголаў культура Індыі перажывала росквіт. Індыйскія феадальныя апекаваліся разнастайнымі відамі мастацтва. Сярод насельніцтва значна пашырылася пісьменнасць. Практычна кожная індыйская абшчына мела свайго настаўніка, які навучаў дзяцей чытанню і пісьму. У Бенгаліі, напрыклад, шмат сялян былі пісьменнымі.

Вялікую ролю ў развіцці індыйскай культуры адыграў іслам. Пад яго ўплывам адбыліся важныя змены ў архітэктуры і жывапісе. Мусульманская рэлігія забараняла выявы людзей і жывёл. Таму найбольш пашыраным элементам індыйскага мастацтва стаў раслінны і геаметрычны арнамент.

Маўзалеі Тадж-Махал.
Каля 1630—1652 гг.

Прывядзіце прыклады такіх архітэктурных збудаванняў у культуры народаў свету. Падрыхтуйце прэзентацыю.

Праўда, індыйскія рэзчыкі па камені часцяком парушалі забарону, уплятаючы ў арнамент выявы жывёл. Аўтары невялікіх мініячюр і зусім не выконвалі гэтае правіла, ствараючы партрэты правіцеляў і феадальнай знаці.

Нечувананага росквіту ў магольскі перыяд дасягнула дойлідства. Па ўсёй імперыі будаваліся мусульманскія храмы — *мячэці*. Яны не былі падобныя да індуйскіх і будысцкіх храмаў, у якіх быццам бы збліжалася ўсё зямное з нябесным. Мячэць сімвалізавала чалавечае імкненне ў недасяжную высь — да Бога. Невыпадкава яе параўноўвалі з полымем свечкі, скіраваным у неба.

Са з'яўленнем ісламу ў Індыі паўстаў новы від архітэктурных збудаванняў — *маўзалеі*. Першы маўзалеі на індыйскай зямлі з'явіўся ў XIII ст.

Мініячюра «Два жураўлі». Мастак Устад Мансур.
Пачатак XVII ст.

Але самым велічным у свеце стаў маўзалеі Тадж-Махал. Ён быў збудаваны ў XVII ст. па загадзе імператара Шах-Джахана ў гонар яго рана памерлай любімай жонкі. У праектаванні і будаванні маўзалея бралі ўдзел найлепшыя дойліды Усходу: з Індыі, Ірана і Асманскай імперыі. Гэты беламармуровы цуд свету быў пабудаваны так, што нават у тысячны раз, як і ў першы, не перастае захапляць чалавека. Тадж-Махал — найвышэйшае дасягненне магольскай архітэктуры.

Пасля распаду Магольскай імперыі культурнае развіццё прыпынілася. У выніку безупынных войнаў і англійскіх заваёў прыйшлі ў заняпад жывапіс, архітэктура і іншыя мастацтвы і рамёствы.

Складзіце ментальную карту (схему) развіцця культуры Індыі.

Свяшчэнная жывёла

На вуліцах гарадоў і вёсак Індыі і цяпер можна бачыць кароў і быкоў. Забойства любога прадстаўніка «каровінага царства» ў Індыі лічыцца грахом цяжэйшым, чым забойства чалавека. Таму быкі і каровы блукаюць па гарадскіх вуліцах, ляжаць на базарных плошчах, а састарэўшы, паміраюць тут жа, каля сцен якога-небудзь дома.

Такім чынам, заваяванне Індыі Вялікімі Маголамі дазволіла на нейкі час аб'яднаць краіну. У другой палове XVII ст. пачаўся наступовы заняпад Магольскай імперыі, і ўжо ў наступным стагоддзі яна стала лёгкай здабычай Англіі.

Ключавыя словы: Бабур, Акбар, дынастыя Вялікіх Маголаў, факторыя, сінаі.

1. Ахарактарызуйце геаграфічнае становішча Індыі і рэлігійны склад насельніцтва да пачатку Новага часу.
2. Як змянілася жыццё насельніцтва Індыі пасля заваявання Вялікімі Маголамі?
3. Чаму еўрапейцы так імкнуліся ў Індыю?
4. Апішыце працэс заваявання Бенгаліі.
5. Як вы лічыце, чаму мясцовае насельніцтва служыла ў арміі Вялікабрытаніі?

Правообладатель Издательский центр БГУ

6. Ахарактарызуйце развіццё індыйскай культуры пры Вялікіх Маголах. Дакажыце на прыкладах, што яна перажывала росквіт.
7. Патлумачце асаблівасці рэлігійнага жыцця ў Індыі. Якія рэлігіі атрымалі пашырэнне ў Індыі і чаму?
8. Складзіце разгорнуты план параграфа. Дайце новыя назвы асноўным яго пунктам.

§ 30. Асманская імперыя

1520—1566 гг.

1683 г.

Хто і калі заснаваў новую рэлігію іслам? Якія яе асаблівасці? Якія краіны ў Сярэднія вякі сталі мусульманскімі?

У XVI—XVIII стст. Асманская імперыя з'яўлялася найбуйнейшаю дзяржавай мусульманскага свету. Яе гісторыя першапачаткова была цесна звязаная з гісторыяй еўрапейскіх краін.

Легендарным стваральнікам Асманскай імперыі быў правадыр цюркскіх плямёнаў бей (князь) Асман. У 1299 г. ён абвясціў незалежнасць сваёй маленькай краіны ад сельджукаў і прыняў тытул султана. Неўзабаве яму ўдалося заваяваць усю заходнюю частку Малой Азіі. Ён быў заснаваная кіроўная дынастыя Асманаў. Такую ж назву атрымала дзяржава, створаная ў выніку шматлікіх войнаў.

Калі Асманская імперыя дасягнула найвышэйшай магутнасці? Якая была роля ісламу ў жыцці мусульман? Чаму жывапіс і скульптура амаль не развіваліся ў мусульманскім свеце? Як змянілася становішча Асманскай імперыі пасля смерці Сулеймана I?

1. «Залаты век» Асманскай імперыі. У 1453 г. туркі-асманы захапілі сталіцу Візантыі — Канстанцінопаль. Пасля гэтага Асманская дзяржава стала называцца імперыяй. Перайменаваўшы Канстанцінопаль у Стамбул, заваёўнікі зрабілі яго сталіцай Асманскай імперыі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

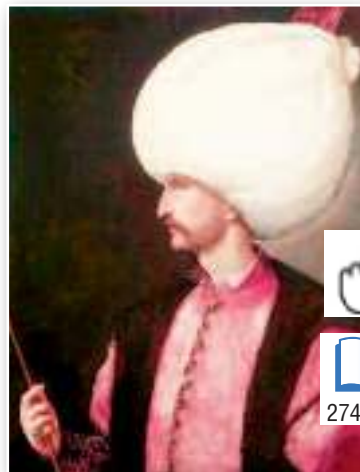
Сулейман I Пышны. Мастак *Тыцыян*. 1530 г.

Неўзабаве да яе былі далучаныя Грэцыя і Крым. Пасля заваявання Егіпта, Алжыра, Сірыі і Палесціны тэрыторыя імперыі павялічылася ўдвая.

Найбольшай магутнасці Асманская імперыя дасягнула пры *Сулеймане I Пышным*. Таму яго праўленне ў **1520—1566 гг.** называюць «залатым векам». Сулейман I працягнуў заваёўніцкія войны і далучыў да імперыі Венгерскае каралеўства, частку Харватыі, Арменію, частку Персіі (Ірана) і Месапатамію (Ірак). Войскі *янычараў* нават аблажылі Вену — сталіцу Свяшчэннай Рымскай імперыі, але ўзяць горад не здолелі. Пад кантролем султана апынуліся землі трох частак свету (Еўропы, Азіі, Афрыкі) вакол Чорнага і Міжземнага мораў. Амаль усе арабскія краіны ўваходзілі ў склад Асманскай імперыі. На яе тэрыторыі жылі шматлікія і непадобныя адзін да аднаго народы: арабы, курды, берберы, албанцы, грэкі, славяне, венгры, румыны, армяне, грузіны і інш.

Велізарныя багацці сцякаліся ў Турцыю, прычым не толькі ў выніку войнаў, але і дзякуючы гандлю, бо праз землі асманаў праходзілі гандлёвыя шляхі з Еўропы ў Азію. На рынках імперыі былі тавары з усяго свету: сукно з Англіі, шоўк з Персіі, фарфор з Кітая, прыправы з Індыі і краін Далёкага Усходу.

Квітнелі мастацтва, літаратура і архітэктура. Адукацыя была рэлігійнай, але віталіся такія навукі, як матэматыка і астраномія. Вялікіх поспехаў дасягнула медыцына. Султан асабіста апекаваўся мастацтвам і рамёствамі. У імперыі ўзводзіліся мячэці з купальнымі перакрыццямі і зграбнымі мінарэтамі.

274—276

278—280

Прывядзіце факты з тэксту параграфу, якія пацвярджаюць, што перыяд праўлення Сулеймана Пышнага можна назваць «залатым векам».

2. Роля ісламу. Вялікую ролю ў жыцці мусульманскага грамадства адыгрываў іслам. Мусульмане мусілі выконваць пэўныя прадпісанні, выказваць пакорлівасць і цярплівасць, маліцца, трымаць пост, даваць міласціну, выпраўляцца ў паломніцтва ў святыя месцы. Іх рэлігійным абавязкам з’яўляўся джыхад — «свяшчэнная вайна» ў імя распаўсюджання або абароны ісламу.

Выкананне рэлігійных прадпісанняў лічылася богаўгоднаю справай. Яны ахоплівалі практычна ўсе сферы жыцця мусульманскай абшчыны: сямейна-бытавыя, маёмасныя, гандлёвыя, маральныя, прававыя і г. д.

Так, напрыклад, іслам забараняў ужыванне свініны і спіртных напояў. Нават прысутнасць пры застоллі, дзе ўжываўся алкаголь, лічылася цяжкім грахам. Ліхварства і азартныя гульні таксама разглядаліся як заганыя і грахоўныя заняткі.

Іслам забараняў выяўляць людзей і жывёл. У выніку жывапіс і скульптура не развіваліся. Выяўленчае мастацтва абмяжоўвалася арнаментам і каліграфіяй, якія дасягнулі неверагоднай дасканаласці.

Складзіце схему «Рэлігійныя прадпісанні ісламу».

Нават памеры падатку вызначаліся рэлігійнай прыналежнасцю. Мусульмане, напрыклад, вызваліся ад падушнага падатку, у той час як падданыя-хрысціяне выплочвалі і падушны, і пазямельны падаткі.

3. Вышэйшае ісламскае духавенства. Крыніцай прадпісанняў і абмежаванняў быў Каран. Яго тлумачылі аўтарытэтныя знаўцы ісламу *ўлемы* — навукоўцы-багасловы. Яны ўтваралі асаблівую сацыяльную групу, якая адыгрывала важную ролю ў культурным і грамадска-палітычным жыцці мусульманскай абшчыны. Напры-

Мячэць Ахмедые ў Стамбуле, 1609—1616 гг.

Правообладатель Издательский центр БГУ

клад, у Асманскай імперыі загады і новаўвядзенні султана лічыліся законнымі толькі пасля дазвольнага ўказа вышэйшага мусульманскага багаслова.

Улемы карысталіся правам асабістай недатыкальнасці, якога не мелі нават султаны. За ўсю гісторыю Асманскай імперыі, якая праіснавала 500 гадоў, шмат якія правіцелі былі зрынутыя з трона і забітыя, многіх міністраў пазбавілі жыцця. І ў той жа час пакаралі смерцю ўсяго двух вышэйшых мусульманскіх багасловаў.

4. Стаўленне да Еўропы і еўрапейцаў. Да еўрапейскай навукі, тэхнікі і культуры ўлемы ставіліся адмоўна. Усё, што зыходзіла ад «няверных», лічылася ерассю і доўгі час сустракала ўпартае супраціўленне духавенства і феадалаў. Імкненне засцерагчы мусульман ад сувязяў з іншаверцамі вяло да ізаляцыі мусульманскага свету. Гэта замінала асваенню мусульманскімі краінамі дасягненняў заходняй цывілізацыі.

Да XVIII ст. у Асманскай імперыі амаль не было друкаваных кніг праз непрыняцце іх мусульманскімі багасловамі. Хаця кнігадрукаванне развівалася зусім побач — у Еўропе. Мусульмане асвоілі яго амаль праз трыста гадоў пасля вынаходніцтва друкарскага варштата ў 1440-х гг.

Уявіце, што вы — еўрапейскі падарожнік і трапілі ў Стамбул XVIII ст. Якія запісы ў сваім дзённіку вы зробіце? Якія асаблівасці жыцця мусульман адлюструеце ў сваіх нататках?

Развіццю тэхнікі і прамысловасці ў мусульманскіх краінах перашкаджаў неабмежаваны дэспатызм цэнтральнага ўрада і феадалаў. Маёмасць маглі канфіскаваць з любой нагоды. Гандляры, у чыіх руках збіраліся велізарныя грашовыя сродкі, не хацелі ўкладваць іх у прамысловасць або банкаўскую справу. Яны лічылі за лепшае хаваць сваё багацце, ператвараючы яго ў скарбы.

5. Заняпад Асманскай імперыі. Пасля смерці Сулеймана Пышнага Асманская імперыя нядоўга захоўвала магутнасць. Ніводзін з султанаў-пераемнікаў не вылучаўся здольнасцямі і вартасцямі свайго вялікага папярэдніка. Усё большую ўладу набывалі кіраўнікі асобных правінцый. У Егіпце і Алжыры яны толькі фармальна падпарадкоўваліся турэцкаму

Асманская імперыя ў XVI—XVIII стст.

султану. Міністры і военачальнікі султана вялі бяздзейнае жыццё і не надта пераймаліся дзяржаўнымі клопатамі.

Туркі-асманы па-ранейшаму ваявалі са сваімі суседзямі — Персіяй і аўстрыйскімі Габсбургамі, але няўдала. Апроч таго, ваенныя дзеянні вымагалі вялікіх выдаткаў, што аслабляла імперыю.

Першы трывожны сігнал прагучаў у 1571 г. Аб'яднаны флот Свяшчэннай Рымскай імперыі, Іспаніі і некалькіх італьянскіх дзяржаў нанёс скрышальнае паражэнне асманскаму флоту ў бітве пры горадзе Лепанта. Поўным разгромам турэцкага войска завяршылася другая аблога аўстрыйскай сталіцы Вены ў **1683 г.** Пасля гэтага туркі ўжо больш не пагражалі Еўропе. На працягу ста гадоў яны ваявалі з Аўстрыяй і Расіяй, аддаючы ім усё новыя і новыя землі.

Такім чынам, у XVI—XVIII стст. Асманская імперыя перажыла перыяды росквіту і заняпаду. Пасля паражэння ў вайне з Расіяй напрыканцы XVIII ст. яна была блізкая да поўнага краху. Толькі супярэчнасці паміж еўрапейскімі дзяржавамі перашкодзілі апошнім падзяліць Асманскую імперыю на часткі.

Правообладатель Издательский центр БГУ

Ключавыя словы: Сулейман I Пышны, янычары.

1. Калі з'явілася Асманская імперыя і на якіх тэрыторыях яна ўтварылася?
2. Дзякуючы чаму Асманская імперыя дасягнула найвялікшай магутнасці?
3. З якімі дзяржавамі Асманская імперыя найчасцей ваявала? Якія былі прычыны войнаў?
4. Чаму напрыканцы XVII ст. Асманская імперыя пачала паступова слабнуць?
5. Складзіце разгорнуты план параграфу. Дайце новыя назвы яго пунктам.

Жанчына ў ісламскім грамадстве

Іслам замацаваў залежны стан жанчыны. Мусульманка не мела права выйсці замуж за іншаверца, тады як мужчына-мусульманін мог ажаніцца з жанчынай іншай веры.

Паўсядзённае жыццё мусульманкі абмяжоўвалася незлічонымі правіламі паводзін. Пры атрыманні маёмасці ў спадчыну дачцэ належала ўдвая менш, чым сыну, паколькі менавіта мужчыны мусілі ўтрымліваць сям'ю. Мужчыны карысталіся правам мнагажонства. Яны ж лёгка маглі адмовіцца ад жонкі. Мужу было дастаткова тройчы сказаць «ты вольная», каб жонка назаўсёды пакінула дом. Аднак мужчыны ў мусульманскім грамадстве рэдка карысталіся гэтым правам.

Абагульняльныя пытанні і заданні да раздзела IV

1. Складзіце ментальныя карты Японіі, Кітая, Індыі, Асманскай імперыі. Для іх складання ўспомніце ўсё, што вы ведаеце пра гэтыя краіны і кантынент. Для працы падзяліцеся на групы. Прадстаўце вынікі аднакласнікам у выглядзе стэндавага даклада або прэзентацыі.

2. Складзіце табліцу «Прычыны і наступствы самаізаляцыі Японіі і Кітая». Параўнайце палітыку самаізаляцыі ў Японіі і Кітаі.

3. Сфармулюйце прынцыпы, якія кітайцы лічылі найважнейшымі для дзяржаўнага кіравання і жыцця наогул, у форме сінквейна. Ці адрозніваюцца яны ад прынцыпаў, вырацаваных еўрапейцамі? Пацвердзіце свае высновы інфармацыяй з вучэбнага дапаможніка.

4. Раскажыце пра звычаі, норавы і традыцыі народаў краін Усходу. Што ў іх агульнага? Чым яны адрозніваюцца? Складзіце табліцу.

5. Выкарыстоўваючы тэкставы рэдактар, складзіце параўнаўчую табліцу «Эканамічныя (сельская гаспадарка, рамёствы і гандаль), грамадскія, палітычныя і культурныя асаблівасці ўсходніх і заходне-еўрапейскіх цывілізацый XVI—XVII стст.». План параўнання распрацуйце самастойна. Зрабіце высновы.

6. На аснове параграфаў вучэбнага дапаможніка складзіце разгорнуты план расказу «Пранікненне еўрапейцаў у краіны Азіі і пачатак каланіяльных захопаў». Падрыхтуйце згодна з планам ілюстраваны расказ і прадстаўце яго аднакласнікам у выглядзе прэзентацыі.

7. Падрыхтуйце падарожны даведнік для еўрапейцаў XVI—XVIII стст. па адной з краін Усходу. Упрыгожце яго малюнкамі, картамі.

Заклучэнне

Вось і перагорнуты апошнія старонкі кнігі — завяршылася яшчэ адно падарожжа ў мінулае. Перад вашым уяўным позіркам прайшлі тры бурныя стагоддзі сусветнай гісторыі. Вы, вядома ж, звярнулі ўвагу на тое галоўнае, што характарызуе першы перыяд гісторыі Новага часу. Гэта перш за ўсё змены — паўсюль і ва ўсім.

Асабліва значныя перамены адбываліся ў Еўропе. Яна першая стала на шлях паскоранага развіцця. Тут быў здзейснены сапраўдны пераварот у галіне навукі і тэхнікі.

Вялікія геаграфічныя адкрыцці пачалі новую эпоху ў гісторыі чалавечага грамадства. Упершыню ўдалося наладзіць цесныя кантакты паміж рознымі цывілізацыямі. Але гэта не былі адносіны супрацоўніцтва. Гэта былі адносіны залежнасці ўсяго свету ад Еўропы. Еўрапейцы прадэманстравалі сваю ваенную перавагу над карэнным насельніцтвам Азіі, Афрыкі і дакалумбавай Амерыкі. Каланіяльныя захопы суправаджаліся рабаваннем, прыгнётам і вынішчэннем мясцовага насельніцтва.

Заморскія краіны сталі для Еўропы крыніцай узбагачэння і яшчэ большай магутнасці. Спачатку еўрапейцы здзяйснялі геаграфічныя адкрыцці, а затым пачалі асвойваць новыя землі і рассяляліся па ўсім свеце. Напрыклад, для многіх з іх абодва Амерыканскія кантыненты сталі тым месцам, дзе перасяленцы маглі пачаць новае жыццё.

Праз усю гісторыю Еўропы XVI—XVIII стст. чырвонай ніткай праходзіла няспынная барацьба трэцяга саслоўя за абмежаванне або ліквідацыю манархічнай улады. Найважнейшымі падзеямі на гэтым шляху былі рэвалюцыі: у Нідэрландах, Англіі, у яе паўночнаамерыканскіх калоніях і ў Францыі. У другой палове XVIII ст. у Заходняй Еўропе пачалася яшчэ адна рэвалюцыя — прамысловая, якая неўзабаве змяніла аблічча нашай планеты.

Слоўнік гістарычных тэрмінаў і паняццяў

Абсалютызм — форма дзяржаўнага ладу, пры якой манарх мае неабмежаваную ўладу.

Агароджванні — у Англіі гвалтоўны згон сялян феадаламі з зямлі, якую затым абносілі агароджамі, канавамі і г. д. і выкарыстоўвалі як пашу. Асноўнымі прычынамі згону з зямель паслужылі рост цэн на воўну і развіццё суконнай прамысловасці.

Адраджэнне (Рэнесанс) — перыяд у гісторыі Еўропы XIV—XVI стст., які характарызуецца гуманістычным светапоглядам; зваротам да антычнай культуры, твораў і вучэнняў старажытных грэкаў і рымлян; бурным росквітам усіх відаў мастацтваў.

Апазіцыя — процідзеянне, супраціўленне; палітычная група, якая выступае супраць думкі большасці.

Асвётніцтва — шырокі ідэйны рух у розных краінах Еўропы, звязаны з барацьбой супраць феадальных адносін, за ўсталяванне «царства Розуму», заснаванага на «натуральным праве» людзей і палітычнай свабодзе.

Асвётны абсалютызм — палітыка, што праводзілася ў другой палове XVIII ст. шэрагам еўрапейскіх манархаў, на якіх паўплывалі ідэі Асветніцтва.

Байкёт — адмова ад куплі замежных тавараў; непадпарадкаванне ўладам у знак пратэсту супраць чаго-небудзь.

Барока — мастацкі стыль канца XVI — сярэдзіны XVIII ст., які вылучаецца дэкаратыўнай пышнасцю, складанымі формамі і маляўнічасцю.

Буржуазія — клас уладальнікаў сродкаў вытворчасці (прадметаў і прылад працы) у капіталістычным грамадстве.

Буржуазная рэвалюцыя — рэвалюцыя, асноўнай задачай якой з’яўляецца знішчэнне феадальнага ладу і ўстанаўленне ўлады буржуазіі.

Выбраная рада — бліжэйшае акружэнне Івана Грознага, неафіцыйнае кіраўніцтва Рускай дзяржавы ў 1549—1560 гг.

Вялікія Маголы — ісламскія правіцелі Індыі ў 1526—1858 гг.

Гёзы — удзельнікі Нідэрландскай буржуазнай рэвалюцыі, якія ваявалі супраць іспанскага кіравання.

Грамадзянская вайна — узброеная барацьба за ўладу ўнутры адной дзяржавы паміж рознымі групамі насельніцтва.

Гуманізм — сукупнасць ідэй і поглядаў эпохі Адраджэння, што вылучалі на першы план чалавека і патрабавалі шанавання яго годнасці і любові да яго.

Дваранства — вышэйшае саслоўе феадальнага грамадства (поруч з духавенствам). Валодала асаблівымі правамі, якія былі замацаваныя ў законах і перадаваліся ў спадчыну (уласнасць на зямлю, поўнае або частковае вызваленне ад падаткаў, права на атрыманне высокіх пасадаў).

Дыктатура — неабмежаваная ўлада, якая забяспечвае поўнае панаванне той ці іншай асобы, групы, класа.

Дыскрымінацыя — абмежаванне або пазбаўленне правоў людзей па пэўнай прыкмеце, напрыклад, народаў каланіяльных і залежных краін.

Зёмскі сабёр — сход прадстаўнікоў усіх пластоў насельніцтва (акрамя прыгонных сялян) Расіі ў сярэдзіне XVI — канцы XVII ст.

Імша — галоўнае богаслужэнне каталіцкай царквы. Тэкст імшы звычайна спяваецца, радзей чытаецца.

Індзейцы — агульная назва карэннага насельніцтва Амерыкі.

Інквізіцыя — суды рымска-каталіцкай царквы, якія выносілі прысуды людзям, абвінавачаным у ерасі і іншадумстве.

Каланізацыя — асваенне ўскраінных зямель дзяржавы (унутраная) ці тэрыторыі, размешчанай за межамі дзяржавы (знешняя).

Каланіяльная імперыя — краіна-метраполія разам з яе калоніямі.

Калонія — 1) група людзей, якія стварылі пасяленне ў іншай краіне, або само гэта паселішча; 2) тэрыторыя або краіна, якая захоплена іншаземнай дзяржавай (метраполіяй) і эксплуатаецца ёю.

Кальвіністы — пратэстанты, якія прытрымліваюцца вучэння Жана Кальвіна.

Капітал — матэрыяльныя і грашовыя рэсурсы, якія выкарыстоўваюцца для атрымання прыбытку.

Капіталізм — грамадскі лад, заснаваны на прыватнай уласнасці, наёмнай працы і рыначнай эканоміцы.

Капіталіст — прадстаўнік класа ў буржуазным грамадстве, які валодае капіталам і здабывае з яго прыбытак.

Канстытуцыйная манархія — форма кіравання, пры якой манарх з'яўляецца кіраўніком дзяржавы, але ўлада яго абмяжоўваецца канстытуцыяй.

Канстытуцыя — асноўны закон дзяржавы, які вызначае правы і абавязкі грамадзян.

Класіцызм — кірунак у літаратуры і мастацтве XVII — пачатку XIX ст., які звяртаўся да антычнай спадчыны як да прыкладу, узору.

Контррэфармацыя — рух у Еўропе сярэдзіны XVI—XVII ст., які быў накіраваны супраць Рэфармацыі і меў на мэце аднаўленне пазіцый і прэстыжу каталіцкай царквы.

Культ — шанаванне, пакланенне чаму-небудзь ці каму-небудзь; адзін з асноўных элементаў рэлігіі, які выяўляецца ў пэўных дзеяннях (чытанне або спяванне свяшчэнных тэкстаў і г. д.) з мэтай прыцягнення да чалавека боскіх сіл.

Лютэране — пратэстанты, якія прытрымліваюцца вучэння Марціна Лютэра.

Мануфактура — вялікае прадпрыемства, дзе прымяняецца ручная праца наёмных рабочых і шырока выкарыстоўваецца падзел працы, калі кожны ўдзельнік вытворчага працэсу выконвае свой спецыялізаваны від дзейнасці.

Метрапалія — дзяржава, якая валодае калоніямі.

Навуковая рэвалюцыя — новы этап развіцця навукі, які вядзе да радыкальных пераўтварэнняў зместу сістэмы навуковага пазнання, да новай навуковай карціны свету.

Новая гісторыя — перыяд у гісторыі чалавецтва паміж Сярэднявеччам і Навейшым часам.

Парламенцкая дзяржава — дзяржава, у якой вышэйшым заканадаўчым органам улады з'яўляецца парламент.

Плантацыйная гаспадарка — вялікая земляробчая гаспадарка, у якой вырошчваюцца пэўныя сельскагаспадарчыя культуры (кава, чай, цукровы трыснёг і інш.).

Пралетарыят — рабочыя, рабочы клас.

Прамысловая рэвалюцыя (прамысловы пераварот) — пераход ад ручной працы да машыннай вытворчасці і ад мануфактуры да фабрыкі.

Пратэкцыянізм — палітыка дзяржавы, накіраваная на абарону нацыянальнай эканомікі ад замежнай канкурэнцыі шляхам увядзення высокіх пошлін на тавары, якія ўвозяцца ў краіну.

Пратэстанты — хрысціяне, якія адышлі ад рымска-каталіцкай царквы ў эпоху Рэфармацыі.

Прыгоннае права — пазямельная і асабістая залежнасць сялян ад феадалаў.

Пурытэне — паслядоўнікі пратэстанцкай плыні ў Англіі ў XVI—XVII стст., якія прытрымліваліся вельмі строгай веры і простаі (чыстай) царкоўнай службы.

Рэвалюцыя — пераварот, рэзкая змена папярэдняга дзяржаўнага ладу. Як правіла, суправаджаецца прымяненнем насілля з боку прыхільнікаў гэтых змен.

Рэкрут — асоба, прынятая на ваенную службу па найме або па павіннасці; навабранец.

Рэфармацыя — рэлігійны пераварот у Еўропе ў XVI ст., у выніку якога ўзнік пратэстантызм, што выступіў супраць рымска-каталіцкай царквы.

Сёгун — японскі военачальнік, правіцель. У перыяд праўлення сёгунаў у XII—XIX стст. імператары былі пазбаўленыя рэальнай улады.

Смута (Смутны час) — назва, якой у рускай гістарычнай літаратуры абазначалі перыяд вострай палітычнай барацьбы за маскоўскі трон і сялянскіх выступленняў супраць вышэйшых пластоў грамадства.

Судзэбнік — зборнік законаў Расійскай дзяржавы.

Тэрор (лац. *terror* — страх, жак) — прымяненне насілля, аж да знішчэння, у адносінах да палітычных праціўнікаў.

Фэрмерская гаспадарка — вядзенне сельскай гаспадаркі на ўласнай ці арандаванай зямлі сіламі фермера і членаў яго сям’і для задавальнення сваіх харчовых патрэб.

Экспансія — пашырэнне (часта гвалтоўнае) сферы эканамічнага і палітычнага панавання.

Памяткі па рабоце з навучальным дапаможнікам

Памятка 1. Характарыстыка вайны

1. Прычыны вайны, храналагічныя рамкі.
2. Краіны — удзельніцы вайны.
3. Мэты бакоў.
4. Ход ваенных дзеянняў.
5. Вынікі і наступствы вайны.

Памятка 2. Характарыстыка рэвалюцыі

1. Прычыны рэвалюцыі, храналагічныя рамкі.
2. Патрабаванні ўдзельнікаў.
3. Склад удзельнікаў (прыналежнасць да саслоўя).
4. Імёны ўдзельнікаў, кіраўнікоў (калі вядомыя).
5. Асноўныя падзеі рэвалюцыі.
6. Вынікі і наступствы рэвалюцыі.

Памятка 3. Характарыстыка гістарычнага дзеяча

1. Імя, даты жыцця, паходжанне гістарычнага дзеяча (прыналежнасць да саслоўя).
2. Найважнейшыя падзеі жыцця і ўчынкi.
3. Вынікі дзейнасці.
4. Ваша стаўленне да гістарычнага дзеяча:
 - а) ваша меркаванне пра яго справы і ўчынкi (падмацаванае фактамі);
 - б) якія дзеянні і ўчынкi выклікаюць вашу павагу да яго, якія — асуджэнне.

Памятка 4. Як скласці ментальную карту

Ментальныя карты — гэта спосаб прадстаўлення інфармацыі ў візуальнай форме, гэта значыць у форме, разлічанай на зрокавае ўспрыманне. Такі спосаб дазваляе лепей засвоіць і сістэматызаваць матэрыял.

1. Усялякая карта пачынаецца з асноўнай думкі, тэмы. Размяшчайце яе ў цэнтры ліста.
2. Ад цэнтра тэмы ва ўсе бакі начарціце лініі, якія звязваюць галоўную тэму з падтэмамі. Гэта будзе першы ўзровень.
3. Ад падтэм намалюйце дадатковыя лініі, якія вядуць да больш дробных складнікаў тэмы (другі ўзровень) і г. д.
4. Над лініямі запісвайце ключавыя словы, рабіце малюнкi.
5. Не пераходзьце да трэцяга ўзроўню складовых элементаў тэмы, пакуль не завершаны другі. Не стварайце карту больш чым на тры ўзроўні.
6. Выкарыстоўвайце асобныя словы замест доўгіх сказаў.

Падзеі гісторыі Новага часу ў мастацкай літаратуры

Алтаев, А. Леонардо да Винчи; Рафаэль; Микеланджело / А. Алтаев. — М., 1995.

Булгаков, М. А. Жизнь господина де Мольера / М. А. Булгаков. — СПб., 2003.

Дэ Кастэр, Ш. Легенда пра Тыля Уленшпігеля: раман / Ш. дэ Кастэр. Выбраная лірыка / Р. Бёрнс. — Мінск, 2013.

Дэфо, Д. Жыццё і дзіўныя прыгоды марахода Рабінзона Круза: раман / Д. Дэфо. — Мінск, 2014.

Дюма, А. Людовик XIV и его век: в 2 т. / А. Дюма. — Ставрополь, 1992.

Дюма, А. Людовик XV / А. Дюма. — М., 1997.

Карамзин, Н. М. Письма русского путешественника / Н. М. Карамзин. — М., 2005.

Купер, Д. Ф. Апошні з магікан, або Аповесць пра 1757 год / Д. Ф. Купер. — Мінск, 1996.

Купер, Д. Ф. Зверабой, або Першая сяжына вайны / Д. Ф. Купер. — Мінск, 1997.

Манн, Г. Молодые годы короля Генриха IV / Г. Манн. — М., 1990.

Мольер, Ж. Б. Мещанин во дворянстве: комедии / Ж. Б. Мольер. — М., 2015.

Роллан, Р. Четырнадцатое июля; Дантон; Робеспьер: драмы / Р. Роллан. — М., 1989.

Свет, Я. Последний инка; Алая линия / Я. Свет. — М., 2002.

Свифт, Дж. Путешествия Гулливера / Дж. Свифт. — М., 2017.

Сервантэс, С. М. дэ. Хітры гідальга Дон Кіхот Ламанчскі: раман. — Мінск, 1999.

Соловьев, С. М. Чтения и рассказы по истории России / С. М. Соловьев. — М., 1990.

Толстой, А. Петр Первый / А. Толстой. — М., 2007.

Фейхтвангер, Л. Мудрость чудака, или Смерть и преображение Жан-Жака Руссо // Собр. соч.: в 6 т. — М., 1990. — Т. 6.

Цвейг, С. Мария Антуанетта: портрет неординарного характера / С. Цвейг. — М., 2006.

Цвейг, С. Подвиг Магеллана: человек и его деяния; Америго: повесть об исторической ошибке / С. Цвейг. — М., 2010.

Цвейг, С. Триумф и трагедия Эразма Роттердамского / С. Цвейг. — М., 1977.

Змест

Як працаваць з вучэбным дапаможнікам	3
§ 1. Уводзіны. Свет у XVI—XVIII стст.	6

РАЗДЗЕЛ I. ЗАХОДНЯЯ ЕЎРОПА

Ад Сярэднявечча да Новага часу	11
§ 2. Эпоха Вялікіх геаграфічных адкрыццяў	12
§ 3. Усталяванне новых ідэй у эпоху Адраджэння	18
§ 4. Мастацтва эпохі Адраджэння	23
§ 5. Фарміраванне навуковай карціны свету	28
§ 6. Рэфармацыя ў Германіі	33
§ 7. Рэфармацыя і рэлігійныя войны ў Еўропе	39
§ 8. Рэвалюцыя ў Нідэрландах	45
Заходняя Еўропа ў XVII—XVIII стст.	51
§ 9. Асноўныя рысы эканамічнага развіцця	52
§ 10. Паўсядзённае жыццё еўрапейцаў	57
§ 11. Дзяржава ў XVII—XVIII стст.	64
§ 12. Еўрапейскія канфлікты і войны	71
§ 13. Англіійская буржуазная рэвалюцыя	78
§ 14. Эпоха Асветніцтва	85
§ 15. Еўрапейская літаратура і мастацтва XVII—XVIII стст.	91
§ 16. Французская рэвалюцыя	101
§ 17. Паўднёвыя і заходнія славяне	110

РАЗДЗЕЛ II. АМЕРЫКА

§ 18. Каланізацыя Паўночнай Амерыкі	118
§ 19. Вайна за незалежнасць і ўтварэнне Злучаных Штатаў Амерыкі	125
§ 20. Лацінская Амерыка ў XVI—XVIII стст.	132
Абагульняльныя пытанні і заданні да раздзелаў I і II	140

РАЗДЗЕЛ III. РАСІЯ	143
§ 21. Расійская дзяржава ў XVI ст.	144
§ 22. Расія ў пачатку XVII ст. Смутны час	152
§ 23. Пачатак праўлення Раманавых	158
§ 24. Расія ў эпоху Пятра Вялікага	164
§ 25. Кіраванне Кацярыны II	171
§ 26. Руская культура XVI—XVIII стст.	177
Абагульняльныя пытанні і заданні да раздзела III	186
РАЗДЗЕЛ IV. УСХОДНІЯ ЦЫВІЛІЗАЦЫІ	187
§ 27. Японія	188
§ 28. Кітай	196
§ 29. Індыя	202
§ 30. Асманская імперыя	208
Абагульняльныя пытанні і заданні да раздзела IV	213
Заклучэнне	215
Слоўнік гістарычных тэрмінаў і паняццяў	216
Памяткі па рабоце з навучальным дапаможнікам	220
Падзеі гісторыі Новага часу ў мастацкай літаратуры	221

(Назва ўстановы агульнай сярэдняй адукацыі)

Вучэбны год	Імя і прозвішча навучэнца	Клас	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака навучэнцу за карыстанне вучэбным дапаможнікам
20 / 20				
20 / 20				
20 / 20				
20 / 20				
20 / 20				
20 / 20				

Вучэбнае выданне

Кошалеў Уладзімір Сяргеевіч
Кошалева Наталля Уладзіміраўна
Кудраўцава Святлана Анатольеўна
Давідоўская Галіна Эдуардаўна

СУСВЕТНАЯ ГІСТОРЫЯ НОВАГА ЧАСУ

XVI—XVIII стст.

Вучэбны дапаможнік для 7 класа ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі
з беларускай мовай навучання

Галоўны рэдактар *Н. Г. Шчарбакова*
Рэдактары *Н. Б. Кучмель, І. В. Летуновіч*
Дызайн вокладкі *Л. І. Мелава*
Тэхнічнае рэдагаванне *І. П. Грышынай*
Камп'ютарная вёрстка *І. П. Грышынай, А. Б. Грышына*
Карэктары *В. Р. Ермаковіч, А. Ф. Каравай*

Падпісана ў друк 15.09.2017. Фармат 70×90 1/16. Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 16,38+0,29 форз. Ул.-выд. арк. 9,20 +0,40. Тыраж 16 180 экз. Заказ

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных
выданняў № 1/159 ад 27.01.2014. Вул. Чырвонаармейская, 6, 220030, Мінск.

Адкрытае акцыянернае таварыства «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа». Пасведчанне аб дзяржаўнай
рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/3 ад 04.10.2013.
Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, Мінск.

Правообладатель Издательский центр БГУ